

บทสังเคราะห์จากงานวิจัย “การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง
และเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ”

กรณีศึกษาเปรียบเทียบจากชุมชนท้องถิ่นพื้นที่ 5 จังหวัด :

จ.ชัยนาท จ.ปราจีนบุรี จ.เชียงใหม่ จ.มหาสารคาม และ จ.สตูล

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

พึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง
โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ

สนับสนุนโดย

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สทสว.)

จัดทำโดย

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

พฉ. - CODI

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

พึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง
โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ

สนับสนุนโดย

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

จัดทำโดย

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง และทำกันต่อการเปลี่ยนแปลง
โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ

ที่ปรึกษา

รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง กรรมการ บรรณกิจธร ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ
พลากร วงศ์ทองแก้ว สมชาติ ภาณุสุวรรณ อัมพร แก้วหนู พรรณทิพย์ เพชรมาก
ปฎิภาณ จุมผา กองมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
สำนักงานปลัดฯ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

กองบรรณาธิการ

สุดิดา บัวสุขเกษม สุวิมล มีแสง พัชรลดา จุลเพชร สมจิตร์ จันทร์เพ็ญ นิตติพงษ์ ศรีระพันธ์

ประสานงาน

ไพรัตน์ ฉันทเกษมคุณ ปภัสรา พรหมลัทธ์

พิมพ์เมื่อ เดือน มีนาคม 2565

จำนวนพิมพ์ 500 เล่ม

จัดพิมพ์โดย

สำนักพัฒนานวัตกรรมชุมชนจัดการความรู้และสื่อสาร
สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

สนับสนุนโดย

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

ออกแบบรูปเล่มและพิมพ์ที่

บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด

โทร. 0 2903 8257-9

คำนิยม

“งานวิจัยชิ้นนี้ ถือเป็น การสร้างองค์ความรู้เพื่อเข้าใจ
ปฏิบัติการประชาธิปไตยฐานรากที่สำคัญอย่างยิ่ง”

หนังสือเล่มนี้ได้สังเคราะห์จากงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนา
ชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัย
การดำเนินงานอย่างบูรณาการ” กรณีศึกษาบทเรียนจากชุมชน
ท้องถิ่นพื้นที่ 5 จังหวัด คือ จ.ชัยนาท จ.ปราจีนบุรี จ.เชียงใหม่
จ.มหาสารคาม และ จ.สตูล ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนของเครือข่ายองค์กร
ชุมชนท้องถิ่น เพื่อรับมือกับกระแสความเปลี่ยนแปลงและวิกฤติการณ์
ที่กระทบต่อชีวิตสาธารณะของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นมิติต่าง ๆ

บทเรียนจากกรณีศึกษาที่เกิดขึ้น ทำให้เห็นถึงรูปแบบ
องค์ประกอบและเงื่อนไขซึ่งชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ได้สร้างนวัตกรรม
การจัดการชีวิตสาธารณะจากฐานราก บทเรียนของชุมชนที่ส่งสมกันมา
งานศึกษานี้ทำให้มองเห็นถึงมิติใหม่ในการร่วมคิด ร่วมสร้างกลไกการ
ตัดสินใจและการบริหารจัดการ ที่พยายามถ่ายโอนอำนาจกลับมาสู่
ชุมชนเพื่อจัดการชีวิตสาธารณะกันเอง การบริหารจัดการฐาน
ทรัพยากร การใช้งบประมาณแบบมีส่วนร่วม ฯลฯ มากขึ้น นวัตกรรม
การจัดการชีวิตสาธารณะกันเองที่เกิดขึ้น จึงเป็นความพยายามที่จะจัด
ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับภาคประชาชนเสียใหม่ การสร้าง
กลไก ระบบการต่อรอง ขยายกลไกพื้นที่กลางเพื่อให้องค์กรชุมชน
เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ สร้างกลไกเชิงสถาบันการจัดการที่
เกี่ยวกับฐานทรัพยากร มุ่งถ่ายโอนอำนาจการตัดสินใจให้รับรองสิทธิ
ชุมชน สิทธิในการใช้ประโยชน์และบริหารจัดการฐานทรัพยากร

นวัตกรรมที่ปรากฏให้เห็นผ่านพื้นที่ กลไกการบริหารจัดการ
ชีวิตสาธารณะเหล่านี้คือ **“การสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก”** หรือ
“ประชาธิปไตยชุมชน”

ที่ผ่านมา กระบวนการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย
เรามักจะพูดถึงการปฏิรูปการเมือง รัฐธรรมนูญ หรือให้ความสนใจต่อ
การถ่ายโอนอำนาจการตัดสินใจผ่านพื้นที่ กลไกประชาธิปไตยแบบ
ตัวแทนระดับชาติ เช่น ประเด็นเกี่ยวกับ กลไกการลงประชามติ ประชา
พิจารณ์ ฯลฯ แต่งานวิจัยนี้ได้ขยายความในประเด็น **“การจัดการ
ตนเองของชุมชน”** หรือ **“การพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน”** นำมาสู่
การทำความเข้าใจพื้นที่ กลไก ในระดับจังหวัด ตำบล หรือชุมชน
ท้องถิ่น ซึ่งที่ผ่านมาไม่ได้รับการทำความเข้าใจหรือมีงานศึกษามากนัก
ดังเช่น ประเด็นเกี่ยวกับพื้นที่ กลไก การตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดสรร
งบประมาณ และทรัพยากรในระดับ ภูมิภาคจังหวัด คือ
“กระบวนการจัดทำแผนจังหวัดบูรณาการ” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการ
ต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งงบประมาณและทรัพยากร ที่ส่งผลต่อชีวิต
สาธารณะของชุมชน เช่น กรณีศึกษาจังหวัดสตูลได้พยายามเข้าไปมี
ส่วนร่วม ต่อรองในการบริหารจัดการทรัพยากรและงบประมาณ ทั้ง
5 กรณีศึกษาได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของชุมชนต่าง ๆ ใน
การเข้าไปใช้พื้นที่เหล่านี้ และพยายามขยายทำให้เกิดการขยายพื้นที่
กลไกการมีส่วนร่วม การต่อรอง และ **“ตอบสนองการจัดการชีวิต
สาธารณะของชุมชนที่ต้องเผชิญกับวิกฤติมากขึ้น”**

นอกจากนี้ ยังได้สังเคราะห์ให้เห็นบทเรียนปฏิบัติการของ
ชุมชนต่าง ๆ เปิดพื้นที่การขับเคลื่อนด้วยการสร้างระบบกลไก พื้นที่ใน
การจัดการวิถีชีวิต เพื่อออกจากวิกฤติของชุมชนผ่านความพยายามจัด

ความสัมพันธ์ใหม่ กติกา ข้อบัญญัติท้องถิ่น กฎหมาย หรือกลไก
เชิงสถาบัน ทั้งในระดับชุมชน ระดับกลุ่ม รวมทั้งความพยายามในการ
สร้างพื้นที่ เครือข่ายการจัดการร่วมกับพื้นที่ข้างนอกหรือข้างเคียง ทั้ง
ในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค การเชื่อมประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
 ฯลฯ ชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ พยายามสร้างพื้นที่การจัดการร่วม และ
สร้างกระบวนการร่วมคิด และเชื่อมโยงคนรุ่นใหม่ให้เข้ามาร่วม
ขับเคลื่อน

หนังสือเล่มนี้จึงเป็นการนำเสนอบทเรียนและข้อเสนอแนะต่อ
กระบวนการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยฐานรากที่สำคัญ

รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง

นักวิชาการ

มีนาคม 2565

คำนำ

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. เป็นหน่วยงานภายใต้สังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีภารกิจสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและงานพัฒนา ที่เครือข่ายองค์กรชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการร่วมกับภาคีเครือข่ายทั้งระดับนโยบาย ท้องที่ท้องถิ่น รวมถึงภาคีวิชาการ ตลอดระยะเวลากว่า 20 ปี มีการขับเคลื่อนงานพัฒนาที่มุ่งเน้นให้พี่น้องชาวบ้านองค์กรชุมชน ได้มีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ หลากหลายมิติ และสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเองให้มากที่สุดทั้งในเมืองและชนบท ในทุกโครงการหรือทุกเรื่องที่ พอช. ดำเนินการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยใช้โครงการบ้านมั่นคงเป็นเครื่องมือ เรื่องที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยในชนบท สวัสดิการชุมชน ตำบล เศรษฐกิจฐานราก และให้สภาองค์กรชุมชนตำบล เป็นกลไกกลางในการพัฒนาในพื้นที่ ที่ล้าแล้วแต่มีเป้าประสงค์ให้ **“ชุมชนลุกขึ้นมาจัดการตนเอง พึ่งพาตนเอง สู่อำนาจเข้มแข็ง”** ผ่านเครื่องมือและกลไกในหลากหลายมิติ หลากหลายประเด็น เพื่อให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การเมือง ภัยพิบัติ โรคอุบัติใหม่ เป็นต้น ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดได้เป็นแรงผลักดันให้ชุมชนท้องถิ่นร่วมกันจัดการตนเองทั้งการทำแผนชุมชน การจัดการสวัสดิการชุมชน การจัดการทุนของชุมชน การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม รวมถึงการมีพื้นที่กลางที่เป็นพื้นที่แห่งการแลกเปลี่ยนในการหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นำไปสู่การสร้างเป้าหมายร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นร่วมมือของชาวบ้านองค์กรชุมชน และหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

หากเอ่ยถึง “ความเข้มแข็งของขบวนการองค์กรชุมชน” ข้อเท็จจริงนั้น ในพื้นที่ที่มีความเป็นพลวัต มีความหลากหลาย ประกอบกับศักยภาพของแต่ละพื้นที่มีทุนมากมายหลายด้าน หลากหลายมิติ สิ่งที่จะทำให้เราได้เห็นถึงรูปแบบและองค์ประกอบสำคัญที่จะเป็นปัจจัย หรือสิ่งบ่งชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งนั้น แน่นนอนที่สุดคือ “การลงไปศึกษาจากข้างล่าง” ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยน ถกแถลง และการเชื่อมโยงข้อมูล เพื่อนำมาสู่บทเรียนและรูปธรรม

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ” มุ่งเน้นการทำความเข้าใจกระบวนการในการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่น ที่ตั้งอยู่บนบริบทความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงสภาวะความไม่ปกติใหม่ (New Normal) ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลเป็นวงกว้างในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นในระดับโลก หรือที่เรารู้จักคือ โลกาภิวัตน์ (Globalization) ในระดับประเทศ รวมไปถึงในระดับครัวเรือน ส่งผลให้องคาพยพในสังคม ต้องกลับมาทบทวนสถานการณ์ บริบทความเปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาที่จะสามารถนำไปสู่การปรับตัวของภาคส่วนต่าง ๆ โดยงานศึกษาดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ 2 ข้อที่สำคัญ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินงานของพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ และ 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่สำคัญต่อการดำเนินงานอย่างบูรณาการของพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง โดยมีพื้นที่ในการศึกษากระจายตัวออกไปในแต่ละภูมิภาคของ

ประเทศ ประกอบไปด้วย “การแก้ไขปัญหาความยากจน” กรณีศึกษา ตำบลบางซุด และตำบลโพงาม จ.ชัยนาท, “เกษตรอินทรีย์” กรณีศึกษา ตำบลเขาไม้แก้ว จ.ปราจีนบุรี, “สภาลมหายใจ” กรณีศึกษา สภาลมหายใจเชียงใหม่ และ ตำบลเปียงหลวง จ.เชียงใหม่, “ความมั่นคงทางอาหาร” กรณีศึกษา ตำบลดงใหญ่ จ.มหาสารคาม และ “รักจังสตูล สภากองคกรชุมชนขับเคลื่อนประมงชายฝั่ง” กรณีศึกษา ตำบลขอนคลาน จ.สตูล จนนำมาสู่บทสังเคราะห์รวมจากการศึกษาของ 5 จังหวัด รวมถึงข้อเสนอทั้งเชิงนโยบายและพื้นที่ เพื่อยกระดับงานเชิงประเด็นและพื้นที่ ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ภายใต้สังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ภายใต้ กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) ที่ได้จัดสรรงบประมาณจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) ให้กับ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดย สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (สป.พม.) ในช่วงปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 ที่ผ่านมา ในการเปิดโอกาสให้ขบวนองค์กรชุมชนและภาคประชาสังคมได้นำมาดำเนินการศึกษาวิจัยในพื้นที่

จากงานวิจัยดังกล่าว สถาบัน และคณะผู้วิจัย รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงมีความประสงค์เพื่อนำเสนอและร้อยเรียงเนื้อหาสรุปธรรมผ่านงานศึกษาวิจัยกับการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง และหวังเป็นอย่างสูงว่าหนังสือและบทเรียนดังกล่าวนี้

จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาและขยายผลสู่พื้นที่อื่น และ
ยกระดับงานพัฒนาในพื้นที่ต่อไป

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

และคณะผู้วิจัย

มีนาคม 2565

สารบัญ

คำนิยาม	(3)
คำนำ	(6)
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	4
ส่วนที่ 1 ภาพรวมของการศึกษา	16
● ที่มาและความสำคัญ	16
● แนวคิดและระเบียบวิธีการศึกษา	19
ส่วนที่ 2 ผลการศึกษา	62
● ข้อค้นพบจากการสำรวจความคิดเห็นต่อความ เข้มแข็งของชุมชน	65
● ข้อค้นพบจากการสังเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ	85
ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะ	138
● ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	138
● ข้อเสนอเพื่อการขับเคลื่อนพื้นที่กลางระดับตำบล ให้เป็นกลไกกลางเพื่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง	140
บรรณานุกรม	142
คณะผู้ศึกษา	161

พื้นที่กลาง หมายถึง พื้นที่ความร่วมมือที่ไม่ใช่แค่ชุมชน
แต่อาจเริ่มจากชุมชน หรือสภาองค์กรชุมชน
ที่ไปเชื่อมโยงกับภาคท้องถิ่น ไปเชื่อมโยงกับประชาสังคม
ไปเชื่อมโยงกับนักวิชาการ ไปเชื่อมโยงกับวัด หรือภาคส่วน
ต่าง ๆ ฯลฯ ตัวกระบวนการพื้นที่กลาง มี 2 ส่วนที่สำคัญคือ
1. พื้นที่นี้ได้สร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ทำให้มองเห็นปัญหา
และสาเหตุร่วมกันได้ เรียกว่า **"มองเห็นทั้งตัวด้งหัวกัน"**
จากมุมมองของนางชมของมุม จากที่ต่างคนต่างมอง 2. มีข้อเสนอ
หรือเป้าหมายร่วมกัน เรียกว่า **"เห็นดาวดวงเดียวกัน"**

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ

เวทีนำเสนอผลการวิจัยฯ (15 ก.พ. 65)

"เรื่องความเข้มแข็งของชุมชน คำตอบอยู่ที่ชุมชน ปัญหาอยู่ที่ชุมชน
ถ้าเราอยู่บนยอดของจอมสูงไม่เห็น
ขณะนี้กระทรวง พม. กำลังทำศูนย์ช่วงเหนือคือสังคมตัวบค
ให้พื้นองประชาชนจัดการปัญหาของตนเอง
เหมือนไซ่งใหม่ทำทั้งจังหวัด จัดการตนเองได้ทุกเรื่อง
เราทำโครงการเหล่านี้มาจากภารกิจชุมชน ความน่าเชื่อถือ
การแก้ไขปัญหาจะตรงกับความต้องการของพื้นองประชาชนได้มากขึ้น
งานวิจัยนี้ จะเป็นงานชิ้นหนึ่งที่ช่วย พม. ได้มีแนวทางในการดูแล
พื้นองประชาชน ที่จะพึ่งพาตนเองได้ ตามเป้าหมายกระทรวงต่อไป"

ธนสุนทร สว่างสาลี

รองปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
เวทีนำเสนอผลงานวิจัยฯ (15 ก.พ. 65)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การศึกษาวិจัยเรื่องการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ มุ่งเน้นการทำความเข้าใจกระบวนการในการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่น ที่ตั้งอยู่บนบริบทความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงสภาวะความไม่ปกติใหม่ (New Normal) ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลเป็นวงกว้างในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในระดับโลก หรือที่เรารู้จักคือ โลกาภิวัตน์ (Globalization) ในระดับประเทศ รวมไปถึงในระดับครัวเรือน ส่งผลให้องค์กรต่าง ๆ ในสังคมต้องกลับมาทบทวนสถานการณ์ บริบทความเปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาที่จะสามารถนำไปสู่การปรับตัวของภาคส่วนต่างๆ ทั้งนี้ได้พบว่ามีหลายชุมชนในประเทศไทยที่สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นตนเอง มีการจัดความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคีในพื้นที่ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาสังคมในการร่วมดำเนินการอย่างบูรณาการในระดับพื้นที่ต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน ดังนั้นเพื่อสร้างความเข้าใจในรูปแบบการดำเนินงานและองค์ประกอบที่สำคัญอันส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนที่สามารถดำเนินการจัดการปัญหาในรูปแบบต่าง ๆ ภายใต้อสถานการณ์ปัจจุบัน รวมถึงการกลยุทธ์และแนวทางในการจัดการดังกล่าวจึงได้ทำการศึกษา รูปแบบและแนวทาง รวมถึงองค์ประกอบที่สำคัญของการดำเนินงาน จะเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในพื้นที่ชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างเป็นประโยชน์ต่อไป โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญของ

การศึกษาในครั้งนี้ 2 วัตถุประสงค์ ได้แก่ 1) ศึกษารูปแบบการดำเนินงานของพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่สำคัญต่อการดำเนินงานอย่างบูรณาการของพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง

ขอบเขตการศึกษาครั้งนี้ นักวิจัยได้ทำการศึกษาในพื้นที่ปฏิบัติการระดับตำบลใน 5 จังหวัด ได้แก่ ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ตำบลดงใหญ่ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง ตำบลโพงามและตำบลบางซุด อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี และตำบลขอนแก่น อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล โดยการศึกษาใช้แนวทางการศึกษาในลักษณะผสมผสาน (Mix Methods Research) ระหว่างการวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผลการวิจัยได้ค้นพบว่า พื้นฐานความเข้มแข็งของชุมชนที่ได้จากการสำรวจในเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถาม (Questionnaire) ชุมชนมีความเข้มแข็งเป็นพื้นฐานซึ่งมีค่าเฉลี่ยในการสำรวจมากที่สุดในด้านของการที่สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งด้านการมีส่วนร่วม ของคนในชุมชนและแกนนำเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ร่วมกันในระดับสูงจากการสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นการที่คนทุกเพศวัยทุกกลุ่มในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน และสนับสนุนเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนสามารถเป็นผู้นำได้ตามความเหมาะสม หรือมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการใช้งบประมาณในการพัฒนาชุมชน ผลการศึกษาดังกล่าวได้เน้นย้ำถึงปัจจัยสำคัญของความเข้มแข็งของพื้นที่ที่มีการมีส่วนร่วมนั้นเป็นการกระจายโอกาสให้บุคคลมีส่วนร่วม และการ

บริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ โดยการให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากบุคคล การมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการซึ่งบุคคล หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ และเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ อีกทั้งยังสอดคล้องกับผลการสำรวจในด้านคุณภาพชีวิตที่เป็นเรื่องร่วมในเชิงผลลัพธ์ที่อาจเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมในพื้นที่โดยประเด็นของความเท่าเทียม ต่อการเข้าถึงสิทธิประโยชน์จากสาธารณูปโภคในชุมชน และประเด็นของความเท่าเทียมในการเข้าถึงสิทธิประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการสะท้อนจากค่าเฉลี่ยในระดับสูงของพื้นที่ร่วมกันที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึงสิทธิในการมี การใช้ทรัพยากรและ สาธารณูปโภคอย่างเท่าเทียมร่วมกันของคนในชุมชน

อย่างไรก็ตามกระบวนการของความเข้มแข็งในชุมชนย่อมมีปัจจัยสำคัญที่เป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนและปรากฏผลจากการสำรวจในด้านคนมีคุณภาพซึ่งมีค่าเฉลี่ยของความเข้มแข็งร่วมกันใน 4 พื้นที่ โดยเฉพาะประเด็นของการที่คนในชุมชนมีความภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และช่วยเหลือชุมชน โดยเป็นจิตอาสา ไม่หวังสิ่งตอบแทน รวมถึงบทบาทของผู้นำ แกนนำในชุมชนดังกล่าวผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิก ขณะที่ทางด้านความสามารถในการปรับตัวนั้นปรากฏชัดอยู่ใน 2 พื้นที่ตำบลเขาไม้แก้ว และตำบลขอนคลาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความมั่นใจต่อการที่ชุมชนจะสามารถจัดการกับภัยพิบัติ หรือการที่ชุมชนมีแผนรับมือภัยพิบัติและโรคระบาดและสามารถนำมาใช้เพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ข้อมูลดังกล่าวเป็นภาพสะท้อนความเชื่อมั่นของคนในชุมชนต่อการแก้ไขปัญหาที่อาจ

เกิดขึ้น รวมถึงการที่สมาชิกในชุมชนได้รับรู้ถึงแผนการจัดการ แผนชุมชนที่มีอยู่ ซึ่งจะสอดคล้องกับพื้นที่ตำบลเขาไม้แก้วที่มีความแตกต่างในค่าเฉลี่ยของผลการสำรวจความเข้มแข็งที่ประชาชนในพื้นที่ได้สะท้อนด้านองค์กรชุมชน ในประเด็นของการรับรู้ถึงแผนการพัฒนาภาคชุมชนในระดับตำบล/เมือง ระยะ 3 – 5 ปี ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของกลุ่ม/องค์กรต่างๆ รวมถึงมีการบูรณาการงานพัฒนาพื้นที่ทุกมิติ และจากการสังเคราะห์ข้อมูลของนักวิจัยในกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ทำให้พบปัจจัยสำคัญที่เป็นพลังของการทำงานของชุมชนที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งพึ่งพาตนเองที่อาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการได้ 6 ประการ ได้แก่

1. การมีจินตภาพร่วมของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง จากการศึกษา พบว่า ชุมชนมีจินตภาพร่วมกันในการจัดการปัญหาต่าง ๆ และรับมือกับกระแสความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพที่เกิดขึ้นจากแรงขับเคลื่อนของรัฐ เศรษฐกิจทุนนิยมและระบบตลาด ชุมชนมีต้นทุนชุมชน มีบทเรียนและความสัมพันธ์ร่วมกันในการลุกขึ้นมาต่อสู้แก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ปัญหาปากท้อง รวมถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน กรณีพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ สถานการณ์ไฟฟ้าและฝุ่นควัน ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นวงกว้าง ผวนวกกับความสัมพันธ์ในทางสังคมวัฒนธรรม รวมถึงระบบการผลิต เศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว การอธิบายเหตุและผลได้ถูกนำมายึดโยงกับชุดความรู้ทางวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิทยาศาสตร์ที่ใช้ความรู้ที่คนทั่วไปเข้าไม่ถึง และความรู้เหล่านั้นได้กลายมาเป็นความคิดกระแสหลักทางสังคม รวมถึงการเชื่อมโยงไปสู่ความ

เป็นสังคมเมืองเรื่องสุขภาพ อนามัย โรคภัย ความปลอดภัยต่อชีวิต ทำให้หลงลืมและละเลยคนกลุ่มอื่น ๆ ออกจากสังคมตนเอง ขณะที่กลไกการจัดการที่เกิดขึ้นจากหน่วยงานภาครัฐก็มีขีดจำกัดในทางอำนาจกฎหมาย ระเบียบวิธีงบประมาณที่มีข้อจำกัด รวมไปถึงองค์ความรู้ในการจัดการของรัฐที่มีข้อจำกัดในการประยุกต์นำไปใช้แก้ไขปัญหา ขณะเดียวกันความรู้กระแสหลักก็ได้กดทับชุดความรู้ของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการไฟ การชิงเผาการลดเชื้อเพลิง ออกไปจากสังคม ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากอารมณ์และความคิดกระแสหลักเรื่องสุขภาพ ส่งผลให้เกิดการบังคับใช้กฎหมาย การสั่งการโดยมุ่งเน้นรากฐานของปัญหาไปอยู่ที่ชาวบ้านในชนบท ชาวไร่ชาวนา กลายเป็นผู้ร้าย กลายเป็นจำเลยของสังคมไปโดยปริยาย ขณะที่สังคมเริ่มหลงลืมมิติของปัญหาไฟป่าและฝุ่นควันจากมิติอื่น ๆ เช่น จากโรงงานอุตสาหกรรม มลพิษของการเผาไหม้เชื้อเพลิง น้ำมัน การระเบิดภูเขา การก่อสร้าง การส่งเสริมปลูกพืชพลังงาน การขยายตัวพืชเชิงเดี่ยวต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นต้น

2. การจัดการร่วมในเชิงสถาบัน จากการศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงพลังของกลไกการขับเคลื่อน ที่มีองค์ประกอบร่วมกัน 2 ส่วนหลัก ๆ ได้แก่ ส่วนที่เป็นกลไกขบวนการของนครชุมชนที่เป็นลักษณะเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ (Informal Sector) ที่ยกระดับการทำงานไปสู่ทั่วโลกที่เป็นทางการซึ่งมีพื้นที่รวมถึงตำแหน่งแห่งที่ในการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นการใช้อำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการออกประกาศแต่งตั้งในการทำงานในมิติต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้ประกาศของจังหวัดให้เข้ามาเป็นกลไกในการทำงานร่วมกับหน่วยงานในเชิง Function ในการ

เชื่อมโยงกลไกคณะทำงานพัฒนาแผนระดับจังหวัด ระดับอำเภอ เป็นต้น

3. การจัดการความรู้ กระบวนการมีส่วนร่วมในความรู้และการยกระดับองค์ความรู้สู่การปฏิบัติ การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งทั้ง 5 พื้นที่ มีการใช้ข้อมูลความรู้เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง หรือ อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการความรู้และการนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนหรือแก้ไขปัญหาให้ชุมชนได้อย่างเท่าทันความเปลี่ยนแปลง และที่น่าสนใจคือ การจัดการความรู้ของชุมชนนั้น ให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนมากกว่าการผูกขาดความรู้ไว้ที่ผู้เชี่ยวชาญรายใดรายหนึ่ง การจัดการความรู้ของชุมชนมีลักษณะเป็นพื้นที่เปิดให้ชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมหรือความรู้สมัยใหม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ความรู้เพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาให้ชุมชน

4. มิกติกา มีข้อตกลงร่วม ในการจัดการ ข้อค้นพบสำคัญประการหนึ่งขององค์ประกอบและรูปแบบของการดำเนินงานของพื้นที่ชุมชนเข้มแข็ง คือ การมีกติกาหรือมีข้อตกลงร่วมและดำเนินการ เพื่อนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งและออกแบบการทำงานที่มีประสิทธิภาพร่วมกัน ในรูปแบบธรรมนูญสุขภาพตำบลหรือสัญญาประชาคม เป็นการประยุกต์แนวคิดแบบ Customary Law หรือกฎหมายเชิงจารีต ซึ่งอาจมีการใช้อำนาจขององค์กรปกครองท้องถิ่นในการเข้าไปสนับสนุนการแก้ไขปัญหาของชุมชน มีแบบแผนในการทำงาน การพัฒนาการจัดทำแผนในระดับท้องถิ่นเชื่อมโยงกับห่วงโซ่

คุณค่า (Value Chain & Supply Chain) หรือหลักสูตรท้องถิ่นที่อยู่
บนฐานปฏิบัติการเรื่องสิทธิชุมชน

**5. บทบาทภาคประชาสังคมกับการเป็นหุ้นส่วนในการ
พัฒนาชุมชน** การศึกษาครั้งนี้ พบว่า ภาคประชาสังคม ได้แก่ องค์กร
พัฒนาเอกชน (NGOs) องค์กรสาธารณประโยชน์ และเครือข่าย
ภาคประชาสังคม มีบทบาทสำคัญในการเป็นภาคีหุ้นส่วนการพัฒนา
และสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยภาคประชาสังคมมี
บทบาทสำคัญในการช่วยขยายขอบเขตการพัฒนาของชุมชนให้
เชื่อมโยงกับประเด็นการพัฒนาใหม่ ๆ ไม่ยึดติดอยู่กับเฉพาะประเด็น
ปัญหาภายในพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่เชื่อมโยง
ไปยังประเด็นสาธารณะของสังคม เช่น การทำเกษตรอินทรีย์ที่เป็นมิตร
ต่อสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงทางอาหาร PM2.5 ความยากจนและความ
เหลื่อมล้ำ และการฟื้นฟูพื้นที่ทะเล เป็นต้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน
ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ความคิด ความเชื่อร่วมกัน รวมทั้งการระดม
ทรัพยากร (คน งบประมาณ) เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนของชุมชน
โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมของชุมชน และเพื่อ
ประโยชน์ของสังคมหรือสาธารณะ

**6. การสร้าง “พื้นที่กลาง” หรือ “พื้นที่เจรจาและ
ปรึกษาหารือ”** การศึกษาครั้งนี้ พบว่า ชุมชน องค์กรชุมชนและภาค
ประชาสังคมได้ร่วมกันสร้าง “พื้นที่กลาง” ขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหา
ความขัดแย้งด้านการจัดการทรัพยากร และความเหลื่อมล้ำในการ
พัฒนา (Pain Point ของชุมชน) ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่ซับซ้อนไม่
สามารถแก้ไขได้โดยชุมชนหรือหน่วยงานใด หน่วยงานหนึ่ง รวมทั้งเพื่อ

เสนอทางเลือกหรือนวัตกรรมด้านการพัฒนาแบบใหม่ที่เปิดให้ผู้ใช้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ ได้มีบทบาทในการพัฒนา พื้นที่กลางในที่นี้เป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเพื่อให้ผู้เล่น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรือ Key Actor ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาหรือประเด็นการพัฒนาของชุมชน ได้ปรึกษาหารือ เจรจาและถกแถลงกัน โดยเอาผลประโยชน์ของสาธารณะหรือชุมชนเป็นตัวตั้ง

ซึ่งพื้นที่กลางในที่นี้ให้ความสำคัญกับการใช้ข้อมูลและความรู้ที่เปิดกว้างไม่ผูกขาดโดยผู้เชี่ยวชาญรายใดรายหนึ่ง การมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม การลดความเป็นคู่ตรงข้ามและการลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มาจากตำแหน่งหน้าที่การงาน เป็นต้น พื้นที่กลางในที่นี้จึงเป็นไปทั้งเวทีการประชุมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น เวทีสภาองค์กรชุมชน เวทีสมัชชา เป็นประเด็นร่วมในการพัฒนาที่คนที่มีความคิดความเชื่อเดียวกันมาดำเนินการร่วมกัน เช่น ประเด็นความมั่นคงทางอาหาร การผลิตและการตลาดเกษตรอินทรีย์ และปัญหา PM2.5 เป็นต้น พื้นที่กลางอาจเกิดขึ้นได้ทั้งในระดับตำบล จังหวัด และเครือข่ายเชิงประเด็นข้ามพื้นที่ตำบล จังหวัดและภูมิภาค การเกิดขึ้นของพื้นที่กลางนำไปสู่การจัดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างชุมชน ประชาสังคม รัฐ และระบบตลาด ลดความเป็นคู่ตรงข้ามระหว่างรัฐ VS ประชาชน/ชุมชน เกิดการบริหารจัดการฐานความร่วมมือ (Collaborative Governance) ระหว่างรัฐ ชุมชน ประชาสังคม และเอกชน เพื่อแก้ไขปัญหาที่ยุ่งยากและซับซ้อน เช่น การจัดการฝุ่นควันและไฟฟ้า การจัดการทรัพยากรป่าไม้และทะเล การแก้ไขปัญหาความยากจน รวมทั้งการเสนอการพัฒนาและนวัตกรรมทางเลือกใหม่ให้กับชุมชนและสังคม เช่น เกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

จากการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็น
ข้อเสนอทั้งเชิงนโยบายและการขับเคลื่อนในพื้นที่ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. *การสร้างชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งในระยะยาว* ต้องมีการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มากขึ้น ให้มีการปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ ประกาศ ข้อบังคับต่าง ๆ ที่เอื้อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในประเด็นต่าง ๆ ได้คล่องตัวขึ้น เช่น การจัดสวัสดิการชุมชน การจัดการที่อยู่อาศัยที่ดินทำกิน และการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสิ่งแวดล้อม การจัดการความมั่นคงทางอาหารชุมชน และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น
2. *การสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนมีสิทธิและมีส่วนร่วมในการจัดการประเด็นสาธารณะของชุมชน* ทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุขภาพ
3. *นโยบายของจังหวัด/แผนพัฒนาจังหวัด* ควรมีพื้นที่หรือช่องทางให้องค์กรชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรงบประมาณ เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนได้โดยตรง
4. *การสนับสนุนให้เกิด Platform การบริหารจัดการบนฐานความร่วมมือ (Collaborative Governance) ระดับตำบล* โดยการพัฒนาให้เกิดกลไกความร่วมมือระหว่างสภาองค์กรชุมชน ท้องถิ่น ท้องที่ หน่วยงานภาครัฐที่ตั้งอยู่ในตำบล และศูนย์ช่วยเหลือสังคมระดับ

ตำบล Platform นี้ต้องประกอบด้วย ข้อตกลงหรือ กติกาในการอยู่ร่วมกันของชุมชน ฐานข้อมูล และ องค์ความรู้ของชุมชน กลไกการดำเนินงาน กลไก สนับสนุน(พี่เลี้ยง) มีเวทีสำหรับการปรึกษาหารือ และ งบประมาณสนับสนุน เป็นต้น

5. การสนับสนุนพื้นที่กลาง หรือพื้นที่ของการ ปรึกษาหารือที่ทุกคนเป็นเจ้าของ เพื่อเป็นทางออกหนึ่ง ของชุมชนและสังคมไทยจากปัญหาความขัดแย้ง และ เป็นช่องทางในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมทาง สังคมทั้งในระดับท้องถิ่น (ตำบล) ในระดับจังหวัด ในระดับภาค หรือในระดับชาติ
6. การส่งเสริมการวิจัยชุมชนท้องถิ่น เพื่อเข้าไปปัญหาและ ความต้องการของชุมชน รวมทั้งเพื่อสร้างนวัตกรรม การพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชน
7. การสนับสนุนการพัฒนาชุมชนเชิงพื้นที่ (Area-Based and Community Engagement) โดยเอาปัญหาและ ความต้องการของชุมชนเป็นตัวตั้ง และเชื่อมโยงบูรณา การภารกิจของหน่วยงานและภาคีเครือข่ายต่างๆ ให้ สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน
8. การส่งเสริมการพัฒนาและประยุกต์ใช้กลไกเชิงสถาบัน แบบใหม่ ๆ สำหรับชุมชนให้ทันกับสถานการณ์ความ เปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง
9. การส่งเสริมบทบาทภาคประชาสังคมให้เป็นภาคี หุ่นส่วนการพัฒนาสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

ข้อเสนอเพื่อการขับเคลื่อนพื้นที่กลางระดับตำบลให้เป็น กลไกกลางเพื่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

1. ข้อเสนอต่อขบวนการองค์กรชุมชน

- 1) การสำรวจสถานภาพของสภาองค์กรชุมชนระดับตำบล และเทศบาลทั้งหมด
- 2) การสร้างความรู้ ความเข้าใจถึงประโยชน์และความสำคัญของการสร้างพื้นที่กลางในระดับตำบล ที่ต้องทำงานเชื่อมโยงกับท้องถิ่น ปกครอง ส่วนราชการ และภาคีพัฒนาอื่น ๆ
- 3) สภาองค์กรชุมชนระดับตำบล ต้องเป็นฟันเฟืองสำคัญ ในการเชื่อมร้อยเพื่อให้เกิดพื้นที่กลางในระดับตำบล เพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาในทุกมิติแบบมีส่วนร่วม จากทุกภาคส่วน
- 4) การจัดทีมหรือคณะทำงานเพื่อสนับสนุนให้สภาองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง

2. ข้อเสนอต่อส่วนราชการระดับอำเภอ และจังหวัด

- 1) การส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดพื้นที่กลาง หรือกลไกการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล เพื่อให้ชุมชนได้มีแผนงาน หรือโครงการพัฒนาที่สอดคล้องและเป็นไปตามความต้องการของพื้นที่
- 2) การสร้างการเชื่อมโยงแผนการพัฒนาระหว่างพื้นที่ ตำบล อำเภอ และจังหวัด อย่างมีเป้าหมายร่วมกัน
- 3) การจัดตั้งกลไก หรือคณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับจังหวัด ที่ประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และ
ส่วนราชการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีตัวแทนของ
เครือข่ายสภาองค์กรชุมชน ท้องถิ่น ผู้นำศาสนา ภาค
ประชาสังคม และภาคีพัฒนาต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญ
เพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนแนวทางการพัฒนา
คุณภาพชีวิตของประชาชนในภาพรวมของจังหวัด

ส่วนที่ 1

ภาพรวมของการศึกษา

ที่มาและความสำคัญ

ภายใต้สถานการณ์ในสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านสภาพแวดล้อม ด้านสุขภาพ และภัยพิบัติที่ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในประเทศ ปัจจัยดังกล่าวได้รุกร้าให้เกิดการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่อเทคโนโลยีที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน เศรษฐกิจการทำมาหากินและค้าขายได้เปลี่ยนรูปแบบของการประกอบอาชีพไปเป็นอย่างมากจากการเข้ามาของเทคโนโลยีและการศึกษาสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นให้ผลิตแรงงานมีความรู้กลับสู่การพัฒนาชุมชนหรือบ้านเกิดของตนเอง ปัญหาสิ่งแวดล้อม อาทิเช่น ปัญหาฝุ่นควัน ปัญหาน้ำเสีย ปัญหาไฟฟ้า และปัญหาทางด้านสุขภาพร่างกายที่เกิดขึ้น ล้วนส่งผลกระทบต่อในทุกระดับทั้งเศรษฐกิจ และสุขภาพของคนไทย ดังนั้นแนวทางในการรับมือและจัดการปัญหาดังกล่าวของสังคมไทย จึงมีสภาพการณ์ที่แตกต่างกันไปในแต่ละบริบทของพื้นที่ที่นอกเหนือจากการสนับสนุนและดูแลของภาครัฐที่ไม่สามารถครอบคลุมการแก้ไขปัญหาได้อย่างทั่วถึง

อย่างไรก็ตามด้วยการดำเนินงานตามแนวทางการพัฒนาประเทศภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยเฉพาะด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคและเท่าเทียมกันทางสังคม อันมีเป้าหมายสำคัญต่อภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาสังคม และชุมชนท้องถิ่น

ที่เป็นกลไกสำคัญในระดับพื้นที่ สอดคล้องต่อการหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการตนเอง และสามารถเตรียมความพร้อมของคนไทยทั้งในมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคมและสภาพแวดล้อม ทั้งนี้ภายใต้ประเด็นของการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนา การพึ่งตนเองและการจัดการตนเอง (Community and Local Authority Empowerment) ที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเองและการพึ่งพากันเอง การปรับดุลอำนาจระหว่างประชาชนกับนักการเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อสร้างประชาธิปไตยระดับฐานราก เสริมสร้างขีดความสามารถ ประสิทธิภาพและธรรมาภิบาลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้ความสำคัญต่อการบริหารงานและจัดบริการที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ รวมถึงการส่งเสริมศักยภาพ สร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาให้กับชุมชนให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงและมีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

ทั้งนี้ได้พบว่า มีหลายชุมชนในประเทศไทยที่สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นตนเอง มีการจัดความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคีในพื้นที่ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาสังคมในการร่วมดำเนินการอย่างบูรณาการในระดับพื้นที่ต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน ดังนั้นเพื่อสร้างความเข้าใจในรูปแบบการดำเนินงานและองค์ประกอบที่สำคัญอันส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนที่สามารถดำเนินการจัดการปัญหาในรูปแบบต่าง ๆ ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน รวมถึงกลยุทธ์และแนวทางในการจัดการดังกล่าวจึงได้ทำการศึกษา รูปแบบและแนวทาง รวมถึงองค์ประกอบที่สำคัญของการดำเนินงานจะเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในพื้นที่ชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างเป็นประโยชน์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินงานของพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ และ 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่สำคัญต่อการดำเนินงานอย่างบูรณาการของพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง

ขอบเขตการศึกษา ในด้านเนื้อหาเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน/สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและประเด็นการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเข้มแข็ง ค้นหาปัจจัย/สถานการณ์ที่ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ ศึกษาความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ในบริบทสังคมร่วมสมัย (รูปแบบและองค์ประกอบ)

การศึกษาได้ดำเนินการศึกษาพื้นที่ระดับตำบลภายในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ 1) ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาการก่อรูปและปฏิบัติการของสภามหาใจเชียงใหม่ 2) ตำบลดงใหญ่ อำเภอลำปาง จังหวัดมหาสารคาม ศึกษาในประเด็นความมั่นคงทางอาหาร 3) ตำบลโพนงามและตำบลบางซุด อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ศึกษาในประเด็นการจัดการข้อมูลเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนผ่าน “นักจัดการข้อมูลชุมชน” 4) ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ศึกษาเรื่องการปกป้องพื้นที่อาหารและการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ พื้นที่ตำบลเขาไม้แก้ว 5) ตำบลขอนแก่น อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล ศึกษาการสร้างพื้นที่กลางของสมัชชาคนสตูลและสภาองค์กรตำบลขอนแก่น ซึ่งได้ดำเนินการศึกษาในช่วงระหว่างเดือนมีนาคม 2564 - มีนาคม 2565

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาเพื่อให้ได้แนวทางการดำเนินงานของชุมชนที่สามารถบริหารจัดการตนเองภายใต้ทุนและทรัพยากรของพื้นที่ในการแก้ไขปัญหาของตนเอง พื้นที่ชุมชนอื่นที่

สามารถนำองค์ความรู้ไปปรับประยุกต์ใช้กับการดำเนินงานแก้ไขปัญหาของชุมชนตนได้ ภาครัฐสามารถนำชุดความรู้ไปส่งเสริมหรือผลักดันในการกำหนดนโยบายที่สนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเองได้ ลดการพึ่งพาจากภาครัฐ รวมถึงการที่ภาครัฐและภาควิชาการสามารถนำองค์ความรู้ไปออกแบบแนวทางการพัฒนาคนในทุกช่วงวัยให้มีความรู้ความสามารถ มีภูมิคุ้มกันเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

กรอบแนวคิด

แนวคิดและระเบียบวิธีการศึกษา

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้เป็นการรวบรวมและวิเคราะห์ทฤษฎีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้เรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วมทางสังคม นวัตกรรมทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับการกระจายอำนาจ และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง

และความท้าทายในอนาคตทั้งความท้าทายในระดับโลก และความท้าทายในสังคมไทย ในการเป็นฐานคิดต่อกระบวนการศึกษาของงานวิจัยนี้

- **ชุมชนท้องถิ่นในสภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงและการปรับตัว**

การพัฒนากระแสหลักที่มุ่งไปสู่การทำให้ประเทศปรับเปลี่ยนไปเป็นประเทศอุตสาหกรรม โดยเน้นการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศ และการกระตุ้นให้ครอบครัวเกษตรกรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศทำการผลิตเพื่อการค้า และเพิ่มปริมาณผลผลิตเพื่อเพิ่มรายได้ กระแสการพัฒนาในแนวทางนี้ทำให้ละเลยการให้ความสำคัญกับชุมชน ในฐานะเป็นองค์กรทางสังคมที่ครอบครัวเกษตรกรเป็นองค์ประกอบหนึ่ง และเป็นหน่วยทางสังคมที่สำคัญ ในการสร้างความมั่นคงปลอดภัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองให้กับครอบครัวเกษตรกร ผลที่ตามมาจากทิศทางการพัฒนาตั้งแต่เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ก็คือ ชุมชนชนบทส่วนใหญ่ของประเทศกำลังอยู่ในภาวะที่อ่อนแอ ไม่สามารถให้หลักประกันในเรื่องความมั่นคงในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองแก่สมาชิกของชุมชน (นภาพกรณ์ หะวานนท์ และคณะ, 2550 : บทนำ) ยกตัวอย่าง วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2540 ส่งผลกระทบโดยตรงต่อชุมชน เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชนท้องถิ่นหลายประการ เช่น บางชุมชนมีการปรับเปลี่ยนตัวเองเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลง เช่น เกิดกลุ่ม/องค์กร เครือข่ายเพื่อปกป้องทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ชุมชนเหล่านี้ได้สร้างเงื่อนไขและกระบวนการบางอย่างเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมที่แพร่กระจายมาจากภายนอกชุมชน ชุมชนหลายแห่งได้

กลายเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สมาชิกของชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมั่นคงและมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถปรับตัวและกำหนดทางเลือกในการพัฒนาของตนเอง แทนการปล่อยตัวเองไปตามแนวทางการพัฒนาที่กำหนดจากภายนอก ในขณะที่ชุมชนชนบทจำนวนมากได้ถูกกระแสการพัฒนาพัดพาให้ต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ

- **แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง**

ชุมชนเข้มแข็ง (Community Strengthening) ความเข้มแข็งของชุมชนหมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ด้วยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญ คือ 1) สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและ

พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง 2) สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน 3) มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจน เป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ 4) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน 5) สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน 6) มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป 7) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน ชุมชนอื่น ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้าง

สภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว โดยมีกิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

- 1) การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐจากการเป็นผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง
- 2) การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนให้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชน

- **แนวคิดการจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น**

โกวิท พงงาม (2549 : 262-267) ได้สรุปความหมายของคำว่า “ชุมชน” และ “ท้องถิ่น” จากการให้ความหมายของนักวิชาการ อาทิ ปาริชาติ วลัยเสถียร (2546) จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2546) ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2549) นอร์ตัน (Norton) (1994) เดวิส คิงสลีย์ (David Kingly) โดยสรุปว่าเป็นการให้ความหมาย “ชุมชน” ในลักษณะใกล้เคียงกันโดยเฉพาะประเด็น กลุ่มคนที่อยู่รวมกัน กลุ่มคนที่

มีความสัมพันธ์ทั้งความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน รวมทั้งประเด็นอาณาบริเวณของท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ขณะที่ M.Gottdiener and Leslie Budd (2009) ให้ความหมายที่เหมือนและแตกต่างออกไปว่า “ชุมชน” คือกลุ่มคนที่เชื่อว่าพวกตนมีพันธะแข็งแกร่งและยั่งยืนผูกพันต่อกัน ลักษณะนี้เป็นการพิจารณาความเป็นชุมชนจากความผูกพันของสมาชิกในชุมชนต่อสถานที่ตั้งของชุมชน และความรู้สึกมีส่วนร่วมในชุมชน นอกจากนั้นแนวคิดคำว่า “ชุมชน” เมื่อไปติดกับขอบเขตที่รัฐบาลกำหนด ชุมชนก็กลายเป็น “เมือง” “ปริมณฑล” หรือ “ชนบท” ซึ่งเมื่อพิจารณาความหมายของ “ชุมชน” ในแง่มุมต่าง ๆ แล้วพบว่า ความหมายของชุมชนมีลักษณะใกล้เคียงกันในแต่ละแนวคิดเพียงแต่มีจุดเน้นที่ต่างต่างกัน เช่น แนวคิดมานุษยวิทยา เน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนโดยไม่จำเป็นต้องมีพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่อาศัยร่วมกัน ส่วนแนวคิดสังคมวิทยา มองชุมชนเป็นหน่วยทางภูมิศาสตร์ และเน้นชุมชนเป็นเสมือนระบบย่อยของสังคม

ส่วนความหมายของคำว่า “ท้องถิ่น” มีคำอธิบายถึงความหมายที่หลากหลายกว่า โดยความหมายที่คนทั่วไปเข้าใจคือ “หน่วยปกครองท้องถิ่น” ส่วนความหมายอื่น ๆ เช่น ชุมชนและท้องถิ่น กลุ่ม หรือองค์กรทางสังคม อุดมการณ์หรือแม้กระทั่งวัฒนธรรม หรือเป็นท้องถิ่นในความหมายดั้งเดิมที่คนส่วนใหญ่รับรู้อย่างกว้างขวางมาก่อน เช่น บาง คຸ່ງນ້ຳ ຄຸ້ມບ້ານ ຫຸ້ມບ້ານ ຕຳບຣ ອຳເຄວ ຈັງຫວັດ ກາດ เป็นต้น นอกจากนั้น “ท้องถิ่น” ยังมีอีกความหมายหนึ่งในลักษณะที่ถูกใช้เรียกอย่างสั้น ๆ ว่าเป็น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (หน่วยของการปกครองท้องถิ่น) หรือ การปกครองท้องถิ่น ดังนั้นเอง จึงเห็นว่ามักมีการใช้คำว่า “ท้องถิ่น” กับ “ชุมชน” ทดแทนกัน แต่ใน

แง่ความหมายแล้วทั้งสองคำนี้มีความหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือ คำว่า ชุมชน จะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ในขณะที่ ท้องถิ่น เน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่

สำหรับงานศึกษาพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองครั้งนี้ มีหลายมิติของความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ของชุมชน จึงนิยามความหมายของคำ “ชุมชน” และ “ท้องถิ่น” หรือ “ชุมชนท้องถิ่น” ร่วมกัน ซึ่งทั้งหมดมีนิยามความหมายในลักษณะเฉพาะ และลักษณะบางอย่างร่วมกัน เช่น ผลประโยชน์ ความสนใจ และอยู่ภายใต้หน่วยการปกครองท้องถิ่นเดียวกัน เช่น ตำบลเดียวกัน จังหวัดเดียวกัน หรือคนในชุมชนหรือท้องถิ่นเดียวกัน โดยที่คน/กลุ่ม/องค์กร/หน่วยงานในพื้นที่ต่างมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน และมีความสัมพันธ์เป็นระบบต่าง ๆ แม้คำว่า “ชุมชนและท้องถิ่น” ทั้งสองคำจะมีความหมายและลักษณะที่แตกต่างกันอยู่บางประการแต่ในการปกครองท้องถิ่นในยุคปัจจุบัน จำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นชุมชนและท้องถิ่นควบคู่กันไป

การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น หรือ “ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง” เป็นแนวคิดของการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา (Community-Based Development Approach) ด้วยการส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างประสานกลมกลืนให้ เป็นไปอย่างสมดุลกัน และเน้นการอยู่รอดได้ด้วยตนเอง และมีความสุขร่วมกันทั้งในระดับชุมชน สังคม ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นความยั่งยืนของคนและสังคมชุมชน

เดคเคอร์ (Decker อ้างถึงใน ชนินทร์ วัฒนศัพท์, 2549: 41) ให้ความหมายของการจัดการตนเองว่า การจัดการตนเองต้องไม่ได้

เกิดขึ้นจากการถูกควบคุมจากกฎ ข้อบังคับที่ถูกกำหนดจากบนลงล่าง (Top-Down Rules) โดยภาครัฐแต่ให้ความสำคัญกับการกระทำของสังคมที่เป็นชุมชนท้องถิ่นและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม ที่นำไปสู่ระบบการสรรค์สร้างรูปแบบและโครงสร้างที่จัดระเบียบขึ้น ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เป็นพลวัต ขณะเดียวกัน โฟท์สเตอร์ (Foerster อ้างถึงใน ชินินท์ วะสีนนท์, 2549: 41) ยังได้ให้ความสำคัญกับการจัดการตนเองว่า มีความเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การจัดลำดับชั้นมีลักษณะเป็นโครงข่ายความสัมพันธ์ไม่ใช่การบริหารแบบสั่งการ การให้ความสำคัญกับความยืดหยุ่นและการปรับตัว (Flexibility and Adaptation) รวมถึงเป็นระบบที่มีการควบคุมจำกัด การจัดการตนเองขึ้นอยู่กับองค์ความรู้ (Knowledge) ที่มีอยู่ภายในองค์กร นอกจากนี้ ในการจัดการตนเองนั้น บุคคลที่มีบทบาทในฐานะเสมือนผู้จัดการจะดำรงตนอยู่ในฐานะผู้กระตุ้น (Catalytic Agent) หรือผู้ส่งเสริม (Cultivators) ไม่ใช่ในฐานะผู้กระทำ (Doers) หรือผู้สั่งการ (Commanders) เพื่อให้ระบบการจัดการตนเองมีพัฒนาการที่สอดคล้องกับบริบท (Context) ที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงมีการย้อนโต้ตอบกลับ (Feed Back) หรือการกลับไป-กลับมา (Recursion) เพื่อแสวงหาแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม

ความสัมพันธ์ของการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นกับการกระจายอำนาจ

เมื่อพิจารณาถึงความสำคัญของการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น พบว่าเป็นความสัมพันธ์ร่วมกันในเชิงบูรณาการระหว่างประชาชน กลุ่มองค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรืออาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “*ประชาคมท้องถิ่น*” ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น โดยมีรัฐธรรมนูญ

แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่กำหนดกฎหมายอันมีสาระสำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับท้องถิ่น และระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันเอง และแก้ไขกฎหมายด้านบริหารจัดการปกครองหลายฉบับ รวมไปถึงการให้มีคณะกรรมการเพื่อจัดทำแผนนโยบายการกระจายอำนาจ นอกจากนี้ยังเพิ่มช่องทางให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น เป็นการมุ่งเน้นให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหลักการในบริหารงานขององค์กรที่ดี (Good Governance)

ผลของการปรับตัวต่อการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดังกล่าว มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเกิดปรากฏการณ์ที่สำคัญอีกหลายประการต่อมา ประการหนึ่งคือ มีการสร้างเครือข่ายชุมชนและท้องถิ่น หรือเครือข่ายประชาสังคมอย่างไม่เป็นทางการขึ้น และมีการขยายตัวเชื่อมโยงระหว่างชุมชนจนเกิดเป็นเครือข่ายชุมชนในระดับชาติ อาทิ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เครือข่ายวิทย์เพื่อประชาสังคม กลุ่มสตรีแม่บ้าน เป็นต้น เนื่องจากการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนของภาครัฐโดยการใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งชุมชนท้องถิ่นได้กลายมาเป็นกำลังสำคัญ ในการพัฒนาประเทศจากระดับจุลภาค และที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นองค์ประกอบสำคัญ และขาดมิได้ของการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นทั้งการพัฒนาคนหรือทุนมนุษย์ในชุมชน พัฒนาจิตสาธารณะ และความรักท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นประโยชน์ต่อการบริหารงาน อาทิเช่น การบริหารงานสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ตรงจุด แก้ปัญหาได้รวดเร็ว เป็นการตรวจสอบ ถ่วงดุลการทำงานขององค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่นและทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโปร่งใส นอกจากนั้น ยังเป็นการระดมข้อมูลและทรัพยากรอีกด้วย การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงนับเป็นวิธีการเดียวที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ความเป็นเจ้าของชุมชน และเสริมสร้างประชาธิปไตยท้องถิ่น

ที่ผ่านมาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งมีความพยายามจะส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมี “แผนแม่บทชุมชน” เป็นเครื่องมือในกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่ม องค์กรชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน และนำเสนอให้เป็นส่วนหนึ่งในการบูรณาการเข้ากับแผนพัฒนาท้องถิ่น ดังนั้น โครงการและกิจกรรมที่เกิดขึ้นมากมายในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงเกิดขึ้นจากการสร้างการมีส่วนร่วมให้กลุ่ม องค์กรชุมชนเป็นผู้ดำเนินงาน เพื่อให้กลุ่ม องค์กรชุมชนรู้สึกว่าเขาได้เป็นเจ้าขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คนหนึ่ง

กลุ่ม/องค์กรประชาชนที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นไทย ซึ่งมีอยู่หลายประเภท มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการชุมชนของตนเอง ดังเช่นกลุ่มในการพัฒนา โดยทั่วไปจะมีอยู่ 2 ประเภท กล่าวคือ (1) กลุ่มที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ได้แก่ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น (2) กลุ่มที่เกิดขึ้นโดยการส่งเสริมของส่วนราชการและองค์กรที่ทำงานกับชุมชน เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มอาสาสมัครเพื่อป้องกันตนเอง (อพปร.) กลุ่มอาสาสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) รวมทั้งองค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเป็นทางการโดยมีระเบียบกฎหมายรองรับ และมีการจัดโครงสร้างที่เป็นทางการเพื่อวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนโดยเฉพาะ เช่น คณะกรรมการ หมู่บ้าน สภาตำบล คณะกรรมการชุมชนในเขตเทศบาล คณะกรรมการอาสาพัฒนาหมู่บ้านในรูปแบบต่าง ๆ

กลุ่มและองค์กรชุมชนเหล่านี้ ถือเป็นรากฐานสำคัญของการปกครองท้องถิ่น และประชาธิปไตยท้องถิ่น เพราะจะทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน พัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของตนเอง และการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาทั้งหลาย จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่ม องค์กรชุมชนด้วย และนับตั้งแต่เกิดการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญ ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงการจัดรูปแบบ เพื่อรองรับภารกิจและการทำหน้าที่เป็นองค์กรหลักในการจัดบริการสาธารณะให้กับชุมชน

ขณะเดียวกัน การกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นับว่าเป็นการเปลี่ยนยุทธศาสตร์ใหม่ในการพัฒนาที่ใช้ฐานของชุมชนท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในการพัฒนามากขึ้น การเปลี่ยนแปลงชุมชนภายใต้กระแสการกระจายอำนาจดังกล่าว จึงจำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในการพัฒนาจากการสั่งการจากเบื้องบน (Top Down Approach) มาสู่การพัฒนาจากฐานของชุมชนท้องถิ่นโดยเริ่มต้นที่ชุมชนท้องถิ่น (Bottom up Approach) ร่วมด้วย

- **แนวคิดนวัตกรรมทางสังคม**

 - นิยามนวัตกรรมสังคม**

 - องค์กรนานาชาติว่าด้วยนวัตกรรมสังคม ได้ให้ความหมายของนวัตกรรมสังคมที่ยอมรับกันทั่วไปเอาไว้ว่าหมายถึง ความสามารถที่จะสร้างสรรค์พฤติกรรมทางสังคมที่แตกต่างไปจากพฤติกรรมแบบเดิม ๆ ทั้งในระดับบุคคลและระดับที่เป็นวิชาชีพ โดยเน้นที่ความสามารถในการปรับเปลี่ยนบทบาท (Role Transformation) และความสามารถที่

จะสร้างคุณูปการต่อการปรับเปลี่ยนสถาบัน (ทางสังคม) (International Forum for Social Innovation, 2007 อ้างใน ทวี ภัทร บุญทริกสวัสดิ์.)

James Taylor เสนอว่านวัตกรรมสังคมคือ รูปแบบที่ปรับปรุงแล้วของการกระทำและวิธีการใหม่ ๆ ในการลงมือทำสิ่งต่าง ๆ (Wimot, 2003: 22)

นอกจากนี้ Geoff Mulan ให้ความหมายว่าหมายถึงกิจกรรมและบริการเชิงนวัตกรรมต่าง ๆ ที่ (1) มีแรงจูงใจที่จะมุ่งสนองความต้องการของสังคมและ (2) โดยส่วนมากได้รับการพัฒนาและแพร่กระจายโดยองค์การที่มีความมุ่งหมายเพื่อสังคมเป็นด้านหลัก (Mulgan, Tucker, Ali, and Sanders, 2007: 8)

ลักษณะของนวัตกรรมสังคมตามความคิดของ Mulgan นั้นต้องประกอบไปด้วย (1) การเป็นรูปแบบที่ ประกอบขึ้นใหม่หรือรูปแบบผสมขององค์ประกอบที่มีอยู่มากกว่าที่จะเป็นสิ่งใหม่แท้ ๆ (2) เมื่อนำไปปฏิบัติจริง จะต้องตัดข้ามขอบเขตขององค์การภาคส่วนหรือข้ามสาขาวิชา (3) ก่อให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม แบบใหม่ระหว่างปัจเจกหรือกลุ่มที่เคยแยกกันอยู่ซึ่งมีผลสะท้อนอย่างมากต่อผู้เกี่ยวข้อง (Mulgan, Tucker, Ali, and Sanders, 2007: 34-35)

สำหรับในบริบทประเทศไทย ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของนวัตกรรมสังคมในเชิงปรัชญาว่านวัตกรรมสังคมหมายถึง การพัฒนาโดยใช้สังคมและการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้ง การพัฒนาดังกล่าวเป็นการพัฒนาที่ทำให้สังคมสามารถตั้งอยู่ในภาวะดุลยภาพอย่างมีพลวัตได้ (ประเวศ วะสี, 2545) คำนิยามในลักษณะนี้เป็นคำนิยามเชิงผลลัพธ์ กล่าวคือ เน้นที่ผลของนวัตกรรมสังคมว่าต้องส่งผล

ให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ อย่างไรก็ตามนี้มีลักษณะค่อนข้างเป็นนามธรรมสูง

ขึ้นฤทัย กาญจนะจิตรรา และวาสนา อิมเอ็ม (2546) ได้ให้คำนิยามที่ชี้เฉพาะมากขึ้นของนวัตกรรมสังคม โดยได้ทำการสรุปรวมจากการค้นคว้าเอกสารและการสัมภาษณ์นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ ระบุว่า นวัตกรรมสังคม คือ “สิ่งใหม่ ๆ ทั้งที่เป็นกระบวนการทางความคิด (จินตนาการ) หรือการสร้างโอกาส หรือการลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา หรือเพื่อทำให้สังคมดีขึ้น สิ่งใหม่ ๆ นี้รวมถึงการปรับหรือพัฒนาบนฐานเดิมด้วย” โดยมีคุณลักษณะที่สำคัญคือ (1) เป็นแนวทางใหม่ในการแก้ปัญหา (2) เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมสร้างของคนในสังคม ไม่ได้เกิดจากการสั่งการจากภายนอก (3) มีจิตสำนึกร่วม ต่อสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และ (4) มีพัฒนาการ มีการขยายผลไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงพื้นที่และในเชิงรูปลักษณะ

นวัตกรรมสังคมเป็นแนวคิดที่กว้างเห็นได้จากนิยามที่นำเสนอข้างต้น โครงการเพื่อพัฒนา สังคมต่าง ๆ อาจจัดว่าเป็นนวัตกรรมสังคมได้ทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่านั้น นวัตกรรมสังคมยังอาจอยู่ใน รูปลักษณะที่แตกต่างกันออกไปและมีหลายระดับ นั่นคือ นวัตกรรมสังคมอาจจะอยู่ในรูปของความคิด (idea) หรือแนวคิดเชิงปรัชญา หรืออาจจะอยู่ในรูปของรูปแบบพฤติกรรมใหม่ ๆ ก็ได้ อีกด้านหนึ่ง แนวคิดนวัตกรรมสังคมนั้นยังเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาที่หลากหลาย อาทิ นโยบายสาธารณะ การจัดการภาครัฐ การพัฒนาเมือง การพัฒนาชุมชน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การออกแบบ เทคโนโลยี เป็นต้น ซึ่งทำให้ตัวแนวคิดมีความซับซ้อนมากขึ้นอันเนื่องมาจากแต่ละสาขาก็มีวิธีการและองค์ความรู้ที่แตกต่างในการศึกษานวัตกรรมสังคม

องค์ประกอบของความเป็นนวัตกรรมสังคม

อาจเป็นการตั้งคำถามได้ว่า นวัตกรรมสังคมมีองค์ประกอบที่จำเป็น (Necessary Component) อะไรบ้าง นั่นคือ คุณค่าของนวัตกรรมที่มีต่อสังคมส่วนรวมไม่ว่าจะเป็นในเชิงแก้ปัญหาหรือในเชิงพัฒนา โดยที่นวัตกรรมสังคมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่คนในชุมชนทำอยู่ประจำให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น โดยคุณค่านี้อาจจะเป็นคุณประโยชน์เชิงเปรียบเทียบ (Relative Advantage) (Rogers, 2003, 229) หรืออาจจะเป็นคุณค่าที่นวัตกรรมนั้นก่อให้เกิดขึ้นในสังคม นอกจากนี้เมื่อใช้การจำแนกมิติของนวัตกรรมสังคมโดย Moulelet, Martineli Swyrgedow, and Gonzalez (2005: 1976) เป็นเกณฑ์ อาจกล่าวได้ว่าคุณค่าของนวัตกรรมสังคมมีอย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ (1) มีคุณค่าเพราะสนองตอบความจำเป็นของมนุษย์ที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองหรือไม่ได้รับอีกต่อไปแล้วแต่ยังต้องการอยู่ (2) มีคุณค่าเพราะไปเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมไปในทางที่ดีขึ้น และ (3) มีคุณค่าเพราะไปเพิ่มขีดความสามารถเชิงสังคมและการเมืองรวมทั้งเพิ่มระดับการเข้าถึงทรัพยากร

อย่างไรก็ตาม นวัตกรรมสังคมมีลักษณะเฉพาะตรงที่ส่วนใหญ่ไม่สามารถวัดค่าในรูปตัวเงินได้ คุณค่าที่มีต่อสังคมยังมีลักษณะอิงกับบริบท (Context Dependent) นั่นคือ นวัตกรรมสังคมที่มีคุณค่ามากในสังคมหนึ่ง อาจจะมีค่าน้อยหรือไม่มีเลยในสังคมอื่น ๆ ก็ได้ เพราะฉะนั้นนวัตกรรมสังคมจึงไม่อาจวัดคุณค่าโดยเทียบกันระหว่างสังคม แต่ต้องเปรียบเทียบคุณค่าต่อสังคมหลังจากได้นำนวัตกรรมมาใช้ในสังคมนั้น ๆ แล้ว คุณค่าของนวัตกรรมสังคมสามารถเพิ่มสูงขึ้นได้เมื่อเวลาผ่านไปหรืออาจเป็นไปในทางตรงกันข้าม นอกจากนี้เนื่องจากมีผลกระทบในระดับสังคม ดังนั้น แม้แต่ในสังคมเดียวกันคนบางคนอาจ

เห็นคุณค่าของนวัตกรรมสังคมที่เกิดขึ้นแต่คนอื่น ๆ อาจจะไม่เห็นก็ได้ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะเรียกว่าเป็นนวัตกรรมสังคมต้องก่อให้เกิดคุณค่าด้านใดด้านหนึ่งไม่ว่าจะมากหรือน้อย ทางตรงหรือทางอ้อม ต่อคนส่วนใหญ่หรือทั้งหมดของสังคม ต้องกล่าวไว้ด้วยว่ายังมีกรณีที่นวัตกรรมสังคมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนกลุ่มน้อยโดยต้องเป็นคนกลุ่มที่ถูกกีดกันออก (Exclude) จากการเข้าถึงบริการสาธารณะต่าง ๆ

นวัตกรรมสังคมนั้นนอกเหนือไปจากเป็นสิ่งใหม่ที่มีคุณค่าต่อสังคมส่วนรวมแล้วยังต้องเกิดขึ้นบนฐานของแรงจูงใจเชิงสังคมด้วย ซึ่งในที่นี้หมายถึงการมุ่งผลประโยชน์ส่วนรวม มากกว่าประโยชน์ส่วนตัว หรือการมีความต้องการทำให้สังคมดีขึ้นมากกว่าความต้องการที่จะได้รับประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือไม่มีเรื่องกำไรขาดทุนในรูปของตัวเงินกับนวัตกรรมสังคม ทั้ง 3 องค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้น ถือเป็นเกณฑ์ในการจำแนกนวัตกรรมสังคมออกจากสิ่งที่ไม่ใช่วัตกรรมสังคม การขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งย่อมทำให้ความเป็นนวัตกรรมสังคมสูญหายไป เมื่อพิจารณาตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว โครงการพัฒนาที่ทำซ้ำหรือทำเป็นประจำโดยใช้วิธีการเดิม ๆ จึงจัดว่าไม่ใช่วัตกรรมสังคมเพราะขาดความใหม่ เช่น โครงการรณรงค์ให้ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง หรือการจัดเวทีประชุมร่วมประจำปีระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลกับตัวแทน ชุมชน โครงการพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานที่จัดขึ้นเป็นประจำ เป็นต้น สำหรับโครงการพัฒนาที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ไม่ใช่ผู้ขาดโอกาสทางสังคมก็ไม่จัดเป็นนวัตกรรมสังคมเช่นกันเพราะขาดคุณสมบัติการมีคุณค่าต่อสังคมส่วนรวม เช่นโครงการพัฒนาชลประทานที่เกิดประโยชน์ กับโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนหนึ่ง เป็นต้น นอกจากนี้ ถ้าโครงการพัฒนาใดมีความมุ่งหวังที่จะสร้างผลกำไรให้แก่ผู้พัฒนาโครงการก็ย่อมไม่จัดเป็น

นวัตกรรมสังคมเช่นกันเพราะขาดแรงจูง ในทางสังคม เช่น การสร้าง ตลาดนัดสินค้าเกษตรแต่มีการเก็บค่าเช่าในอัตราสูง เป็นต้น

องค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างนวัตกรรมทางสังคม

(1) มุมมองเกี่ยวกับแหล่งที่มาของนวัตกรรม

เมื่อพิจารณาแหล่งกำเนิดหรือที่มาของนวัตกรรม สังคมว่ามีที่มาอย่างไรพบว่า นวัตกรรมสังคมอาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ตามแหล่งที่มาของนวัตกรรม ได้แก่ (1) นวัตกรรมสังคมเกิดจากการวางแผนโดยองค์กรภาครัฐ (2) นวัตกรรมสังคมเกิดจากผู้ประกอบการ ซึ่งมักจะเป็นปัจเจกหรือกลุ่ม องค์กรที่ไม่แสวงหากำไร และ 3) นวัตกรรมสังคมเกิดจากการผุดบังเกิด (Alakeson, Aldrich, Goodman, Jorgensen, and Miller, 2003: 74-77)

(2) นวัตกรรมสังคมอาจเกิดจากการวางแผนของรัฐ โดยจะ ชุกอยู่ในรูปของนโยบายทางสังคมใหม่ ๆ หรืออาจจะเป็นการเริ่ม โครงการพัฒนาสังคมด้านต่าง ๆ ตามแนวนโยบายเหล่านั้น นวัตกรรม สังคมที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ถูกออกแบบโดยผู้มีอำนาจปกครองตาม กฎหมายทั้งระดับชาติ (รัฐบาล กรม กระทรวง) และระดับท้องถิ่น (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) หน่วยงานเหล่านี้จะพิจารณาถึงการ กำหนดนโยบายด้านสังคมใหม่ ๆ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง โดยการ พิจารณาและการดำเนินการมักเกี่ยวกับปัจจัยทางการเมือง หน่วยงาน ของรัฐ จะเป็นผู้ริเริ่มให้เกิดนวัตกรรมสังคมด้วยตนเอง ยังเป็นการ แสดงบทบาทผู้สนับสนุนให้เกิดการสร้างนวัตกรรมสังคมขึ้นด้วยการ จัดทำและให้ทรัพยากรที่จำเป็นต่อการสร้างนวัตกรรมสังคมให้แก่ ชุมชนซึ่งได้แก่เงิน เทคโนโลยี และความรู้ เป็นต้น ตามทฤษฎีที่เชื่อใน การใช้กระบวนการวางแผนตามหลักเหตุผลนี้ นวัตกรรมจะเกิดขึ้นได้

อย่างมีประสิทธิภาพเมื่อผ่านกระบวนการที่เป็นทางการที่ได้รับการวางแผนไว้อย่างเป็นเหตุเป็นผล

นวัตกรรมสังคมอาจเกิดจาก “ผู้ประกอบการทางสังคม” (Social Entrepreneur) ที่ดำเนินการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยความปรารถนาที่จะสร้างคุณค่าทางสังคม แนวคิด ผู้ประกอบการนั้นได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ นักวิชาการด้าน เศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงหลายคนเชื่อว่าผู้ประกอบการเป็นหัวใจของระบบเศรษฐกิจ เพราะผู้ประกอบการเป็นผู้สร้างนวัตกรรมซึ่งการเกิดขึ้นของนวัตกรรมจะเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อน ระบบเศรษฐกิจโดยรวมได้ โดยการเทียบเคียง ผู้ประกอบการทางสังคมจึงถือเป็นผู้สร้างนวัตกรรมสังคมให้เกิดขึ้นในบริบทหนึ่ง ๆ โดยมีกิจกรรมหลัก ๆ (Dees, 1998: 4) ได้แก่

- (1) มีภารกิจในการสร้างและธำรงไว้ซึ่งค่านิยมของสังคม
- (2) มองเห็นและผลักดันโอกาสใหม่ ๆ ที่จะดำเนินการตามภารกิจนั้นอย่างไม่ย่อท้อ
- (3) เข้าร่วมในกระบวนการสร้างนวัตกรรม การปรับตัว และการเรียนรู้ อย่างต่อเนื่อง
- (4) ลงมือกระทำอย่างไม่ย่อท้อแม้ว่าจะมีทรัพยากรให้ใช้อย่างจำกัด
- (5) แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อประชาชนที่รับใช้และต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเนื่องจากผู้ประกอบการ สังคมมักจะอยู่ในพื้นที่ซึ่งใกล้ชิดกับปัญหาในบริบทนั้น ๆ และสามารถ

ออกแบบโครงการพัฒนาหรือ แก้ไขปัญหาได้
ตรงกับสภาพปัญหามากกว่า

การผุดบังเกิดของนวัตกรรมสังคมนั้นเห็นว่า
นวัตกรรมสังคมเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ
ของคนจำนวนมากในชุมชน หัวใจสำคัญของทฤษฎีนี้คืออยู่ที่
“ปฏิสัมพันธ์” (Interaction) โดยปฏิสัมพันธ์ (ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
หรือองค์กรกับองค์กร หรือแม้แต่ระหว่างความคิดสองอย่างในหัว
สมอง) จะเกิดในรูปแบบที่ซ้ำ ๆ จนเป็นความเคยชิน (Habits) นั่นคือมี
แนวโน้มจะคงสภาพเดิมไว้ แต่ในขณะที่เดียวกันปฏิสัมพันธ์นี้ก็มีศักยภาพ
ที่จะแปลงสภาพ (Transformation) ได้ ซึ่งอาจเป็นการแปลงสภาพ
แบบค่อยเป็นค่อยไปหรือเป็นแบบขนานใหญ่ก็ได้ ศักยภาพในการ
แปลงสภาพนี้เกิดจากความสามารถในการตอบสนองอย่างฉับพลัน
(Spontaneous) และเป็นผล มาจากการปรับเพิ่ม (Amplify) เมื่อเกิด
ความแตกต่างเล็ก ๆ ขึ้นต่อความเคยชินเดิม ๆ เมื่อเวลาเปลี่ยนแปลง
ไปรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ที่ถูกแปลงสภาพขึ้นใหม่จะไม่สามารถ
คาดการณ์ไว้ก่อนล่วงหน้าได้ ซึ่งการเกิดขึ้นโดยไม่สามารถคาดการณ์ไว้
ก่อนได้และไม่สามารถออกแบบหรือควบคุมโดยเจตนาได้นี้เรียกว่า
“การผุดบังเกิด” (Emergence)

กระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคม

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างนวัตกรรม
สังคมมีอยู่ค่อนข้างจำกัด เริ่มต้นจากงานของ Rogers (2003: 136-
167) ที่ว่าด้วยกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม (Innovation-
Decision Process) Rogers กล่าวว่ากระบวนการดังกล่าวแบ่งออกได้
เป็น 6 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ขั้นการตระหนักถึงปัญหาหรือความจำเป็น
(2) ขั้นการวิจัย (3) ขั้นการพัฒนา (4) ขั้นการนำออกขาย

(Commercialization) (5) ขั้นการแพร่กระจายและรับนวัตกรรม และ (6) ชั้นผลลัพธ์ที่ตามมา (Consequences) กระบวนการที่เสนอโดย Rogers นี้เน้นหนักไปทางกระบวนการสร้าง นวัตกรรมทางธุรกิจหรือนวัตกรรมทางเทคโนโลยี ดังนั้น ถ้าเป็นบริบทที่ต่างจากนี้และถ้าเป็นนวัตกรรมสังคมไม่ใช่ นวัตกรรมทางเทคโนโลยี กระบวนการสร้าง นวัตกรรมสังคมจะเป็นไปในลักษณะใดจึงยังเป็นคำถามที่ยังมิได้ตอบอย่างชัดเจนพอ

Mulgan, Tucker, Ali, and Sanders (2007: 27-32) ได้สรุป กระบวนการสร้างนวัตกรรม สังคมโดยจำแนกตามภาคส่วน (Sector) ที่ให้กำเนิดนวัตกรรมสังคม โดยมีภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับ การศึกษานี้ ได้แก่ (1) องค์กรและวิสาหกิจทางสังคม (Social Organizations and Enterprises) (2) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movements) (3) ภา ค ก า ร เมี อ ง (Politics) (4) ภา ค ร ัฐ (Government) นอกจากนี้ยังแบ่งขั้นตอนการสร้างนวัตกรรมสังคมของแต่ละภาคส่วนออกเป็น 3 ชั้น โดยพบว่า องค์กรทางสังคมและ ภาครัฐเริ่มต้นการสร้างนวัตกรรมสังคมด้วยการระบุดึงความ เป็นไปได้ต่าง ๆ ส่วนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเริ่มต้นกระบวนการด้วยการ ก่อตัวขึ้นของขบวนการ สำหรับภาคการเมืองจะเริ่มต้นจากความ ต้องการของพรรคการเมือง หลังจากแนวคิดเริ่มก่อตัวขึ้นองค์กรทาง สังคมจะเริ่มสร้างต้นแบบ (Prototype) ของนวัตกรรมสังคมขึ้นมาเพื่อ ทดลองปฏิบัติหลังจากนั้นจึงเป็นการขยายผลของนวัตกรรมให้เติบโต ต่อไป ถ้าเป็นองค์กรภาครัฐจะเริ่มตั้งโครงการนำร่อง จากนั้นจึงมีการ ทดสอบและใช้วิธีการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ ส่วนขบวนการเคลื่อนไหว ทางสังคมจะเริ่มรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของนวัตกรรมสังคมนั้น ๆ จากนั้น จึงนำไปสู่การทำให้ชอบธรรมโดยรัฐและเปลี่ยนแปลงความเคยชิน

รวมทั้งบรรทัดฐานเดิม สำหรับภาคการเมืองจะกำหนดเป็นนโยบาย และประกาศเจตจำนงศึให้ทราบเป็นวงกว้าง ขึ้นต่อมาจึงนำไปปฏิบัติ โดยหน่วยงานราชการ

ในปี ค.ศ.2008 Murray, Mulgan, and Caulier-Grice ได้สรุปข้อมูลจากการศึกษาวิธีการสร้างนวัตกรรมสังคมในภาคส่วนต่าง ๆ ทั่วโลก โดยได้พบว่ากระบวนการสร้างนวัตกรรมสังคมนั้นเริ่มต้นจาก (1) การวินิจฉัยการออกแบบและการพัฒนานวัตกรรมสังคม ซึ่งภายในขั้นตอนแรกนี้ มีกิจกรรมหลายอย่างเกิดขึ้น ได้แก่ การเกิดแรงบันดาลใจ (มีไฟ) การระบุและวินิจฉัยปัญหาการเงินธนาคารถึงวิธีแก้ปัญหาหลาย ๆ วิธี แล้วจึงนำไปปฏิบัติอย่างลองผิดลองถูก ขึ้นต่อมา (2) เป็น การทำให้นวัตกรรมสังคมที่สร้างขึ้นนั้นดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน จากนั้นจึง (3) เป็นการขยายผลและแพร่กระจายนวัตกรรมสังคม และขั้นสุดท้าย (4) เป็นการสร้างนวัตกรรมสังคมที่เป็นระบบเพื่อลดทอนอุปสรรคในการรับนวัตกรรมสังคมของคนในวงกว้างโดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขเชิงสังคมบางอย่าง เช่น รูปแบบของสถาบันและเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น นอกจากนี้ Murray, Mulgan, and Caulier-Grice ยังชี้ด้วยว่า กระบวนการสร้างนวัตกรรมสังคมนี้นี้ไม่ได้ดำเนินไปอย่างเป็นเส้นตรงเสมอไปโดยอาจมีการวนย้อนกลับของขั้นตอนเหล่านี้ได้ (Murray, Mulgan, and Caulier-Grice, 2008: 14)

- **แนวคิดการมีส่วนร่วมทางสังคมและกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย**

ภายใต้การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ มุ่งเน้นการทำความเข้าใจ

กระบวนการในการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่น ที่ตั้งอยู่บนบริบทความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงสภาวะความไม่ปกติใหม่ (New Normal) ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลอย่างกว้างใหญ่ไพศาลในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในระดับโลก หรือที่เรารู้จักคือ โลกาภิวัตน์ (Globalization) ในระดับประเทศ รวมไปถึงในระดับครัวเรือน ส่งผลให้องค์การต่าง ๆ ในสังคมต้องกลับมาทบทวนสถานการณ์ บริบท ความเปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาที่จะสามารถนำไปสู่การปรับตัวของภาคส่วนต่าง ๆ การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้นนั้น คณะผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิด รวมถึงทฤษฎี เข้ามาเป็นกรอบในการมองและวิเคราะห์ในมิติต่าง ๆ ได้แก่ 1.แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) และ 2.แนวคิดการกระจายอำนาจ (Decentralization) ที่เชื่อมโยงกับกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยท้องถิ่น (Local Democratization) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation)

แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) เป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ทั้งในระดับชุมชน จนไปถึงในระดับนโยบาย หลายต่อหลายครั้งเรามักได้ยินและรู้จักคำว่า “การมีส่วนร่วม” ในมิติที่แตกต่างและหลากหลายกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน (People Participation) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจนโยบายสาธารณะ (Policy Formulation Participatory) การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) การมีส่วนร่วมในวางแผนพัฒนาท้องถิ่น (Local Development Plan) เป็นต้น ภายใต้งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ ได้มุ่งเน้นไปที่การมีส่วนร่วมของภาค

ประชาชนในระดับท้องถิ่นที่ลุกขึ้นมาผลักดันการบริหารจัดการท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นการสร้างพลังร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในระดับนโยบาย เพื่อผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหา ในเชิงโครงสร้าง

ดังนั้น การจะทำความเข้าใจแนวคิด “การมีส่วนร่วม” จำเป็นต้องศึกษาฐานคิดที่สำคัญ หรือที่เรียกว่าเบื้องหลังทางความคิด เป็นพื้นฐานเบื้องต้นก่อน โดยผู้วิจัยจะได้สะท้อนให้เห็นฐานคิดที่สำคัญ สองส่วน ได้แก่ ส่วนที่หนึ่ง : เป็นข้อถกเถียงต่อประเด็นสิทธิชุมชนและสิทธิเชิงปัจเจก ผ่านการสะท้อนรูปธรรมจากการเคลื่อนไหวทางสิทธิชุมชน ไปสู่การมีหลักหมุดที่สำคัญของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และส่วนที่สอง : ผู้วิจัยจะได้สะท้อนให้เห็นถึงหลักการของการมีส่วนร่วม แนวทางการมีส่วนร่วม รูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วม ที่ปรากฏให้เห็นถึงแนวทางของการยกระดับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและภาคส่วนต่าง ๆ โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ส่วนที่หนึ่ง : ข้อถกเถียงต่อประเด็นสิทธิชุมชนและสิทธิเชิงปัจเจก

สิทธิชุมชนหรือที่เรียกว่า Community Right (ซึ่งแท้จริงแล้ว เราอาจเข้าใจรวมถึงให้ความหมาย นัยยะที่แตกต่างหลากหลายออกไป ของสิทธิชุมชนที่อาจจะเป็นทั้งวาทกรรม เป็นทั้งการปฏิบัติของการต่อสู้ให้ความหมาย หรือเป็นทั้งอุดมการณ์ก็ได้) หากทว่าข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นในการทำความเข้าใจ “สิทธิชุมชน” จากในอดีต ได้แผ่ขยาย ข้อถกเถียงแลกเปลี่ยนออกไปอย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปะทะระหว่างแนวคิดสิทธิชุมชนกับสิทธิในเชิงปัจเจกชน และสิทธิของรัฐ

กระแสสิทธิมนุษยชนถูกพัฒนามาจากนักคิดที่สำคัญคือ จอห์น ล็อก (John Lock) ที่ได้อธิบายว่าสภาวะตามธรรมชาติเป็นสภาวะที่ทุก ๆ คนมีความเสมอภาคอย่างที่สุด อำนาจทั้งหมดเป็นของมนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน มนุษย์ทุกคนมีเสรีภาพ (Liberty) เสรีภาพในที่นี้ก็คือ เสรีภาพในสภาวะธรรมชาติที่จะทำอะไรก็ได้ ไม่ว่าจะต่อทรัพย์สินหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่กระนั้นเองมนุษย์ในสภาวะธรรมชาติของจอห์น ล็อก (John Lock) ยังอยู่ภายใต้กฎหนึ่งเสมอ คือ กฎแห่งธรรมชาติ (Law of Nature) ซึ่งกฎแห่งธรรมชาติดังกล่าวนั้นเป็นกฎที่สอนให้มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันและเป็นอิสระต่อกัน (ศุภชัย ศุภผล, 2558, น. 35)

ดังนั้นเองกฎหมายและสถาบันทางสังคมทั้งหลายจะต้องส่งเสริมสิทธิดังกล่าวและเป็นเครื่องมือส่งเสริมสิทธิปัจเจก ที่สำคัญนั่นก็คือ กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล (ซึ่งเป็นสิทธิธรรมชาติ) เนื่องจากว่ามนุษย์ได้ลงแรงในการปรับปรุงธรรมชาติจนเป็นทรัพย์สินบุคคล จึงควรได้สิทธิต่อแรงงานหรือทรัพย์สินของเขา แต่ทั้งนี้จะต้องไม่ใช่เพื่อกดขี่หรือเอาเปรียบผู้อื่น แนวคิดดังกล่าวนี้ ได้รับการขนานนามว่าเป็นแนวคิดปัจเจกนิยม (Individualism) ซึ่งถูกพัฒนาไปสู่พื้นฐานของระบบเสรีประชาธิปไตยและทุนนิยมต่อมา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541)

แนวคิดสิทธิชุมชนได้ขยายขอบข่ายการอธิบายไปอย่างกว้างขวาง จะพบว่าภายใต้บริบทการเคลื่อนไหวทางสังคม ได้ทำให้สิทธิชุมชนเป็นเสมือนอุดมการณ์การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสิทธิของภาคประชาชน สิทธิชุมชน ปรากฏให้เห็นเป็นอย่างมากในช่วงหลังสิ้นสุดสงครามเย็น จากสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม งานศึกษาในทางวิชาการได้ให้ความสนใจกับกลุ่มคนชาย

ขอบ (Marginal Sector) กลุ่มเกษตรกรรายย่อย กลุ่มชนพื้นเมือง กลุ่มคนยากจน หรือแม้แต่กลุ่มคนด้อยโอกาส ผู้พิการที่ถูกระบบหรือถูกโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองกีดกัน ผลักดันคนเหล่านี้ออกไปจากการเข้าถึงฐานทรัพยากรและโอกาสต่าง ๆ ทางสังคม จนนำไปสู่ความขัดแย้งและรุนแรงตามมา ในขณะที่เดียวกันการขยายพรมแดนของความหมาย สิทธิชุมชน ได้แพร่ขยายออกไปอย่างรวดเร็ว ทั้งปรากฏให้เห็นผ่านการปฏิบัติการ การสถาปนาผ่านกฎหมาย รัฐธรรมนูญ จนนำไปสู่การรับรู้อย่างกว้างขวางของผู้คนในสังคม

ส่วนที่สอง : การมีส่วนร่วมและกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน

เมื่อพิจารณาถึงหลักคิดที่สำคัญจะพบว่าแนวคิดการมีส่วนร่วม อันหมายถึงการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัยในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่งแล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย รวมไปถึงการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ที่มีทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม (สุภางค์ จันทวานิช, 2542, น. 68) (William, W. Recder, 1974, pp. 57) ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมควรมีลักษณะเป็นการส่งข่าวสารให้แก่สังคมโดยวิธีต่าง ๆ เช่น ผ่านทางสื่อมวลชนหรือการเดินขบวนเพื่อให้ทราบปัญหาความเดือดร้อนประชาชนควรมีส่วนร่วมในการเจรจาความขัดแย้งในเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมรวมถึงประเด็นต่าง ๆ ที่มีความเป็นสาธารณะด้วยความเสมอภาคและเคารพในความเป็นมนุษย์ (ประเวศ วะสี, 2537, น. 3) เช่นเดียวกับงานศึกษาของอคิน ที่เสนอว่าความสำคัญของการมีส่วนร่วมจะต้องให้ความสำคัญกับประชาชนเพื่อให้เป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ทำทุกอย่าง ไม่ใช่เป็นการกำหนดจากภายนอก แล้วให้ประชาชนเข้า

มาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่คิด
ขึ้นมา

การที่จะสามารถทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา
ชนบท เพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่
ดีขึ้นได้นั้นผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงจะต้องยอมรับในปรัชญาทางการ
พัฒนาชุมชนที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น
อย่างมีความสุขได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น
และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชนขณะเดียวกันต้องยอมรับ
ด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการ
ชี้แนะที่ถูกต้อง (นงเยาว์ หรือพันธุ์, 2537, น. 27) สอดคล้องกับงาน
ศึกษาของ United Nations Research Institute for Social
Development (UNRISD) ที่ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือ
การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของประชาชนในด้านต่าง ๆ
ได้แก่ ในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดนโยบายของสังคมและการ
จัดสรรทรัพยากร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการปฏิบัติตามแผนหรือ
โครงการต่าง ๆ โดยความสมัครใจ

ดังนั้นเองการมีส่วนร่วมจึงเป็นการกระจายโอกาสให้บุคคลมี
ส่วนร่วม และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้ง
การจัดสรรทรัพยากร ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่
โดยการให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน
ร่วมปฏิบัติ รวมถึงลดจนการควบคุมโดยตรงจากบุคคล การมีส่วนร่วม
จึงเป็นกระบวนการซึ่งบุคคล หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดง
ทัศนะ และเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่

การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตนเอง การจัดลำดับความสำคัญ การเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้นโดยเน้นการให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท และเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเอง โดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง ทั้งนี้โดยมิใช่การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก ตามนิยามที่กล่าวถึงนี้ การมีส่วนร่วมทางของประชาชน ในฐานะสมาชิกของสังคม ไม่ว่าจะในบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรม ย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงพัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาในการกำหนดชีวิตของตนเองเป็นตัวของตนเอง ในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี

นอกจากนี้การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้ทรัพยากรควบคุมการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา โดยแสดงออกในรูปแบบของการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเอง โดยภาครัฐจะต้องคืนอำนาจในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสในสังคมได้มีโอกาสในการแสดงความต้องการแสวงหาทางเลือก หรือเสนอข้อเรียกร้อง เพื่อปกป้องผลประโยชน์ร่วมของกลุ่ม และเป็นผู้มีบทบาทหลักในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน คือ เป็นผู้กำหนดความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน และเป็นผู้ระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อสนองตอบความจำเป็นพื้นฐานและบรรลุ

วัตถุประสงค์บางประการทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง (ปกรณ์
ปรียากร, 2530 หน้า 64)

การมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานพัฒนา (Development Process) ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมนั้นมีหลายระดับ ตั้งแต่การถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การค้นหาปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา ร่วมกัน การวางแผนร่วมกันโดยชาวบ้านเพื่อชาวบ้าน การปฏิบัติตามแผนมีการทำงานร่วมกันและการประเมินผลร่วมกัน การมีส่วนร่วมของประชาชน นับได้ว่าเป็นแนวคิดที่จะนำประชาชนให้บังเกิดความศรัทธา ในตัวเอง (Self-reliance) มีความเชื่อมั่นในตนเอง (Self-confidence) ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of belonging) ในการดำเนินงาน โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถและ ประสิทธิภาพในการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตย โดยที่ สาระสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น เป็นการเปิดโอกาสให้ ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การค้นหาปัญหา การ วิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การพิจารณาตัดสินใจแก้ไขปัญหา การ ร่วมปฏิบัติและการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึง ตัวประชาชนเอง การดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม อย่างแท้จริง เพราะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพของ ประชาชน/องค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถกำหนดความ ต้องการที่แท้จริงในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเองได้ ทั้งนี้ ในทาง ปฏิบัตินั้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพราะมี ข้อจำกัดหลายประการ

แนวคิดเกี่ยวกับการกระจายอำนาจ (Decentralization)

การกระจายอำนาจเป็นการบริหารจัดการบ้านเมืองของรัฐในระบอบประชาธิปไตย โดยเน้นการลดบทบาทของรัฐในราชการบริหารส่วนกลาง (รวมส่วนภูมิภาค ซึ่งเป็นตัวแทนของราชการบริหารส่วนกลางด้วย) ให้เหลือแต่ภารกิจหลักที่ต้องทำเท่าที่จำเป็น และเพิ่มบทบาทให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าดำเนินการแทน

การกระจายอำนาจ (Decentralization) ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ถูกนำมาใช้ผ่านการปฏิบัติการณในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะการกำหนดกระบวนการพัฒนาในระดับท้องถิ่น ที่มุ่งเน้นให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาเป็นภาคีในการบริหารจัดการร่วม ภายใต้กรอบทบทวนแนวคิด รวมถึงวรรณกรรมในกรอบกระจายอำนาจ ผู้วิจัยได้ทบทวนให้เห็นถึงหลักคิดที่สำคัญในการกระจายอำนาจในมิติการบริหารจัดการท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่น รวมถึงการยึดโยงกับกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น (Local Democratization) เช่นงานศึกษาของ นันทวัฒน์ บรมานันท์ อธิบายว่าแนวความคิดเกี่ยวกับการกระจายอำนาจนั้นเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบหนึ่งซึ่งมีที่มาจากต่างประเทศที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่ได้ปกครองกันเองรวมทั้งสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างอิสระปลอดภัยปราศจากการชี้นำจากรัฐบาล

ศุภสวัสดิ์ ชัชวาล ได้อธิบายถึงการปกครองท้องถิ่น (Local Government) ซึ่งถือเป็นรูปแบบการปกครองที่สำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งในสภาพสังคมในปัจจุบัน ทั้งนี้ด้วยข้อเท็จจริงที่สำคัญประการหนึ่งที่ว่าในพื้นที่ต่าง ๆ ของแต่ละประเทศจะมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป อาทิเช่น สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพทางสังคม หรือแม้แต่สภาพทางการเมือง ซึ่งเมื่อแต่ละพื้นที่ของประเทศมีความ

หลากหลาย ดังกล่าวมาข้างต้น รัฐบาลกลางย่อมไม่สามารถที่จะตอบสนองต่อความต้องการเหล่านั้นได้อย่างเหมาะสมสอดคล้อง

ดังนั้น องค์การปกครองท้องถิ่น ซึ่งเป็นการจัดการปกครองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เลือกตัวแทนของท้องถิ่นเองมาเป็นผู้กำหนดนโยบายและแนวทางในการบริหารงานนั้น จึงได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อให้ทำหน้าที่ในการเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของท้องถิ่น กับทั้งจัดทำบริการสาธารณะต่าง ๆ แก่ประชาชน โดยที่มีสมมุติฐานสำคัญที่ว่าเมื่อได้เปิดโอกาสให้ประชาชนท้องถิ่นได้เป็นผู้กำหนดทิศทางในการบริหารงานเช่นนี้แล้ว กิจกรรมและบริการสาธารณะต่าง ๆ ที่ออกมา ย่อมน่าจะมีลักษณะที่สอดคล้องต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ มากกว่า จากบทบาทหน้าที่ของการปกครองท้องถิ่นที่กล่าวมาข้างต้น จึงเห็นได้ว่าในการที่จะทำให้ท้องถิ่นสามารถให้บริการสาธารณะที่มีความสอดคล้องต่อความต้องการของคนในท้องถิ่น ตลอดจนทำหน้าที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง ท้องถิ่นจำเป็นจะต้องมีอำนาจและความเป็นอิสระ (Autonomy) จากรัฐบาลกลางในหลาย ๆ ทาง และนั่นจึงทำให้หลักการที่สำคัญที่ถูกนำมาใช้ในการจัดการปกครองท้องถิ่นก็คือ “หลักการกระจายอำนาจ (Decentralization)” นั่นเอง (ศุภสวัสดิ์ ชัชวาล, 2545, น. 5)

ในงานศึกษาของ โกวิทย์ พวงงาม ได้ชี้ให้เห็นถึงแนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะการกระจายอำนาจ ว่าการกระจายอำนาจ (Decentralization) คือ การโอนกิจการบริการสาธารณะบางเรื่องจากรัฐหรือองค์การปกครองส่วนกลางไปให้ชุมชนซึ่งตั้งอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศหรือหน่วยงานบางหน่วยงานรับผิดชอบจัดทำอย่างเป็นอิสระจากองค์การปกครองส่วนกลาง ดังนั้น เห็นว่าการกระจายอำนาจ มี 2 รูปแบบ คือ 1. การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น หรือกระจายอำนาจ

ตามอาณาเขตหมายถึง การมอบอำนาจให้ท้องถิ่นจัดทำกิจการหรือบริการสาธารณะบางเรื่องภายในเขตของแต่ละท้องถิ่น และท้องถิ่นมีอิสระในการปกครองตนเองพอสมควร 2. การกระจายอำนาจตามบริการ หรือการกระจายอำนาจทางเทคนิค หมายถึง การโอนกิจการบริการสาธารณะบางกิจการจากรัฐหรือองค์กรปกครองส่วนกลาง ไปให้หน่วยงานบางหน่วยงานรับผิดชอบจัดทำแยกต่างหากและอย่างเป็นอิสระ โดยปกติแล้วจะเป็นกิจการซึ่งการจัดทำต้องอาศัยความรู้ความชำนาญทางเทคโนโลยีแขนงใดแขนงหนึ่งเป็นพิเศษ เช่น การสื่อสาร วิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ การผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นต้น (โกวิทย์ พวงงาม, 2552, น. 37)

เช่นเดียวกับ ธเนศวร์ เจริญเมือง ได้ให้คำนิยามของการปกครองท้องถิ่น ที่มีนัยยะมากกว่าการปกครองแต่คือ ระบบการบริหารและจัดการกิจการสาธารณะ รวมไปถึงการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ของท้องถิ่นหนึ่งภายในรัฐแห่งหนึ่งซึ่งมีขอบเขตชัดเจน (Defined Boundaries) มีฐานะเป็นนิติบุคคล (Legal Entity) มีโครงสร้างและอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ด้วยกฎหมายทั่วไปและกฎหมายพิเศษ (An institutional structure with powers and duties laid down in general / or special statutes) ซึ่งเขาได้มีการตั้งข้อสังเกตว่าท้องถิ่นนั้นก็ไม่ได้มีความแตกต่างกับการเมืองระดับชาติ ในแง่ที่ว่าควรมีลักษณะอย่างไรและมีบทบาทอย่างไรในแต่ละรัฐ ซึ่งเป็นปัญหาที่ต้องถกเถียงกันต่อไปในด้านการศึกษาด้านรัฐศาสตร์ เพื่อค้นคว้าว่าการปกครองท้องถิ่นที่ผ่านมานั้นมีบทบาทอย่างไรต่อสังคมและกระแสโลก และมีแนวโน้มที่จะพัฒนาต่อไปอย่างไร และยังได้มีการกล่าวถึงว่าการปกครองท้องถิ่นนั้นจะมีลักษณะที่ส่งผลที่ก่อให้เกิดรูปแบบที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศอยู่ 5 ประการ คือ ประวัติศาสตร์ของประเทศ

ความเข้มแข็งของท้องถิ่น ความเข้มแข็งของรัฐ อุดมการณ์และนโยบายของรัฐ และปัจจัยภายนอก (ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2550, น. 27)

ดังนั้นเอง ความเป็นอิสระของท้องถิ่น (Local Autonomy) จะสามารถดำรงอยู่และพัฒนาต่อไปได้ต้องอาศัยปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ 1. การเติบโตของเศรษฐกิจ และ 2. การค้าขายภายในท้องถิ่นนั้น ๆ นั้นหมายความว่า การค้าขายทำให้เกิดรายได้ของเมืองจะทำให้เมืองเติบโตไปได้ และท้องถิ่นก็ยังคงมีความอิสระในการจัดการตนเองตราบเท่าที่ยังมีกำลังของรายได้ที่เกิดขึ้นจากการค้าขายภายในเมืองอยู่และยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (Local Identities) ไว้ได้ แต่หากเมื่อใดที่ท้องถิ่นไม่สามารถก่อให้เกิดรายได้ที่คงอยู่ได้ ดังนั้นการแทรกแซงจากรัฐหรือองค์กรส่วนกลางของรัฐจะเกิดขึ้นเพื่อเข้าพยุงหรือช่วยเหลือให้ท้องถิ่นนั้นอยู่รอดต่อไปได้ แต่ก็จะเปลี่ยนรูปแบบและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไปให้มีความคล้ายคลึงกับเอกลักษณ์ของส่วนกลางมากยิ่งขึ้น

รูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่น่าสนใจอีกประเด็นสะท้อนผ่านงานศึกษาของ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ที่ได้วิเคราะห์ถึงขบวนการทางสังคมของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้า โดยมองผ่านสองขบวนการ ได้แก่ หนึ่ง ขบวนการวัฒนธรรมชุมชน/ท้องถิ่น (The Community-Culture Movement) และสอง ขบวนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยท้องถิ่น/ชุมชน (The Community Based Nature Resource Management Movement) ซึ่งทั้งสองขบวนการนี้ มีลักษณะร่วมกันที่สำคัญหลายประการเช่น ประการแรก ทั้งคู่เน้นการพัฒนาแบบที่ให้ท้องถิ่น/ชุมชนเป็นตัวตั้ง (The Community-Based Development) มิใช่สังคมตะวันตกเป็นตัวตั้งอย่างทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization

Theory) ประการที่สอง การตั้งคำถามอย่างจริงจังกับชุดวาทกรรมการพัฒนากระแสหลัก ที่ไม่มีที่ยืนให้กลุ่มคนที่เสียเปรียบและด้อยโอกาส ประการที่สาม ทั้งสองขบวนการถือได้ว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ เนื่องจากเห็นว่าไม่ได้รับการดูแลปกป้องจากรัฐ จึงลุกขึ้นต่อสู้เคลื่อนไหวเองและไม่ได้เป็นขบวนการที่ประท้วงหรือต่อต้านเท่านั้น หากแต่ต้องการเคลื่อนไหวเพื่อช่วงชิงการนำในการนิยามหรือความหมายชุดใหม่กับสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” เช่น วาทกรรม “ป่าชุมชน” ของขบวนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยท้องถิ่น/ชุมชน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอสาร์, 2544, น. 163-166)

ท้ายที่สุด จากแนวคิดที่ปรากฏให้เห็นในสองส่วนนั้น ไม่ว่าจะ เป็นแนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) และแนวคิดการกระจายอำนาจ (Decentralization) ไม่ได้ดำรงอยู่ด้วยกรอบคิดของตนเองเป็นหลัก หากทว่ากรอบแนวคิดดังกล่าวเป็นเสมือนต้นทางหรือฐานความคิด (Fundamental) ที่สำคัญที่คอยยึดโยงแนวคิดอื่น ๆ ให้เข้ามาเสริมมุมวิเคราะห์ เพื่อใช้ทำความเข้าใจปรากฏการณ์และบริบท ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น ดังนั้นเอง งานศึกษาการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ จึงต้อง เชื่อมโยงการมีส่วนร่วมจากองคาพยพ ตัวละครใหม่ ๆ ที่เข้ามา มีบทบาทในการออกแบบการพัฒนาในระดับชุมชนท้องถิ่น ที่สามารถขับเคลื่อนไปสู่การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิต ต่อไป

วิธีการศึกษา

ในการวิจัยเรื่อง “การศึกษาพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง โดย

อาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ” ใช้แนวทางในการศึกษาในลักษณะแบบผสมผสาน (Mix Methods Research) ระหว่างการวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กับการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อให้ต่อบัณฑิตผู้ประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ 2 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินงานของพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่สำคัญต่อการดำเนินงานอย่างบูรณาการของพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง ซึ่งผลที่ได้จะเป็นข้อมูลในการสนับสนุนแนวทางการดำเนินงานของชุมชนที่สามารถบริหารจัดการตนเองภายใต้ทุนและทรัพยากรของพื้นที่ในการแก้ไขปัญหาของตนเอง สามารถนำองค์ความรู้ไปปรับประยุกต์ใช้กับการดำเนินงานแก้ไขปัญหาของชุมชน และสนับสนุนข้อมูลในการจัดทำนโยบายส่งเสริมหรือผลักดันให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเองลดการพึ่งพาจากภาครัฐ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เกณฑ์การคัดเลือกและคัดออกของกลุ่มตัวอย่างในงานการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คัดเลือกจากประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป้าหมายโดยมีคุณลักษณะของการคัดเลือก ดังนี้

1) เป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบล ดังนี้ (1) ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ โดยคัดเลือกจากกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ มีความเกี่ยวข้องกับการเป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลเปียงหลวง ที่ขับเคลื่อนงานพัฒนาในประเด็นของการแก้ไขปัญหาฝุ่นควัน (2) ตำบลดงใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม โดยคัดเลือกจากกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ มีความเกี่ยวข้องกับการเป็นสมาชิก

สภาองค์กรชุมชนตำบลคงใหญ่ ที่ขับเคลื่อนงานพัฒนาในประเด็นของ ความมั่นคงทางอาหาร (3) ตำบลโพงาม และตำบลบางซุด อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท โดยคัดเลือกจากกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ มีความเกี่ยวข้องกับการเป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลโพงาม และสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลบางซุด ที่ขับเคลื่อนงานพัฒนาในประเด็นการใช้ข้อมูลเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน (4) ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี โดยคัดเลือกจากกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ มีความเกี่ยวข้องกับการเป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลเขาไม้แก้ว ที่ขับเคลื่อนงานพัฒนาในประเด็นของเกษตรอินทรีย์ (5) ตำบลขอนแก่น อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล โดยคัดเลือกจากกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ มีความเกี่ยวข้องกับการเป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลขอนแก่น ที่ขับเคลื่อนงานพัฒนาในประเด็นของประมงพื้นบ้าน

2) เป็นภาคีผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในพื้นที่ ดังกล่าว ทั้งในส่วนของสภาองค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคม/ มูลนิธิ / องค์กรพัฒนาต่างๆ และหน่วยงานภาคเอกชนที่อยู่ในพื้นที่

รายละเอียดของแนวทางการศึกษาดังกล่าว ใช้กระบวนการศึกษาในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีรายละเอียด ดังนี้

1. **ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ** ดำเนินการศึกษา ความคิดเห็นต่อความเข้มแข็งของชุมชน จำนวน 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านคนมีคุณภาพ 2) ด้านการมีส่วนร่วม 3) ด้านคุณภาพชีวิต 4) ด้านความสามารถในการปรับตัว 5) ด้านองค์กรชุมชน และ 6) ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงาน ภาคี โดยผลของการสำรวจจากแบบสอบถามจะนำไปสู่การ

อธิบายภาพรวมของความคิดเห็นต่อความเข้มแข็งของชุมชนให้ครอบคลุมในลักษณะขององค์ประกอบของความเข้มแข็งชุมชนเข้มแข็ง และสามารถนำไปวิเคราะห์ร่วมกับผลการวิจัยในเชิงคุณภาพภายใต้การวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งได้สำรวจความคิดเห็นด้วยแบบสอบถามจำนวนทั้งสิ้น 676 ราย

เครื่องมือในการศึกษาเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถาม (Questionnaire) พิจารณาการสร้างแบบสอบถามจากการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารงานวิชาการโดยพิจารณาจาก เอกสารรายงานผลการติดตามระบบงานพื้นที่ พัฒนาตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ และนวัตกรรมงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ประจำปี 2562 ของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) แบบประเมินตำบลต้นแบบชุมชนเข้มแข็ง ประจำปีงบประมาณ 2564 (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน) เครื่องมือวัดความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น (ตัวชี้วัดชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง) ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) “ชุมชนเข้มแข็งและการพึ่งพาตนเอง” เอกสารประกอบการสอนรายวิชา การพัฒนาองค์กรชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม พ.ศ.2559 และรายงานการพิจารณาการศึกษา เรื่อง การจัดการตำบลเข้มแข็งเพื่อสร้างสุขภาวะองค์กรรวมตามแนวยุทธศาสตร์ชาติและแผนการปฏิรูปประเทศ ของ คณะกรรมการธิการแก้ปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำ

ทั้งนี้แบบสอบถามในการวิจัยประกอบไปด้วย 2 ส่วน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป จำนวน 6 ข้อ ประกอบด้วย (1) พื้นที่พักอาศัย (2) เพศ (3) ช่วงอายุของท่าน (4) ระดับการศึกษาสูงสุด หรือ

กำลังศึกษาในระดับชั้นใด (5) อาชีพหรือลักษณะงานที่ทำอยู่ในชีวิตประจำวันที่เป็นงานหลัก (6) ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน

ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นต่อความเข้มแข็งของชุมชน จำนวน 35 ข้อ ประกอบด้วย

- 1) ด้านคนมีคุณภาพ จำนวน 10 ข้อ
- 2) ด้านการมีส่วนร่วม จำนวน 5 ข้อ
- 3) ด้านคุณภาพชีวิต จำนวน 6 ข้อ
- 4) ด้านความสามารถในการปรับตัว จำนวน 5 ข้อ
- 5) ด้านองค์กรชุมชน จำนวน 5 ข้อ
- 6) ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงาน ภาครัฐ จำนวน 4 ข้อ

ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามที่เป็นมาตรวัดของลิเคิร์ต (Likert Scale) วัดผลความคิดเห็น 5 ระดับ ดังนี้

ระดับความเห็น	คะแนน
มากที่สุด	5
มาก	4
ปานกลาง	3
น้อย	2
น้อยที่สุด	1

จากนั้นรวมคะแนนทั้งหมดเพื่อหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้การอิงเกณฑ์ ในการ

พิจารณาแปลความหมายข้อมูลออกเป็น 3 ระดับ โดยเปรียบเทียบ
เกณฑ์ที่แบ่งมาตราส่วนประมาณค่าระดับออกเป็น 3 ช่วงชั้น ดังนี้

$$\begin{aligned}
 \text{ความกว้างของแต่ละอันตรภาคชั้น} &= \frac{\text{คะแนนสูงสุด} - \text{คะแนนต่ำสุด}}{\text{จำนวนชั้น}} \\
 &= \frac{5 - 1}{3} \\
 &= 1.33
 \end{aligned}$$

ค่าเฉลี่ยของคะแนน	ระดับ
1.00 – 2.33	น้อย
2.34 – 3.66	ปานกลาง
3.67 – 5.00	มาก

โดยผลของการสำรวจจากแบบสอบถามจะนำไปสู่การอธิบาย
ภาพรวมของความคิดเห็นต่อความเข้มแข็งของชุมชนให้ครอบคลุมใน
ลักษณะขององค์ประกอบของความเป็นชุมชนเข้มแข็ง และสามารถ
นำไปวิเคราะห์ร่วมกับผลการวิจัยในเชิงคุณภาพภายใต้การวิจัยในครั้งนี้

การทดสอบเครื่องมือ

1. หลังจากที่ทำแบบสอบถามแล้วนั้นได้นำไปหาความตรงตามเนื้อหาและทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถาม ซึ่งได้นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นให้ที่ปรึกษา ผู้เชี่ยวชาญ รวมถึงคณะทำงานบริหารงานโครงการวิจัยการศึกษาพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง และเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้บริหารและบุคลากรของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ทั้งส่วนกลางและภูมิภาค ตรวจสอบประเด็นและแก้ไขปรับปรุงให้มีเนื้อหาและข้อความให้ตรงกับเป้าหมายของการศึกษาในเชิงปริมาณ

2. การหาความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถาม โดยนำแบบสอบถามไปทดสอบ (Pre-test) กับกลุ่มตัวอย่างที่ลักษณะคล้ายคลึงกับประชากรที่จะทำการศึกษาโดยทดลองใช้กับประชากรในจังหวัดชัยนาทและจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 46 คน แล้วนำแบบสอบถามมาทดสอบความเชื่อมั่นโดยวิธีหาความสัมพันธ์แอลฟาของ Cronbach (Cronbach's Alpha) ซึ่งได้ค่าแอลฟา ในภาพรวมของแบบสอบถาม ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .962 โดยแยกตามแต่ละด้านดังนี้

- 1) ด้านคนมีคุณภาพ ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .887
- 2) ด้านการมีส่วนร่วม ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .748
- 3) ด้านคุณภาพชีวิต ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .846

- 4) ด้านความสามารถในการปรับตัว ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .740
- 5) ด้านองค์กรชุมชน ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .830
- 6) ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงาน ภาศึ ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .783

3. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนของข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม (Questionnaire) ดังนี้

- 1) ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ ช่วงอายุ ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพลักษณะงานที่ทำอยู่ในชีวิตประจำวัน และระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติด้วยค่าสถิติร้อยละ (Percentages) และการแจกแจงความถี่ (Frequency) เป็นสถิติสำหรับการอธิบายตัวแปรที่ไม่ต่อเนื่อง (Nominal และ Ordinal)
- 2) การสอบถามความคิดเห็นต่อความเข้มแข็งของชุมชน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviations) ซึ่งเป็นสถิติสำหรับการเปรียบเทียบตัวแปรต่อเนื่อง (Interval และ Ratio)

2. ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการศึกษาภายใต้กรอบแนวคิดที่สำคัญในการมองและวิเคราะห์ในมิติต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกัน

ได้แก่ 1. แนวคิดการจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น โดยมองผ่าน มิติของชุมชนท้องถิ่นในสภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงและการปรับตัว “การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น” หรือ “ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง” เป็นแนวคิดของการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา (Community-Based Development Approach) 2. แนวคิดการกระจายอำนาจ (Decentralization) ที่เชื่อมโยงกับกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยท้องถิ่น (Local Democratization) ซึ่งการกระจายอำนาจ (Decentralization) ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ถูกนำมาใช้ผ่านการปฏิบัติการในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะการนำมากำหนดกระบวนการพัฒนาในระดับท้องถิ่น ที่มุ่งเน้นให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาเป็นภาคีในการบริหารจัดการร่วม และ 3. แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการบนฐานความร่วมมือ (Collaborative Governance) ที่อาจมีรูปแบบและวิธีการนำไปใช้ที่หลากหลายตามนวัตกรรมในการบริหารจัดการของแต่ละประเด็นหรือแต่ละพื้นที่ โดยมีกระบวนการในการศึกษาเชิงคุณภาพ ดังนี้

(1) การจัดเวทีการประชุมเชิงปฏิบัติการถอดบทเรียน เพื่อศึกษารูปแบบและองค์ประกอบพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ ทั้ง 5 จังหวัด

(2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) : อาศัยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) โดยพิจารณาการออกแบบเป็นกรอบคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก

จากการทบทวนวรรณกรรมให้มีความครอบคลุมประเด็นที่ต้องการเพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในลักษณะของความรู้อุประสพการณ์และความคิดเห็นส่วนบุคคล (Individual) ที่เจาะลึกมาวิเคราะห์ เชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล

(3) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) : เพื่อรวบรวมข้อมูลในลักษณะของการสนทนากลุ่มให้ได้ข้อมูลสอดคล้องตามกรอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ตั้งไว้

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

- 1) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) และการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ใช้การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) นำข้อมูลที่ได้เรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ และนำมาตีความหมายเชื่อมโยงสัมพันธ์ เพื่อสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่ได้รวบรวมมา ทั้งนี้เมื่อวิเคราะห์แล้วประเด็นใดไม่มีความชัดเจนก็จะดำเนินการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยและถอดบทเรียนให้เห็นถึงความเชื่อมโยง และความสัมพันธ์เชิงทฤษฎี
- 2) การสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป ของรูปแบบและองค์ประกอบของต้นแบบการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองโดยการนำแนวคิด ทฤษฎีงานวิจัยต่างๆ ทาง

วิชาการ มาตรฐานเป็นบทสรุปรวมกันกับข้อมูลที่เชื่อถือได้ รวมถึงการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วย กระบวนการคืนข้อมูลเพื่อรับฟังความเห็นจากพื้นที่ และ ผู้ทรงคุณวุฒิ พิจารณาความเหมาะสม เพื่อนำ ข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์

ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการความรู้
และการนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนหรือแก้ไขปัญหา
ให้ชุมชนได้ช่องว่างเท่าทันความเปลี่ยนแปลง
และที่น่าสนใจคือ การจัดการความรู้ของชุมชนนั้น
ให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้และ
การมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนมากกว่าการผูกขาดความรู้ไว้
ที่ผู้เชี่ยวชาญรายใดรายหนึ่ง การจัดการความรู้ของชุมชนมี
ลักษณะเป็นพื้นที่ที่เปิดให้ชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ต่าง ๆ
ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมหรือความรู้สมัยใหม่
สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ความรู้เพื่อพัฒนา
หรือแก้ไขปัญหาให้ชุมชน

ส่วนที่ 2

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่องการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ มุ่งเน้นการทำความเข้าใจกระบวนการในการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่น ที่ตั้งอยู่บนบริบทความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงสภาวะความไม่ปกติใหม่ (New Normal) ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลเป็นวงกว้างในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในระดับโลก หรือที่เรารู้จักคือ โลกาภิวัตน์ (Globalization) ในระดับประเทศ รวมไปถึงในระดับครัวเรือน ส่งผลให้องค์กาพยพต่าง ๆ ในสังคมต้องกลับมาทบทวนสถานการณ์ บริบทความเปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาที่จะสามารถนำไปสู่การปรับตัวของภาคส่วนต่าง ๆ

งานศึกษาดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ ที่สำคัญได้แก่ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินงานของพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ และ 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่สำคัญต่อการดำเนินงานอย่างบูรณาการของพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง โดยมีพื้นที่ในการศึกษากระจายตัวออกไปในแต่ละภูมิภาคของประเทศ ประกอบไปด้วย 1) จังหวัดเชียงใหม่ ผ่านการศึกษาการก่อรูปและปฏิบัติการของสภามหาใจเชียงใหม่และพื้นที่ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ 2) จังหวัดมหาสารคาม ผ่านการศึกษาในประเด็นความมั่นคงทางอาหาร และพื้นที่ตำบลดงใหญ่ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัด

มหาสารคาม 3) จังหวัดชัยนาท ผ่านการศึกษาเรื่องการจัดการข้อมูล เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ผ่าน “นักจัดการข้อมูลชุมชน” และพื้นที่ ตำบลโพงาม และตำบลบางซุด อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท 4) จังหวัดปราจีนบุรี ผ่านการศึกษาเรื่องการปกป้องพื้นที่อาหารและการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์พื้นที่ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี 5) จังหวัดสตูล ผ่านการศึกษาการสร้างพื้นที่กลางของสมัชชาคนสตูลและและสภาองค์กรตำบลขอนแก่น อำเภอกงหรา จังหวัดสตูล โดยในแต่ละพื้นที่มีบริบทการทำงานและการขับเคลื่อนที่อาจแตกต่างกันไปตามบริบทพื้นที่ ประเด็นสถานการณ์ รวมถึงความเข้มข้นในการทำงานกับภาคีภาคส่วนต่าง ๆ ทว่าภายหลังจากการศึกษารวบรวมและแลกเปลี่ยนในกลุ่มย่อย (Focus Groups and In-depth Interview) ทำให้เห็นจุดร่วมในหลาย ๆ ประการของการก่อรูปและปฏิบัติการเคลื่อนไหวของชุมชนอย่างมีนัยยะสำคัญ และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เหมาะสมและครอบคลุม ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางในการศึกษาในลักษณะแบบผสมผสาน (Mix Methods Research) ระหว่างการวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กับการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

ในขณะเดียวกันเพื่อจะทำความเข้าใจแนวทางการขับเคลื่อน ดังที่กล่าวไปนั้น ทางคณะผู้วิจัยได้เลือกใช้กรอบแนวคิดที่สำคัญในการมองและวิเคราะห์ในมิติต่าง ๆ โดยมีกรอบแนวคิดที่สำคัญอย่างน้อย 3 แนวคิดที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ 1) แนวคิดการจัดการตนเองของชุมชน และท้องถิ่น โดยมองผ่านมิติของชุมชนท้องถิ่นในสถานการณ์เปลี่ยนแปลงและการปรับตัว “การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น” หรือ “ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง” เป็นแนวคิดของการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา (Community-Based Development Approach) ด้วยการส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในทุกมิติ ไม่ว่าจะ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเน้นการอยู่ร่วมกันอย่าง

ประสานกลมกลืนให้เป็นอย่างดีและเน้นการอยู่รอดได้ด้วยตนเอง ขณะเดียวกันก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าแนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) เป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ทั้งในระดับชุมชน จนไปถึงในระดับนโยบาย ซึ่งหลายต่อหลายครั้งเรามักได้ยินและรู้จักคำว่า “การมีส่วนร่วม” ในมิติที่แตกต่างและหลากหลายกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน (People Participation) การมีส่วนในการตัดสินใจนโยบายสาธารณะ (Policy Formulation Participatory) การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) เป็นต้น 2) แนวคิดการกระจายอำนาจ (Decentralization) ที่เชื่อมโยงกับกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย ท้องถิ่น (Local Democratization) ซึ่งการกระจายอำนาจ (Decentralization) ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ถูกนำมาใช้ผ่านการปฏิบัติการในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะการนำมากำหนดกระบวนการพัฒนาในระดับท้องถิ่น ที่มุ่งเน้นให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาเป็นภาคีในการบริหารจัดการร่วม และ 3) แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการบนฐานความร่วมมือ (Collaborative Governance) ที่อาจมีรูปแบบและวิธีการนำไปใช้ที่หลากหลายตามนวัตกรรมในการบริหารจัดการของแต่ละประเด็นหรือแต่ละพื้นที่ ดังนั้น ความร่วมมือ จึงหมายถึงรวมถึงการทำงานในรูปแบบใหม่ที่มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรตั้งแต่ 2 แห่งขึ้นไป หรือเป็นความร่วมมือระหว่างหลายภาคส่วน ซึ่งทำให้เกิดการออกแบบกระบวนการในการตัดสินใจและ/หรือการจัดบริการสาธารณะใหม่ จากเดิมที่เน้นการทำงานตามภารกิจขององค์กรแต่ละแห่งด้วยทรัพยากรของตนเอง มาสู่การแลกเปลี่ยนหรือใช้ทรัพยากรร่วมกัน และตัดสินใจร่วมกันมากขึ้น

- **ข้อค้นพบจากการสำรวจความคิดเห็นต่อความเข้มแข็งของชุมชน**

จากที่กล่าวมาข้างต้นการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางในการศึกษาในลักษณะแบบผสมผสาน (Mix Methods Research) ระหว่างการวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กับการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยการวิจัยเชิงปริมาณได้ใช้เครื่องมือ “แบบสอบถามเพื่อศึกษาความคิดเห็นต่อชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง” ซึ่งประกอบไปด้วยข้อมูลใน 2 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป และส่วนที่ 2 ความคิดเห็นต่อความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งสอบถามความคิดเห็นต่อความเข้มแข็งของชุมชนใน 6 ด้าน (ด้านคนมีคุณภาพ ด้านการมีส่วนร่วม ด้านคุณภาพชีวิต ด้านความสามารถในการปรับตัว ด้านองค์กรชุมชน และด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี) ซึ่งวัดผลความคิดเห็นเป็น 5 ระดับตามมาตรวัดของลิเคิร์ท (Likert Scale) จากนั้นรวมคะแนนทั้งหมดเพื่อหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้การอิงเกณฑ์ ในการพิจารณาแปลความหมายข้อมูลออกเป็น 3 ระดับ โดยเปรียบเทียบเกณฑ์ที่แบ่งมาตราส่วนประมาณค่าระดับออกเป็น 3 ช่วงชั้น (ค่าเฉลี่ย 1.00 - 2.33 ระดับน้อย ค่าเฉลี่ย 2.34 - 3.66 ระดับปานกลาง และ ค่าเฉลี่ย 3.67 - 5.00 ระดับมาก)

โดยมีกลุ่มตัวอย่างในการตอบแบบสอบถามทั้งสิ้น จำนวน 676 ราย จำแนกเป็นผู้ตอบแบบสอบถามจากตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 148 ราย (ร้อยละ 21.89) ตำบลดงใหญ่ อำเภอลำปาง จังหวัดพิจิตร จำนวน 119 ราย (ร้อยละ 17.60) ขณะที่จังหวัดชัยนาท อำเภอสรรคบุรี ดำเนินการเก็บข้อมูลใน 2 พื้นที่ ได้แก่ ตำบลโพงาม จำนวน 100 ราย (ร้อยละ 14.79) ตำบลบางซุด จำนวน 100 ราย (ร้อยละ 14.79) ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 101 ราย (ร้อยละ 14.94) และตำบลขอนแก่น อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล จำนวน 108 ราย (ร้อยละ 15.98)

ตารางที่ จำนวนกลุ่มตัวอย่างในภาพรวม

จังหวัด	อำเภอ	ตำบล	จำนวน	ร้อยละ
เชียงใหม่	อำเภอเวียงแหง	ตำบลเปียงหลวง	148	21.89
พิจิตร	อำเภอลำปาง	ตำบลดงใหญ่	119	17.60
ชัยนาท	อำเภอสรรคบุรี	ตำบลโพงาม	100	14.79
		ตำบลบางซุด	100	14.79
ปราจีนบุรี	อำเภอกบินทร์บุรี	ตำบลเขาไม้แก้ว	101	14.94
สตูล	อำเภอทุ่งหว้า	ตำบลขอนแก่น	108	15.98
รวม			676	100.00

ทั้งนี้ มีข้อค้นพบสำคัญในเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาความคิดเห็นต่อชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง ทั้ง 6 ด้าน ซึ่งทำ

การจำแนกในอภิปรายในแต่ละพื้นที่เนื่องด้วยบริบทของการพัฒนาในพื้นที่ดังกล่าวมีความแตกต่างกัน ดังนี้

ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ผลการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในพื้นที่ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแบ่งองค์ประกอบเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านคนมีคุณภาพ 2) ด้านการมีส่วนร่วม 3) ด้านคุณภาพชีวิต 4) ด้านความสามารถในการปรับตัว 5) ด้านองค์กรชุมชน และ 6) ด้านความสัมพันธ์กับ

หน่วยงานภาคี พบว่า ในภาพรวมของความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.72) และเมื่อพิจารณารายด้าน ในด้านคนมีคุณภาพเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด (ค่าเฉลี่ย 3.77) อยู่ในระดับมาก รองลงมาเป็นด้านการมีส่วนร่วม (ค่าเฉลี่ย 3.74) และด้านคุณภาพชีวิต (ค่าเฉลี่ย 3.74) ซึ่งอยู่ในระดับมากเหมือนกัน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี (ค่าเฉลี่ย 3.59) อยู่ในระดับปานกลาง

ตำบลดงใหญ่ อำเภอลำปำ จังหวัดมหาสารคาม

ผลการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในพื้นที่ตำบลดงใหญ่ อำเภอลำปำ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งแบ่งองค์ประกอบเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านคนมีคุณภาพ 2) ด้านการมีส่วนร่วม 3) ด้านคุณภาพชีวิต 4) ด้านความสามารถในการปรับตัว 5) ด้านองค์กรชุมชน และ 6) ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี

พบว่า ในภาพรวมของความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.14) และเมื่อพิจารณารายด้านในด้านการมีส่วนร่วมเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด (ค่าเฉลี่ย 4.23) อยู่ในระดับมาก รองลงมาเป็นด้านคนมีคุณภาพ (ค่าเฉลี่ย 4.21) และด้านคุณภาพชีวิต (ค่าเฉลี่ย 4.17) ซึ่งอยู่ในระดับมากเหมือนกัน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี (ค่าเฉลี่ย 4.04) ซึ่งอยู่ในระดับมากเช่นกัน

ตำบลโพงาม และตำบลบางซุด อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

ผลการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในพื้นที่ตำบลโพงาม และตำบลบางซุด อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ซึ่งแบ่งองค์ประกอบเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านคนมีคุณภาพ 2) ด้านการมีส่วนร่วม 3)ด้านคุณภาพชีวิต 4) ด้านความสามารถในการปรับตัว 5) ด้านองค์กรชุมชน และ 6) ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี มีผลการสำรวจดังนี้

ตำบลโพงาม มีภาพรวมของความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.50) และเมื่อพิจารณารายด้าน ในด้านคุณภาพชีวิตเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด (ค่าเฉลี่ย 3.69) อยู่ในระดับมาก รองลงมาเป็นด้านการมีส่วนร่วม (ค่าเฉลี่ย 3.58) และด้านคนมีคุณภาพ (ค่าเฉลี่ย 3.51) ซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี (ค่าเฉลี่ย 3.20) อยู่ในระดับปานกลาง

ขณะที่*ตัวบ่งชี้บางชุด* มีภาพรวมของความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.40) และเมื่อพิจารณารายด้าน ในด้านการมีส่วนร่วมเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด (ค่าเฉลี่ย 3.50) อยู่ในระดับปานกลาง รองลงมาเป็นด้านคุณภาพชีวิต (ค่าเฉลี่ย 3.49) และด้านคนมีคุณภาพ (ค่าเฉลี่ย 3.42) ซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี (ค่าเฉลี่ย 3.18) อยู่ในระดับปานกลาง

ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

ผลการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในพื้นที่ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งแบ่งองค์ประกอบเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านคนมีคุณภาพ 2) ด้านการมีส่วนร่วม 3) ด้านคุณภาพชีวิต 4) ด้านความสามารถในการปรับตัว 5) ด้านองค์กรชุมชน และ 6) ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี พบว่า ในภาพรวมของความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.66) และเมื่อพิจารณารายด้าน ในด้านองค์กรชุมชนเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด (ค่าเฉลี่ย 3.83) อยู่ในระดับมาก รองลงมาเป็นด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี (ค่าเฉลี่ย 3.78) อยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านคนมีคุณภาพ (ค่าเฉลี่ย 3.58) อยู่ในระดับปานกลาง

ตำบลขอนแก่น อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล

ผลการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชน ในพื้นที่ตำบลขอนแก่น อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล ซึ่งแบ่งองค์ประกอบเป็น 6 ด้าน ได้แก่

1) ด้านคนมีคุณภาพ 2) ด้านการมีส่วนร่วม 3) ด้านคุณภาพ

ชีวิต 4) ด้านความสามารถในการปรับตัว 5) ด้านองค์กรชุมชน และ 6) ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี พบว่า ในภาพรวมของความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.99) และเมื่อพิจารณารายด้าน ในด้านความสามารถในการปรับตัวเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด (ค่าเฉลี่ย 4.09) อยู่ในระดับมาก รองลงมาเป็นด้านคุณภาพชีวิต (ค่าเฉลี่ย 4.08) และด้านการมีส่วนร่วม (ค่าเฉลี่ย 4.00) ซึ่งอยู่ในระดับมากเช่นกัน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี (ค่าเฉลี่ย 3.89) ซึ่งอยู่ในระดับมาก

ประเด็นข้อคำถาม	ต.เปียงหลวง จ.เชียงใหม่			ต.ดงใหญ่ จ.มหาสารคาม			ต.โพงาม จ.ชัยนาท			ต.บางซุด จ.ชัยนาท			ต.เขาไม้แก้ว จ.ปราจีนบุรี			ต.ขอนแก่น จ.สตูล		
	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ
ภาพรวม	3.72	0.63	มาก	4.14	.28	มาก	3.50	.56	ปานกลาง	3.40	.68	ปานกลาง	3.66	.30	ปานกลาง	3.99	.45	มาก
ด้านคนมีคุณภาพ	3.77	0.69	มาก	4.21	.32	มาก	3.51	.60	ปานกลาง	3.42	.73	ปานกลาง	3.58	.36	ปานกลาง	3.95	.51	มาก
1. ผู้นำในชุมชนดำเนินการให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการบริหารชุมชนและการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนด้วยเสมอ	3.65	.98	ปานกลาง	4.36	.53	มาก	3.49	.69	ปานกลาง	3.38	.82	ปานกลาง	3.45	.63	ปานกลาง	4.00	.66	มาก
2. การทำงานของผู้นำชุมชนมีความซื่อสัตย์โปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้	3.58	.92	ปานกลาง	4.27	.56	มาก	3.50	.77	ปานกลาง	3.36	.95	ปานกลาง	3.53	.58	ปานกลาง	3.79	.79	มาก
3. ผู้นำชุมชนมีความสามารถในการบริหารชุมชนและบริหารกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน	3.60	.90	ปานกลาง	4.20	.55	มาก	3.52	.77	ปานกลาง	3.41	.91	ปานกลาง	3.57	.56	ปานกลาง	3.82	.71	มาก
4. ผู้นำชุมชนมีความสามารถจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนได้เป็นอย่างดี	3.53	.90	ปานกลาง	4.18	.48	มาก	3.48	.78	ปานกลาง	3.51	.95	ปานกลาง	3.54	.54	ปานกลาง	3.96	.72	มาก
5. ท่านและสมาชิกชุมชนอื่นๆ เชื่อมมือและพร้อมจะให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนของท่าน	3.88	.88	มาก	4.20	.53	มาก	3.52	.80	ปานกลาง	3.44	.96	ปานกลาง	3.58	.54	ปานกลาง	3.96	.68	มาก
6. ท่านมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับท่านและครอบครัวได้เป็นอย่างดี	3.95	.84	มาก	4.12	.54	มาก	3.52	.77	ปานกลาง	3.40	.81	ปานกลาง	3.62	.60	ปานกลาง	3.86	.68	มาก
7. ท่านเคยได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถในด้านอาชีพ ด้านสุขภาพ และด้านอื่นๆ จากชุมชนของท่าน	3.63	.97	ปานกลาง	4.11	.55	มาก	3.45	.86	ปานกลาง	3.28	.92	ปานกลาง	3.54	.54	ปานกลาง	3.80	.65	มาก

ประเด็นข้อคำถาม	ต.เปียงหลวง จ.เชียงใหม่			ต.ดงใหญ่ จ.มหาสารคาม			ต.โพงาม จ.ชัยนาท			ต.บางซุด จ.ชัยนาท			ต.เขาไม้แก้ว จ.ปราจีนบุรี			ต.ขอนแก่น จ.สตูล		
	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ
8. สมาชิกในชุมชนของท่านส่วนใหญ่มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้	3.74	.81	มาก	4.17	.63	มาก	3.51	.76	ปานกลาง	3.44	.88	ปานกลาง	3.68	.51	มาก	3.94	.65	มาก
9. ท่านภูมิใจเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน	4.01	.84	มาก	4.24	.52	มาก	3.57	.73	ปานกลาง	3.48	.93	ปานกลาง	3.64	.58	ปานกลาง	4.22	.74	มาก
10. ท่านช่วยเหลือชุมชน โดยเป็นจิตอาสาไม่หวังสิ่งตอบแทน	4.13	.87	มาก	4.26	.56	มาก	3.56	.83	ปานกลาง	3.50	.95	ปานกลาง	3.62	.62	ปานกลาง	4.17	.70	มาก
ด้านการมีส่วนร่วม	3.74	0.71	มาก	4.23	.33	มาก	3.58	.64	ปานกลาง	3.50	.79	ปานกลาง	3.60	.38	ปานกลาง	4.00	.51	มาก
11. ท่านมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของท่าน	4.05	.85	มาก	4.30	.58	มาก	3.61	.83	ปานกลาง	3.50	.88	ปานกลาง	3.51	.61	ปานกลาง	4.14	.70	มาก
12. ชุมชนของท่านมีผู้นำชุมชน / แกนนำที่ประกอบด้วยคนทุกเพศ วัย และคนทุกกลุ่มในชุมชน	3.82	.83	มาก	4.30	.53	มาก	3.54	.78	ปานกลาง	3.47	.95	ปานกลาง	3.57	.54	ปานกลาง	4.03	.59	มาก
13. ชุมชนของท่านสนับสนุนและเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเป็นผู้นำได้ตามความเหมาะสม	3.74	.79	มาก	4.15	.51	มาก	3.51	.72	ปานกลาง	3.57	.88	ปานกลาง	3.68	.49	มาก	3.98	.63	มาก
14. ท่านมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการใช้งบประมาณในการพัฒนาชุมชน	3.40	1.07	ปานกลาง	4.17	.55	มาก	3.66	.81	ปานกลาง	3.47	.88	ปานกลาง	3.61	.51	ปานกลาง	3.81	.72	มาก
15. ชุมชนของท่านส่งเสริมให้สมาชิกรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมตามความต้องการอย่างหลากหลาย	3.67	.87	มาก	4.21	.50	มาก	3.58	.79	ปานกลาง	3.48	.97	ปานกลาง	3.64	.54	ปานกลาง	4.02	.74	มาก

ประเด็นข้อคำถาม	ต.เปียงหลวง จ.เชียงใหม่			ต.คงใหญ่ จ.มหาสารคาม			ต.โพงาม จ.ชัยนาท			ต.บางซุด จ.ชัยนาท			ต.เขาไม้แก้ว จ.ปราจีนบุรี			ต.ขอนแก่น จ.สตูล		
	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ
ด้านคุณภาพชีวิต	3.74	0.65	มาก	4.17	.37	มาก	3.69	.73	มาก	3.49	.76	ปานกลาง	3.65	.33	ปานกลาง	4.08	.61	มาก
16. สมาชิกทุกคนในชุมชน มีสิทธิใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น ป่าไม้ แม่น้ำ ภูเขา อย่างเท่าเทียมกัน	3.90	.90	มาก	4.24	.59	มาก	3.84	.93	มาก	3.56	1.08	ปานกลาง	3.62	.49	ปานกลาง	4.46	.74	มาก
17. สมาชิกทุกคนในชุมชน มีสิทธิใช้ประโยชน์จากสาธารณูปโภคที่มีอยู่ เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า ภูเขา อย่างเท่าเทียมกัน	4.01	.83	มาก	4.34	.60	มาก	3.79	1.01	มาก	3.70	.97	มาก	3.67	.52	มาก	4.40	.80	มาก
18. ท่านรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินต่อการดำรงชีวิตในชุมชน	3.84	.81	มาก	4.13	.58	มาก	3.77	.87	มาก	3.45	.99	ปานกลาง	3.71	.48	มาก	3.95	.82	มาก
19. เมื่อท่านต้องไปอยู่นอกบ้านเป็นเวลาหลายวัน ท่านเชื่อว่าทรัพย์สินและบ้านของท่านจะปลอดภัย	3.77	.81	มาก	3.91	.70	มาก	3.60	.88	ปานกลาง	3.43	.91	ปานกลาง	3.63	.51	ปานกลาง	3.78	.84	มาก
20. ท่านมีส่วนร่วมในกลุ่มออมทรัพย์ หรือองค์การการเงินในระดับชุมชน/หมู่บ้าน	3.39	1.24	ปานกลาง	4.24	.56	มาก	3.54	.91	ปานกลาง	3.41	.94	ปานกลาง	3.62	.53	ปานกลาง	4.01	.88	มาก
21. ชุมชนมีระบบการเกษตร และการผลิตอาหารที่ปลอดภัยในตำบล/เมือง	3.54	.86	ปานกลาง	4.18	.56	มาก	3.65	.82	ปานกลาง	3.38	.70	ปานกลาง	3.66	.48	ปานกลาง	3.90	.78	มาก
ด้านความสามารถในการปรับตัว	3.71	0.76	มาก	4.05	.37	มาก	3.50	.72	ปานกลาง	3.35	.76	ปานกลาง	3.66	.34	ปานกลาง	4.09	.71	มาก
22. หากชุมชนโดนตัดขาดจากภายนอกเนื่องจากภัยพิบัติหรือโรคระบาด คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้	3.72	.88	มาก	4.03	.62	มาก	3.54	.81	ปานกลาง	3.33	.88	ปานกลาง	3.56	.50	ปานกลาง	4.10	.76	มาก

ประเด็นข้อคำถาม	ต.เปียงหลวง จ.เชียงใหม่			ต.ดงใหญ่ จ.มหาสารคาม			ต.โพงาม จ.ชัยนาท			ต.บางซุด จ.ชัยนาท			ต.เขาไม้แก้ว จ.ปราจีนบุรี			ต.ขอนแก่น จ.สตูล		
	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ
23. หากเกิดเหตุวิกฤตภัยต่างๆ นำท่วม พายุรุนแรง โรคระบาดหรือเหตุอื่นๆ ชุมชนสามารถจัดการกับภัยเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี	3.71	.88	มาก	4.08	.55	มาก	3.44	.94	ปานกลาง	3.34	.84	ปานกลาง	3.68	.49	มาก	4.17	.79	มาก
24. เมื่อเกิดวิกฤต ชุมชนมีความพร้อมในการให้ความช่วยเหลือและดูแลกลุ่มคนเปราะบาง เช่น เด็ก ผู้สูงอายุ	3.73	.89	มาก	4.02	.45	มาก	3.53	.78	ปานกลาง	3.28	.94	ปานกลาง	3.65	.48	ปานกลาง	4.13	.79	มาก
25. ชุมชนมีแผนรับมือภัยพิบัติและโรคระบาดและสามารถนำมาใช้เพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี	3.71	.80	มาก	4.05	.55	มาก	3.55	.84	ปานกลาง	3.37	.80	ปานกลาง	3.71	.48	มาก	4.12	.76	มาก
26. ชุมชนให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมแนวทางกรรองรับสถานการณ์สังคมสูงวัยในชุมชน	3.70	.81	มาก	4.07	.50	มาก	3.47	.88	ปานกลาง	3.41	.95	ปานกลาง	3.70	.46	มาก	3.94	.88	มาก
ด้านองค์กรชุมชน	3.66	0.69	ปานกลาง	4.07	.44	มาก	3.41	.73	ปานกลาง	3.36	.78	ปานกลาง	3.83	.41	มาก	3.93	.56	มาก
27. กลุ่ม / องค์กรทางสังคมต่างๆ ในชุมชนตั้งขึ้นมีเป้าหมายเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม	3.78	.82	มาก	4.12	.61	มาก	3.51	.78	ปานกลาง	3.38	.87	ปานกลาง	3.77	.49	มาก	4.00	.74	มาก
28. การดำเนินงานกลุ่มองค์กรชุมชน /ภาคประชาสังคมในชุมชนให้ความสำคัญและเป็นไปตามเป้าหมายที่สมาชิกชุมชนร่วมกันกำหนดไว้	3.67	.76	มาก	4.03	.57	มาก	3.42	.98	ปานกลาง	3.44	.96	ปานกลาง	3.84	.54	มาก	3.95	.60	มาก
29. ท่านได้ปฏิบัติตามในกติการ่วม/ธรรมเนียม/ข้อบัญญัติชุมชน ที่เป็นลาย	3.78	.80	มาก	4.07	.62	มาก	3.41	.81	ปานกลาง	3.32	.89	ปานกลาง	3.85	.50	มาก	3.95	.65	มาก

ประเด็นข้อคำถาม	ต.เปียงหลวง จ.เชียงใหม่			ต.ดงใหญ่ จ.มหาสารคาม			ต.โพงาม จ.ชัยนาท			ต.บางซุด จ.ชัยนาท			ต.เขาไม้แก้ว จ.ปราจีนบุรี			ต.ขอนแก่น จ.สตูล		
	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ
ลักษณะอักษร หรือที่สมาชิกในชุมชนรับรู้ ซึ่งเกิดขึ้นจากการกำหนดร่วมกันของคนใน ชุมชนท้องถิ่น																		
30. ท่านได้รับรู้ถึงแผนการพัฒนาภาค ชุมชนในระดับตำบล/เมือง ระยะ 3 – 5 ปี ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของกลุ่ม/องค์กร ต่างๆ รวมถึงมีการบูรณาการงานพัฒนา พื้นที่ทุกมิติ	3.47	.95	ปาน กลาง	4.07	.56	มาก	3.31	.91	ปาน กลาง	3.32	.99	ปาน กลาง	3.87	.53	มาก	3.81	.72	มาก
31. องค์กรชุมชนมีบทบาทหลักในการ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในตำบล/เมืองอย่าง ต่อเนื่อง และเกิดผลต่อการแก้ไขปัญหา หรือช่วยคลี่คลายปัญหาในพื้นที่ ให้ลดลงได้ อย่างเป็นรูปธรรม	3.60	.83	ปาน กลาง	4.09	.55	มาก	3.41	.82	ปาน กลาง	3.34	.83	ปาน กลาง	3.84	.51	มาก	3.94	.67	มาก
ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี	3.59	0.73	ปาน กลาง	4.04	.48	มาก	3.20	.79	ปาน กลาง	3.18	.85	ปาน กลาง	3.78	.42	มาก	3.89	.55	มาก
32. ท่านได้ทราบถึงแผนงาน/โครงการของ ภาคชุมชนที่ได้รับการบรรจุในแผนของ ท้องถิ่น/หน่วยงาน/ภาคี ในช่วง 2 ปี ที่ผ่านมา	3.44	.93	ปาน กลาง	3.96	.56	มาก	3.21	.77	ปาน กลาง	3.19	.87	ปาน กลาง	3.73	.55	มาก	3.71	.64	มาก
33. ท่านได้ทราบถึงการปรับเปลี่ยน นโยบาย/ระเบียบ/กลไกโครงสร้างของ หน่วยงาน/ แนวปฏิบัติ ที่เอื้ออำนวยต่อ การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาในตำบล/	3.46	.90	ปาน กลาง	4.04	.68	มาก	3.11	.96	ปาน กลาง	3.16	.98	ปาน กลาง	3.72	.55	มาก	3.64	.70	ปาน กลาง

ประเด็นข้อคำถาม	ต.เปียงหลวง จ.เชียงใหม่			ต.ดงใหญ่ จ.มหาสารคาม			ต.โพงาม จ.ชัยนาท			ต.บางซุด จ.ชัยนาท			ต.เขาไม้แก้ว จ.ปราจีนบุรี			ต.ขอนแก่น จ.สตูล		
	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ
เมือง ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา																		
34. ความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนกับองค์กรปกครองท้องถิ่น รวมถึงหน่วยงานราชการในท้องถิ่น มากน้อยเพียงใด	3.63	.84	ปานกลาง	4.00	.55	มาก	3.21	.91	ปานกลาง	3.22	.92	ปานกลาง	3.87	.45	มาก	4.06	.69	มาก
35. ท่านคิดว่าการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งต้องอาศัยความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายต่างๆ เช่น หน่วยงานรัฐ องค์กรประชาสังคม สถาบันวิชาการ เป็นต้น มากน้อยเพียงใด	3.86	.88	มาก	4.17	.67	มาก	3.25	.80	ปานกลาง	3.13	.94	ปานกลาง	3.82	.52	มาก	4.16	.69	มาก

ตารางที่ เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยความเข้มแข็ง

ลำดับ ค่าเฉลี่ย	ต.เปียงหลวง อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่	ต.ดงใหญ่ อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม	ต.โพงาม อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	ต.บางซุด อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	ต.เขาไม้แก้ว อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี	ต.ขอนแก่น อ.พุงหัว จ.สตูล
ลำดับ 1	<p>คนมีคุณภาพ (3.77)</p> <p>- ช่วยเหลือชุมชน โดย เป็นจิตอาสา ไม่หวังสิ่ง ตอบแทน (4.13)</p>	<p>การมีส่วนร่วม (4.23)</p> <p>- มีส่วนร่วมในการพัฒนา ชุมชน ผู้นำประกอบด้วย คนทุกเพศวัย ทุกกลุ่ม (4.30)</p>	<p>คุณภาพชีวิต (3.69)</p> <p>- ความเท่าเทียม ในการ เข้าถึงสิทธิประโยชน์จาก สาธารณสุขโลก (3.79)</p>	<p>การมีส่วนร่วม (3.50)</p> <p>- ชุมชนของท่านสนับสนุน และเปิดโอกาสให้สมาชิกใน ชุมชนเป็นผู้นำได้ตามความ เหมาะสม (3.67)</p>	<p>องค์กรชุมชน (3.83)</p> <p>- รับรู้ถึงแผนการพัฒนาภาค ชุมชนในระดับตำบล/เมือง ระยะ 3-5 ปี ที่เกิดจากการ มีส่วนร่วมของกลุ่ม/องค์กร ต่างๆ รวมถึงมีการบูรณา การทำงานพัฒนาพื้นที่ทุกมิติ (3.87)</p>	<p>ความสามารถ ในการปรับตัว (4.09)</p> <p>- หากเกิดเหตุวิกฤตภัย ต่างๆ น้ำท่วม พายุรุนแรง โรคระบาดหรือเหตุอื่นๆ ชุมชนสามารถจัดการกับ ภัยเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี (4.17)</p>

ลำดับ ค่าเฉลี่ย	ต.เป็ยงหลวง อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่	ต.ดงใหญ่ อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม	ต.โง้งาม อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	ต.บางซุด อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	ต.เขาไม้แก้ว อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี	ต.ขอนแก่น อ.พุงหัว จ.สตูล
ลำดับ 2	<p>การมีส่วนร่วม (3.74)</p> <p>- มีส่วนร่วมในการพัฒนา ชุมชน (4.05)</p>	<p>คนมีคุณภาพ (4.21)</p> <p>- ผู้นำในชุมชนดำเนินการ ให้เกิดการมีส่วนร่วมของ สมาชิกชุมชน (4.36)</p>	<p>การมีส่วนร่วม (3.58)</p> <p>- มีส่วนร่วมในการกำหนด แนวทางการใช้ งบประมาณในการพัฒนา ชุมชน (3.66)</p>	<p>คุณภาพชีวิต (3.49)</p> <p>- ความเท่าเทียมในการ เข้าถึงสิทธิประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติ (3.56)</p>	<p>ความสัมพันธ์กับหน่วยงาน ภาคี (3.78)</p> <p>- ความสัมพันธ์ขององค์กร ชุมชนกับองค์กรปกครอง ท้องถิ่น รวมถึงหน่วยงาน ราชการในท้องถิ่น (3.87)</p>	<p>คุณภาพชีวิต (4.08)</p> <p>- ความเท่าเทียมในการ เข้าถึงสิทธิประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติ (4.46)</p>
ลำดับ 3	<p>คุณภาพชีวิต (3.74)</p> <p>- ความเท่าเทียมในการ เข้าถึงสิทธิประโยชน์จาก สาธารณูปโภค (4.01)</p>	<p>คุณภาพชีวิต (4.17)</p> <p>- ความเท่าเทียมในการ เข้าถึงสิทธิประโยชน์จาก สาธารณูปโภค (4.34)</p>	<p>คนมีคุณภาพ (3.51)</p> <p>- ภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของ ชุมชน (3.57)</p>	<p>คนมีคุณภาพ (3.42)</p> <p>- ภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของ ชุมชน (3.48)</p>	<p>ความสามารถ ในการปรับตัว (3.66)</p> <p>- ชุมชนมีแผนรับมือภัยพิบัติ และโรคระบาดและสามารถ นำมาใช้เพื่อช่วยเหลือคนใน ชุมชนได้เป็นอย่างดี (3.71)</p>	<p>การมีส่วนร่วม (4.00)</p> <p>- การมีส่วนร่วมในการ พัฒนาชุมชน (4.14)</p>

จากผลการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชนในทุกพื้นที่ที่ได้ศึกษา เมื่อนำค่าเฉลี่ยความคิดเห็นต่อความเข้มแข็งของชุมชนใน 3 ลำดับแรก ที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดมาเปรียบเทียบกัน ทำให้พบถึงประเด็นร่วมที่เป็นข้อค้นพบในความเข้มแข็งของพื้นที่ชุมชนที่ได้ศึกษาและความแตกต่างในบางประการที่ได้ค้นพบ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวมีความสอดคล้องและสนับสนุนข้อมูลที่ทำให้เห็นถึงสภาพการณ์ของกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาในพื้นที่ที่ได้ศึกษา โดยเฉพาะข้อมูลการศึกษาในเชิงคุณภาพที่นักวิจัยได้อภิปรายผล (ผลการศึกษาในส่วนถัดไป) และจากการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยความคิดเห็นต่อความเข้มแข็งในทุกพื้นที่ สามารถอภิปรายได้ดังนี้

ด้านการมีส่วนร่วม พบว่า ในความเข้มแข็งด้านการมีส่วนร่วมเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงใน 3 ลำดับแรกของการสำรวจในพื้นที่ถึง 5 พื้นที่ตำบลได้แก่ 1) พื้นที่ตำบลดงใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ในประเด็นที่คนทุกเพศวัยและทุกกลุ่มในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน 2) พื้นที่ตำบลบางซุด อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ในประเด็นที่ชุมชนได้สนับสนุนและเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเป็นผู้นำได้ตามความเหมาะสม 3) พื้นที่ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นที่สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน 4) พื้นที่ตำบลโพงาม อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ในประเด็นของการมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการใช้งบประมาณในการพัฒนาชุมชน และ 5) พื้นที่ตำบลขอนแก่น อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล ในประเด็นที่สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

ด้านคุณภาพชีวิต พบว่า ในความเข้มแข็งด้านคุณภาพชีวิตมีค่าเฉลี่ยสูงใน 3 ลำดับแรกในพื้นที่ถึง 5 พื้นที่ตำบลเช่นกัน ได้แก่ 1) พื้นที่ตำบลโพงาม อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท 2) พื้นที่ตำบล

เปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ และ 3) พื้นที่ตำบลดงใหญ่ อำเภอลำปาง จังหวัดพิจิตร ทั้ง 3 พื้นที่ร่วมกันในประเด็นของความเท่าเทียม ต่อการเข้าถึงสิทธิประโยชน์จากสาธารณูปโภคในชุมชน ขณะที่ 4) พื้นที่ตำบลบางซุด อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท และ 5) พื้นที่ตำบลขอนแก่น อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล มีประเด็นร่วมในประเด็นของความเท่าเทียมในการเข้าถึงสิทธิประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านคนมีคุณภาพ พบว่า ในความเข้มแข็งด้านคนมีคุณภาพ มีค่าเฉลี่ยสูงใน 3 ลำดับแรกในพื้นที่ถึง 4 พื้นที่ตำบล ได้แก่ 1) พื้นที่ตำบลโพนงาม และ 2) พื้นที่ตำบลบางซุด อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ในประเด็นของความภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน 3) พื้นที่ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นของการช่วยเหลือชุมชน โดยเป็นจิตอาสา ไม่หวังสิ่งตอบแทน และ 4) พื้นที่ตำบลดงใหญ่ อำเภอลำปาง จังหวัดพิจิตร ในประเด็นผู้นำในชุมชนดำเนินการให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน

ด้านความสามารถในการปรับตัว พบว่า ด้านนี้มีค่าเฉลี่ยสูงใน 3 ลำดับแรกใน 2 พื้นที่ตำบล ได้แก่ 1) พื้นที่ตำบลขอนแก่น อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล ในประเด็นที่หากเกิดเหตุวิกฤตภัยต่าง ๆ น้ำท่วม พายุรุนแรง โรคระบาดหรือเหตุอื่น ๆ ชุมชนสามารถจัดการกับภัยเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี และ 2) พื้นที่ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ในประเด็นที่ชุมชนมีแผนรับมือภัยพิบัติและโรคระบาดและสามารถนำมาใช้เพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ในขณะที่ **ด้านองค์กรชุมชน** และ **ด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี** ทั้ง 2 ด้านนี้ปรากฏอยู่ใน 3 ลำดับแรกของพื้นที่ตำบล

เขาไม้แก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งมีความแตกต่างจากพื้นที่อื่น โดยภาพสะท้อนจากข้อมูลในด้านองค์กรชุมชนซึ่งเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดของพื้นที่ ในประเด็นที่คนในชุมชนมีการรับรู้ถึงแผนการพัฒนาภาคชุมชนในระดับตำบล/เมือง ระยะ 3 – 5 ปี ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของกลุ่ม/องค์กรต่างๆ รวมถึงมีการบูรณาการงานพัฒนาพื้นที่ทุกมิติ และในด้านความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาคี ในประเด็นของความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนกับองค์กรปกครองท้องถิ่น รวมถึงหน่วยงานราชการในท้องถิ่น ข้อมูลผลการสำรวจดังกล่าวของตำบลเขาไม้แก้วมีความแตกต่างจากพื้นที่อื่นอย่างเห็นได้ชัด

ผลสำรวจความคิดเห็นต่อความเข้มแข็งของชุมชนที่ได้นำมาจัดลำดับและเรียบเรียงให้เห็นถึงประเด็นร่วมและแตกต่าง ของปัจจัยความเข้มแข็งของชุมชนทั้ง 5 จังหวัด 6 พื้นที่ตำบลที่ได้สำรวจทำให้เห็นว่า ด้านการมีส่วนร่วม ของคนในชุมชนและแกนนำเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ร่วมกันในระดับสูงการสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นการที่คนทุกเพศวัยทุกกลุ่มในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน และสนับสนุนเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนสามารถเป็นผู้นำได้ตามความเหมาะสม หรือมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการใช้งบประมาณในการพัฒนาชุมชน ผลการศึกษาดังกล่าวได้เน้นย้ำถึงปัจจัยสำคัญของความเข้มแข็งของพื้นที่ที่การมีส่วนร่วมนั้นเป็นการกระจายโอกาสให้บุคคลมีส่วนร่วม และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ โดยการให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมถึงลดจนการควบคุมโดยตรงจากบุคคล การมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการซึ่งบุคคล หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ และเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของเสนห์ จามริก ที่ได้สะท้อนนัยยะการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้นำทุกอย่าง ซึ่งไม่ใช่การกำหนดภายนอกแล้วให้ประชาชนเข้าร่วม ต้องเป็นเรื่องที่ประชาชนคิดเอง (เสนห์ จามริก, 2540, น. 20) และอาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนเพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2542, น. 138-139) ซึ่งเมื่อพิจารณาผลการสำรวจดังกล่าวก็ได้สอดคล้องกับผลการสำรวจในด้านคุณภาพชีวิตที่เป็นเรื่องร่วมในเชิงผลลัพธ์ที่อาจเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมในพื้นที่ โดยประเด็นของการประเด็นของความเท่าเทียม ต่อการเข้าถึงสิทธิประโยชน์จากสาธารณูปโภคในชุมชน และประเด็นของความเท่าเทียมในการเข้าถึงสิทธิประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการสะท้อนจากค่าเฉลี่ยในระดับสูงของพื้นที่ร่วมกันที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึงสิทธิในการมี การใช้ทรัพยากรและสาธารณูปโภคอย่างเท่าเทียมร่วมกันของคนในชุมชน

อย่างไรก็ตามกระบวนการของความเข้มแข็งในชุมชนย่อมมีปัจจัยสำคัญที่เป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนและปรากฏผลจากการสำรวจในด้านคนมีคุณภาพซึ่งมีค่าเฉลี่ยของความเข้มแข็งร่วมกันใน 4 พื้นที่ โดยเฉพาะประเด็นของการที่คนในชุมชนมีความภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และช่วยเหลือชุมชน โดยเป็นจิตอาสา ไม่หวังสิ่งตอบแทน รวมถึงบทบาทของผู้นำ แกนนำในชุมชนดังกล่าวผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิก ขณะที่ทางด้านความสามารถในการปรับตัวนั้นปรากฏชัดอยู่ใน 2 พื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความมั่นใจต่อการที่ชุมชนจะสามารถจัดการกับภัยพิบัติ หรือการที่ชุมชนมีแผนรับมือภัยพิบัติและโรคระบาดแล้วสามารถนำมาใช้เพื่อช่วยเหลือคนในชุมชน

ได้เป็นอย่างดี ข้อมูลดังกล่าวเป็นภาพสะท้อนความเชื่อมั่นของคนในชุมชนต่อการแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้น รวมถึงการที่สมาชิกในชุมชนได้รับรู้ถึงแผนการจัดการ แผนชุมชนที่มีอยู่ ซึ่งจะสอดคล้องกับพื้นที่ตำบลเขาไม้แก้วที่มีความแตกต่างในค่าเฉลี่ยของผลการสำรวจความเข้มแข็งที่ประชาชนในพื้นที่ได้สะท้อนด้านองค์กรชุมชน ในประเด็นของการรับรู้ถึงแผนการพัฒนาภาคชุมชนในระดับตำบล/เมือง ระยะ 3 – 5 ปี ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ รวมถึงมีการบูรณาการงานพัฒนาพื้นที่ทุกมิติ

จากข้อมูลผลความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อความเข้มแข็งของชุมชนดังที่กล่าว ในประเด็นสำคัญซึ่งในกระบวนการวิจัย ข้อมูลดังกล่าวนี้ในเบื้องต้นได้ถูกนำไปเสนอผลและคืนข้อมูลต่อพื้นที่ที่ได้สำรวจศึกษาผ่านกระบวนการจัดเวทีสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูล และข้อมูลดังกล่าวนั้นเป็นการฉายภาพให้เห็นถึงความสอดคล้องกับบริบทพื้นฐานที่แตกต่างกันในความเข้มแข็งของพื้นที่ชุมชนที่ได้ศึกษา อย่างไรก็ตามรายละเอียดของสาระสำคัญอันเป็นแก่นหลักของการศึกษาที่เป็นเรื่องราวของการขับเคลื่อนการดำเนินงานในพื้นที่ก็จะได้มีการอธิบายและสังเคราะห์ให้เห็นภาพสำคัญดังกล่าวในส่วนถัดไป

● **ข้อค้นพบจากการสังเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ**

ในส่วนเป็นข้อมูลผลการศึกษาที่ได้จากการสังเคราะห์ข้อมูลของนักวิจัยที่ได้ดำเนินการศึกษาในเชิงคุณภาพ และจากการศึกษาของคณะวิจัย ในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้นำมาสู่กระบวนการสังเคราะห์บทเรียนจากเงื่อนไขของพื้นที่ต่าง ๆ โดยพบว่า การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดย

อาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ มีประเด็นร่วมสำคัญที่สามารถสะท้อนให้เห็นพลังของการทำงานของชุมชนท้องถิ่น 6 ประเด็นที่สำคัญได้แก่

1. การมีจินตภาพร่วมของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง
2. การจัดการร่วมในเชิงสถาบัน
3. การจัดการความรู้ กระบวนการมีส่วนร่วมในความรู้และการยกระดับองค์ความรู้สู่การปฏิบัติ
4. มีกติกา มีข้อตกลงร่วม ในการจัดการ
5. บทบาทภาคประชาสังคมกับการเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาชุมชน
6. การสร้าง “พื้นที่กลาง” หรือ “พื้นที่เจรจาและปรึกษาหารือ”

โดยมีรายละเอียดในการสังเคราะห์และอภิปรายที่สำคัญจากนักวิจัยที่ได้ทำการศึกษา

1. การมีจินตภาพร่วมของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษา พบว่า ชุมชนมีจินตภาพร่วมกันในการจัดการปัญหาต่าง ๆ และรับมือกับกระแสความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพที่เกิดขึ้นจากแรงขับเคลื่อนของรัฐ เศรษฐกิจทุนนิยมและระบบตลาด ชุมชนมีต้นทุนชุมชน มีบทเรียนและความสัมพันธ์ร่วมกันในการลุกขึ้นมาต่อสู้แก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง ปัญหาปากท้อง รวมถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน กรณีพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

สถานการณ์ไฟฟ้าและฝุ่นควัน ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นวงกว้าง ผนวกกับความสัมพันธ์ในทางสังคมวัฒนธรรม รวมถึงระบบการผลิต เศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว การอธิบายเหตุและผลได้ถูกนำมา ยึดโยงกับชุดความรู้ทางวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิทยาศาสตร์ที่ใช้ความรู้ที่คนทั่วไปเข้าไม่ถึง และความรู้เหล่านั้นได้ กลายมาเป็นความคิดกระแสหลักทางสังคม รวมถึงการเชื่อมโยงไปสู่ความ เป็นสังคมเมืองเรื่องสุขภาพ อนามัย โรคภัย ความปลอดภัยต่อชีวิต ทำให้หลงลืมและละเลยคนกลุ่มอื่น ๆ ออกจากสังคมตนเอง ขณะที่กลไก การจัดการที่เกิดขึ้นจากหน่วยงานภาครัฐก็มีขีดจำกัดในทางอำนาจ กฎหมาย ระเบียบวิธีงบประมาณที่มีข้อจำกัด รวมไปถึงองค์ความรู้ใน การจัดการของรัฐที่มีข้อจำกัดในการประยุกต์นำไปใช้แก้ไขปัญหา ขณะเดียวกันความรู้กระแสหลักก็ได้กดทับชุดความรู้ของการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการไฟ การชิงเผาการลดเชื้อเพลิง ออกไป จากสังคม ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากอารมณ์และความคิดกระแสหลัก เรื่องสุขภาพ ส่งผลให้เกิดการบังคับใช้กฎหมาย การสั่งการโดยมุ่งเน้น รากฐานของปัญหาไปอยู่ที่ชาวบ้านในชนบท ชาวไร่ชาวนา กลายเป็น ผู้ร้าย กลายเป็นจำเลยของสังคมไปโดยปริยาย ขณะที่สังคมเริ่มหลงลืม มิติของปัญหาไฟฟ้าและฝุ่นควันจากมิติอื่น ๆ เช่น จากโรงงาน อุตสาหกรรม มลพิษของการเผาไหม้เชื้อเพลิง น้ำมัน การระเบิดภูเขา การก่อสร้าง การส่งเสริมปลูกพืชพลังงาน การขยายตัวพืชเชิงเดี่ยว ต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นต้น

ในพื้นที่ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่กรณีศึกษาที่เชื่อมโยงกับการขับเคลื่อนแก้ไขปัญห ไฟฟ้าและ ฝุ่น รวมถึงการเชื่อมโยงพลังกับสภาลมหายใจเชียงใหม่ จากลักษณะ พื้นที่และความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

รวมไปถึงความหลากหลายของชาติพันธุ์ วิถีชีวิตการดำรงอยู่ของชุมชน ได้นำไปสู่การประกาศพื้นที่ป่าให้เป็นพื้นที่ทางกฎหมายต่าง ๆ ทำให้พื้นที่ทำกินของชุมชนตำบลเปียงหลวง มีเพียงร้อยละ 2 เท่านั้นที่มีเอกสารสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ด้วยความเข้าใจที่แตกต่างกัน หน่วยงานที่รับผิดชอบพื้นที่ตามนโยบาย กฎหมาย มีเป้าหมายอยากให้มีป่าเพิ่มขึ้น ไม่มีการบุกรุกหรือขยายพื้นที่ทำกิน ในขณะที่ชุมชนต้องการมีที่ดินทำกินเป็นของตัวเองแต่แนวเขตระหว่างที่ดินทำกิน กับแนวเขตป่าไม้ ไม่ชัดเจน จึงนำมาซึ่งการจับกุมและดำเนินคดีในช่วงที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงื่อนไข ทางนโยบาย และกฎหมาย ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานภายนอกไม่สามารถเข้าไปสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในชุมชนได้ อาทิเช่น ถนนเข้าพื้นที่แปลงเกษตร แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

พื้นที่ตำบลเขาไม้แก้ว จังหวัดปราจีนบุรี ชุมชนท้องถิ่นเผชิญสภาวะความเปลี่ยนแปลงจากขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาในพื้นที่เกษตรและที่อยู่อาศัยของชุมชน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่รัฐบาลมีนโยบายในการพัฒนาภาคตะวันออกให้เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมหลักและอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกของประเทศ เพื่อรองรับการขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากภาคกรุงเทพฯ และปริมณฑล ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก หรือ Eastern Seaboard Development Program (ESDP) ที่เกิดขึ้นภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) และนโยบายของรัฐบาลชุดปัจจุบันที่มีการส่งเสริมการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor : EEC) และเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ใน 3 จังหวัด ได้แก่ ระยอง ชลบุรีและฉะเชิงเทรา รวมทั้งการพัฒนาคลัส

เตอร์อุตสาหกรรมใหม่ครอบคลุมมาถึงจังหวัดปราจีนบุรี บทเรียนจากปัญหาผลกระทบด้านมลพิษอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำซากและยากที่จะแก้ไขในภาคตะวันออก ทำให้ชุมชนตื่นตัวลุกขึ้นมาปกป้องชุมชนจากมลพิษอุตสาหกรรม มีการคัดค้านการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ชุมชน โดยชูประเด็นการปกป้องพื้นที่ความมั่นคงทางอาหาร การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น รวมทั้งการขับเคลื่อนประเด็นเกษตรอินทรีย์ให้เป็นทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน

ตำบลขอนแก่น อ.ทุ่งหว้า จ.สตูล เป็นชุมชนชาวประมงพื้นบ้านที่ชาวบ้านมีการรวมตัวกันจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรทะเลและชายฝั่งมาตั้งแต่ทศวรรษ 2540 โดยมีการรวมกลุ่มกันเป็นชมรมประมงพื้นบ้านตำบลขอนแก่น ช่วยกันตรวจตราและจับกุมเรือประมงผิดกฎหมาย เช่น เรืออวนลากและอวนรุน ร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ แม้ว่าชุมชนจะทำประมงแบบอนุรักษ์ และช่วยกันดูแลทรัพยากรทะเล แต่ก็มีความเสี่ยงที่ชุมชนจะถูกคุกคามจากการพัฒนาอุตสาหกรรมและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เมื่อรัฐมีแผนพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคใต้ให้เป็นศูนย์กลางด้านอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและพลังงานของภูมิภาค โดยมีเป้าหมายจะพัฒนาจังหวัดสตูลเป็นประตูเมืองอุตสาหกรรมและสะพานเศรษฐกิจพลังงาน ซึ่งแต่เดิมจังหวัดสตูลเดิมไม่ได้เป็นพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาที่ถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคใต้ แต่ภายหลังจากที่มีเหตุการณ์สึนามิใน ปีพ.ศ. 2547 ทำให้มีการทบทวนเส้นทางยุทธศาสตร์พลังงานระหว่างอันดามันและอ่าวไทย หลังจากนั้นเป็นต้นมาแนวสะพานเศรษฐกิจ หรือ แลนด์บริดจ์ สตูล-สงขลา จึงได้รับการผลักดันเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์พลังงานใหม่ โดยโครงการประกอบด้วยท่าเรือน้ำลึกสองฝั่งทะเล รวมถึงระบบขนส่ง

และโครงข่ายคมนาคมที่จะเชื่อมต่อระหว่างกัน ภาคประชาสังคม จังหวัดสตูลในนามสมัชชาคนสตูลและเครือข่ายประมงพื้นบ้านจังหวัดสตูลได้ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่เหล่านี้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการคัดค้านการก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกปากบารา ชาวประมงพื้นบ้านตำบลขอนคลานได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับสมัชชาคนสตูลและยื่นยันหลักการร่วมกันในการปกป้องและอนุรักษ์ทรัพยากรทะเลและชายฝั่งจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เพื่อรักษาฐานทรัพยากรทางทะเลให้มีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

ขณะเดียวกัน ที่ตำบลดงใหญ่ อำเภอลำปำ จังหวัดมหาสารคาม อาณาเขตที่กว้างขวางของตำบล ส่วนหนึ่งเป็นป่าสาธารณประโยชน์มาตั้งแต่ดั้งเดิม ประกอบไปด้วยป่าโคกต่างๆ และผืนป่าสมบูรณ์ที่เหลืออยู่ คือ “ป่าโคกใหญ่” มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ 5 ตำบล 20 หมู่บ้าน นับเป็นป่าที่สมบูรณ์ผืนสุดท้ายของจังหวัดมหาสารคาม คนในชุมชนตำบลดงใหญ่เรียกป่าผืนนี้ว่า “ป่าโคกใหญ่-ดงใหญ่” หรือ “ป่าชุมชนดงใหญ่” ชาวบ้านได้อาศัยใช้ประโยชน์จากป่าแห่งนี้ร่วมกันมาเป็นเวลานานโดยเฉพาะเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ และแหล่งเศรษฐกิจจากป่า กรณีศึกษาการพึ่งพาตนเองด้านอาหารของชุมชนตำบลดงใหญ่ เป็นการมองปัญหาความเสี่ยงต่อความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนที่ถูกแก้ไขปัญหาโดยชุมชนเอง (ขณะที่การสร้างความมั่นคงในระดับนโยบายเน้นที่การเพิ่มผลผลิตเป็นด้านหลัก) จากข้อมูลประวัติศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชน ทางราชการได้ประกาศเปิดป่าให้เป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ และมีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจในช่วงปี 2506-2508 ทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่ปลูกพืชไร่เข้าไปในเขตป่าของชุมชน มีการแผ้วถางป่าอย่างมาก และชาวบ้านเริ่มตัดฟันไปขายให้กับโรงต้มเกลือที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอลำปำ

ปทุม เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตจากการปลูกเพื่อกินมาสู่การปลูกพืชเศรษฐกิจ เป็นสาเหตุหลักของความเสื่อมโทรมของป่าชุมชน กระทั่งต่อมามีผู้นำกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งมีแนวคิดดูแลจัดการป่าชุมชนในส่วนที่ป่ายังเหลืออยู่ เริ่มแรกได้ชักชวนมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม/องค์กรชุมชนอนุรักษ์ป่าในเขตของหมู่บ้าน ต่อมาได้ขยายการทำงานเป็นเครือข่าย โดยใช้สิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์ และจัดการป่าชุมชนในชื่อ “เครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่” สำหรับชุมชนตำบลดงใหญ่ มี “คณะกรรมการป่าชุมชนดงใหญ่” เป็นกลไกการทำงานอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรในป่าชุมชนดงใหญ่ กำหนดระเบียบ/ข้อห้ามของป่าชุมชนเพื่อสร้างบรรทัดฐานร่วมกัน แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่า พร้อมหาแนวทางพัฒนาป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น ผลการขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ส่งผลให้สภาพของป่าชุมชนดงใหญ่ฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ขึ้นตามเวลา แต่ปัจจุบันป่าชุมชนดงใหญ่มายังคงประสบปัญหาเกี่ยวกับการตัดไม้ ล่าสัตว์ และลักลอบหาของป่าไปขายเกินกว่าข้อกำหนดของคณะกรรมการป่าชุมชนฯ อยู่เนืองๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคนต่างอำเภอหรือคนนอกพื้นที่

กรณีศึกษาการพึ่งพาตนเองด้านอาหารของชุมชนตำบลดงใหญ่ จึงเป็นการมองปัญหาความเสี่ยงต่อความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนที่ถูกแก้ไขปัญหาโดยชุมชนเอง (ขณะที่การสร้างความมั่นคงในระดับนโยบายเน้นที่การเพิ่มผลผลิตเป็นด้านหลัก) เป็นการให้ความสำคัญความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ที่ไม่ได้นิยามแค่เพียงความเพียงพอในการมีอาหารบริโภค การผลิตเองหรือหาได้จากธรรมชาติเท่านั้น แต่มีความหมาย ถึงการปกป้องฐานทรัพยากรอาหารให้สามารถเข้าถึงได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีองค์ประกอบที่สามารถอธิบายการเชื่อมโยงได้ 3 ประเด็น ได้แก่ (1) ความหลากหลายในระบบนิเวศของ

ฐานทรัพยากรอาหารของชุมชน คือ ป่าชุมชนดงใหญ่ (หรือป่าโคกใหญ่-ดงใหญ่) (2) วัฒนธรรมของความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในวิถีชีวิตของผู้คนที่ผูกพันกับป่า สามารถนำมาใช้ลดผลกระทบต่อระบบนิเวศของป่าได้ ยกตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดเก็บเห็ด เก็บพืชสมุนไพร และเก็บพืชมจากป่า เป็นต้น และ (3) ในมุมมองการทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรป่า คณะกรรมการป่าชุมชนตำบลดงใหญ่ มองว่าสิทธิในการจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิทธิดั้งเดิมและเป็นสิทธิตามธรรมชาติของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับการใช้ประโยชน์จากป่า และถือเป็นเรื่องปกติที่ชุมชนเห็นความสำคัญของป่านั้นจะลุกขึ้นมาปกป้องป่าด้วยตนเอง ทั้งนี้ก็เพื่อรักษาปกป้อง และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่-ดงใหญ่ ในฐานะฐานทรัพยากรอาหารที่สำคัญของชุมชน ไว้ให้เป็นความมั่นคงทางอาหารสำหรับคนรุ่นหลังต่อไป

สำหรับพื้นที่จังหวัดชัยนาท เป็นจังหวัดที่มีปัญหาความยากจนอันดับต้นๆ ของประเทศไทย เมื่อวิเคราะห์ลงไปในระดับพื้นที่ตำบลพบว่า ตำบลโพงามและตำบลบางซุด อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท เป็นพื้นที่ที่มีปัญหาความยากจนมากที่สุดในจังหวัดชัยนาท ชาวบ้านในทั้งสองชุมชนส่วนใหญ่เป็นชาวนาเช่าที่ดิน ไม่มีความมั่นคงในที่ดินทำกิน มีปัญหาข้าวราคาตกต่ำมาก เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาได้เอง ขณะที่ปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช น้ำมันเชื้อเพลิง และค่าจ้างแรงงานกลับมีราคาสูง เกษตรกรมีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย ต้องประสบปัญหาหนี้สินเรื้อรังและนำไปสู่ความยากจนในที่สุด ขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาทเห็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าวและได้สนับสนุนให้สภาองค์กรชุมชนตำบลทั้ง 2 ตำบล มีการขับเคลื่อนการทำงานด้วยการใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ทำการวิเคราะห์

ศักยภาพตำบลโดยใช้ข้อมูลในตำบลเป็นเครื่องมือในการทำงาน โดยมี การเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับกลุ่มองค์กรชุมชนและหน่วยงานภาคี ภาครัฐ ภาคประชาสังคมและท้องถิ่นท้องที่ ในการทำงานเชื่อม ประสานในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะใช้ข้อมูลมาเป็น เครื่องมือในการวิเคราะห์ปัญหาทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาได้ชัดเจนมาก ขึ้น และเกิดการแก้ไขอย่างเป็นระบบด้วยการจัดทำแผนพัฒนาตำบลใน ระดับพื้นที่ ที่มีหน่วยงานภาคี องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง มาร่วมมือในการวิเคราะห์และหาแนวทางแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยใช้ พื้นที่เป็นตัวตั้งในการขับเคลื่อนงาน สามารถพัฒนาและแก้ไขปัญหาได้ ตรงกับความต้องการของชุมชน มีการเชื่อมร้อยแผนพัฒนาระดับตำบล ขึ้นสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายเป็นแผนพัฒนาระดับจังหวัดในการแก้ไข ปัญหาอย่างมีส่วนร่วม

จากประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ชุมชน มีความสัมพันธ์กับรัฐ ระบบตลาดและเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างยากที่จะ หลีกเลี่ยง ทั้งยังสัมพันธ์กับเมืองและอุตสาหกรรม ทำให้ชุมชนมี ลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท สะท้อนให้เห็นถึงความ เปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง ในฐานะที่เป็น Social Transformation รวมถึงการเปลี่ยนผ่านจากสังคม เกษตรกรรม(Agrarian Transformation) ไปสู่สังคมอุตสาหกรรมและ การบริการ การเปลี่ยนแปลงนี้ด้านหนึ่งได้เปลี่ยนสังคมชนบทให้เป็น สังคมผู้ประกอบการ¹ แต่ด้วยเงื่อนไขปัญหารัฐรวมศูนย์อำนาจและทุน

¹ สังคมชนบทไทย (rural society) ไม่ใช่สังคมเกษตรกรรมที่มีลักษณะดังที่คนไทย ซึมซับรับรู้กันมาเนิ่นนานอีกต่อไปแล้ว หากแต่การพัฒนาชนบทที่ผ่านมาและการ ปรับเปลี่ยนตัวเองของชาวชนบท ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใน

นิยมผูกขาดที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยมานานความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคมที่เกิดขึ้นได้ทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำและกีดกันผู้คนส่วนใหญ่ออกจากทรัพยากร ชุมชนท้องถิ่นสูญเสียสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากร เกิดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้และการเข้าถึงทรัพยากรมากขึ้น ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมถูกทำลายจากวัฒนธรรมเมืองและการบริโภคนิยม ชุมชนในแต่ละพื้นที่จึงต้องลุกขึ้นมาสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และปฏิบัติการรักษาฐานต้นทุนในแต่ละด้านของท้องถิ่นเอาไว้ ไม่ว่าจะเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฐานองค์ความรู้สังคมและวัฒนธรรม รวมถึงเรื่องการชั่งชั่งและต่อรองให้ความหมายกับคำว่า “ทรัพยากร” และ “การพัฒนา” ในมุมมองของชุมชน ดังนั้น การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ เหล่านี้ มาจากการมีประวัติศาสตร์ ความทรงจำ การใช้ทรัพยากรร่วมกัน การยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม การคิดถึงประโยชน์ส่วนรวม และมีเป้าหมายร่วมกันให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี หรือมีสิ่งที่เรียกว่า สำนึกสาธารณะร่วม ในพื้นที่ชุมชนหรือพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ร่วมกันและมีปฏิบัติการเคลื่อนไหวร่วมกัน

“บุคลิกลักษณะ” (Characteristic) ต่างๆ ของคนชนบท ที่สำคัญยิ่งก็คือความสัมพันธ์ทั้งหลายในชนบทที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้ทำให้สังคมชนบทเปลี่ยนมาเป็น “สังคมผู้ประกอบการ” (entrepreneur society) จากอรธจักร สัตยานุรักษ์

2. การจัดการร่วมในเชิงสถาบัน

จากการศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงพลังของกลไกการขับเคลื่อนที่มีองค์ประกอบร่วมกัน 2 ส่วนหลัก ๆ ได้แก่ ส่วนที่เป็นกลไกขบวนการองค์กรชุมชนที่เป็นลักษณะเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ (Informal sector) ที่ยกระดับการทำงานไปสู่กลไกที่เป็นทางการซึ่งมีพื้นที่รวมถึงตำแหน่งแห่งที่ในการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นการใช้อำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการออกประกาศแต่งตั้งในการทำงานในมิติต่างๆ เช่นคณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้ประกาศของจังหวัดให้เข้ามาเป็นกลไกในการทำงานร่วมกับหน่วยงานในเชิง Function ในการเชื่อมโยงกลไกคณะทำงานพัฒนาแผนระดับจังหวัด ระดับอำเภอ เป็นต้น

เมื่อพิจารณากลไกการขับเคลื่อนของขบวนการชาวบ้าน ขบวนการองค์กรชุมชน จากกรณีพื้นที่ตำบลเขาไม้แก้ว จังหวัดปราจีนบุรี มาจากแรงกดดันจากปัญหามลพิษอุตสาหกรรม ปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำและความถดถอยของภาคเกษตร ทำให้กลุ่มเกษตรกรและภาคประชาสังคมจังหวัดปราจีนบุรีตื่นตัวที่จะสร้างฟื้นฟูและพัฒนาภาคเกษตรใหม่ให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นโดยให้ความสนใจกับการพัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ตำบลเขาไม้แก้ว มีเป้าหมายที่สำคัญในการขับเคลื่อนประเด็นเกษตรอินทรีย์ สมุนไพรและการปกป้องพื้นที่ความมั่นคงด้านอาหาร โดยเริ่มก่อรูปขึ้นในปี 2555 เพื่อปกป้องพื้นที่อาหารปลอดภัยและสร้างความมั่นคงทางอาหารในตำบล โดยรวมตัวกันทำผักอินทรีย์เพื่อสร้างงานและสร้างการเข้าถึงอาหารปลอดภัยให้กับชุมชน มีการกำหนดกฎกติกาการดำเนินงานของกลุ่มที่ชัดเจนในด้านการผลิตและการตลาด ในช่วงเริ่มต้นมีชาวบ้านสนใจเพียง 5-6 ครอบครัว ต่อมาสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 38 ราย เกิดกองทุนหมุนเวียน

สนับสนุนการพัฒนาแปลงเกษตรอินทรีย์ จำนวน 60,000 บาท ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล และสภาองค์กรชุมชนตำบลเขาไม้แก้ว ได้รับการรับรองมาตรฐานตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับสากล

การต่อสู้เพื่อคัดค้านการก่อสร้างโรงไฟฟ้าชีวมวลในพื้นที่ตำบลเขาไม้แก้ว ได้ทำให้เกิดการประสานความร่วมมือกันของผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อบต.เขาไม้แก้ว ผู้นำท้องที่ เช่น กำนันและผู้ใหญ่บ้าน คณะครูโรงเรียนบ้านเขาไม้แก้ว โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลและเกิดผู้นำรุ่นใหม่ที่สนใจประเด็นอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาชุมชนขึ้นมาในตำบล กลุ่มผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ได้ผลักดันและประสานงานให้มีการจัดตั้งกลไกองค์กรชุมชนแบบใหม่ ๆ ขึ้นมาในตำบล และส่งเสริมให้ชุมชนมีการพัฒนาในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการประสานความร่วมมือกับองค์กรภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคม ที่อยู่นอกชุมชนให้เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาชุมชนตำบลเขาไม้แก้ว ทั้งนี้เพื่อจะได้ยกระดับจากการต่อสู้เชิงประเด็นในระยะสั้นมาสู่การสร้างความร่วมมือและสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาชุมชนให้น่าอยู่ในระยะยาว

ขณะเดียวกัน หากพิจารณาเรื่องความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในพื้นที่ตำบลดงใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม พบว่า มีคำอธิบายภาพรวมการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตอาหารในพื้นที่ตำบล โดยเฉพาะการผลิต/การได้มาของอาหาร (การทำมาหากิน) รวมถึงการดำเนินชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป เดิมพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่-ดงใหญ่ ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรอาหารสำคัญของคนในชุมชนที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ ได้เริ่มเข้าสู่สภาวะเสื่อมโทรม สภาพป่ามีปัญหาพื้นตัวไม้

ทันกับการใช้ประโยชน์ ด้วยเหตุนี้ **“คณะกรรมการป่าชุมชนดงใหญ่”** เป็นกลุ่มที่มีบทบาทหลัก หรือเป็นกลไกหลักในการแก้ไขปัญหา คณะกรรมการป่าชุมชนดงใหญ่ ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้นำ ท้องถิ่น ท้องที่ ผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็น คณะกรรมการที่มาจากคนที่อาศัยอยู่รอบป่า มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ ชัดเจน เช่น คณะกรรมการฝ่ายรณรงค์ ฝ่ายดูแลป่า ฝ่ายตรวจสอบ กิจการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายจัดหาทุน เป็นต้น รวมถึงมีการปรับปรุง กฎระเบียบของป่าชุมชน ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาในแต่ละ ช่วงเวลา และครอบคลุมทุกกลุ่มคนที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โคกใหญ่-ดงใหญ่ ซึ่งผู้ที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าประกอบไปด้วย กลุ่ม คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนรอบป่า (พื้นที่ติดกับป่า) กลุ่มคนที่อยู่ติดกับ ชุมชนรอบป่า (แต่พื้นที่ไม่ติดกับป่า) และกลุ่มคนภายนอกชุมชน

นอกจากกลไกคณะกรรมการป่าชุมชนดงใหญ่ที่เป็นหลักแล้ว ยังมี **“กลไกของกลุ่ม/องค์กรชุมชน และเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์ป่า”** ที่เกิดจากรวมตัวกันของกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งอาศัยอยู่ติดกับชุมชนรอบป่า มีการทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน เช่น กลุ่ม อาสาสมัครป้องกันไฟป่า กลุ่มอนุรักษ์น้ำ กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มหมอยา พื้นบ้าน กลุ่มอาชีพที่มีความสัมพันธ์กับการเก็บของป่า เป็นต้น ทั้งหมด นี้ เป็นกลไกการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมในการดูแลและจัดการป่า ทำให้คนชุมชนตำบลดงใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชนและ การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน ขณะที บทบาทสำคัญของกลไกของกลุ่ม/องค์กรชุมชน และเครือข่าย ชุมชนอนุรักษ์ป่าในพื้นที่ตำบลดงใหญ่ เป็นทั้งประชาชนในพื้นที่ เป้าหมายที่ได้รับประโยชน์ และเป็นกลุ่มความร่วมมือ (Collaboration) ในการขับเคลื่อนการทำงานเพื่อเป้าหมายปกป้อง และฟื้นฟูฐานทรัพยากรอาหาร

กรณีจังหวัดชัยนาท การก่อรูปของขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาท ในรูปแบบคณะประสานงานขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาท (คปอ. จ. ชัยนาท) ได้มีการดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ.2545 และได้ขึ้นทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์กับกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โครงสร้างของคณะทำงานคณะประสานงานขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาท เป็นองค์กรภาคประชาชน ที่มีการรวมตัวกันในการดำเนินงานช่วยเหลือ สนับสนุนประชาชนและหนุนเสริมให้องค์กรชุมชน มีการกำหนดแนวทางและกระบวนการทำงานร่วมในระดับจังหวัดตามประเด็นงานและปัญหาที่เกิดขึ้น โดยได้มีการกำหนดแผนการขับเคลื่อนงานประเด็นต่าง ๆ ให้มีการเชื่อมโยงขบวนการขับเคลื่อนงานระดับพื้นที่ตำบลและอำเภอเพื่อแลกเปลี่ยนและวางแนวทางการพัฒนาขบวนการองค์กรชุมชนให้เป็นแกนหลักในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชน ส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการเชื่อมโยงการทำงานและแผนการแก้ไขปัญหาในเชิงนโยบายกับหน่วยงานภาครัฐในระดับจังหวัด มีกลไกความร่วมมือและประสานงานในขบวนจังหวัด

กลไกในการขับเคลื่อนงานในพื้นที่ตำบลจังหวัดชัยนาท มีการทำงานโดยสภาองค์กรชุมชนตำบล เป็นกลไกเวทีให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำปัญหาที่มีอยู่ในชุมชนมาพูดคุยเพื่อแนวทางในการแก้ไขปัญหา ร่วมสู่การวิเคราะห์จัดทำแผนพัฒนาตำบล เกิดข้อเสนอเชิงนโยบายในการแก้ไขปัญหาให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิต โดยเสนอต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง ขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาท ได้รวบรวมแผนพัฒนาตำบลทุกตำบลมาจัดเวทีวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็นแผนพัฒนาภาคประชาชนจังหวัดชัยนาท และมีการทบทวนแผนพัฒนาภาคประชาชนในระดับจังหวัดระยะ 5 ปี ให้

เป็นปัจจุบันและครอบคลุมต่อการแก้ไขปัญหาของประชาชนในจังหวัด ชัยนาท และเกิดการบูรณาการแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนของ ขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาท สู่แผนพัฒนาจังหวัด

“กระบวนการสานแผนพัฒนาจังหวัดชัยนาท” ขบวนการองค์กร ชุมชนได้ทำแผนพัฒนาภาคประชาชน 5 ปี ได้มีการประชุมร่วมกับ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดชัยนาท ส่งผล ให้เป็นองค์กรที่สามารถเสนอแผนพัฒนาต่อสำนักงานพัฒนาสังคมและ ความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดชัยนาท ได้รับการพิจารณาโครงการจัดทำ ระบบข้อมูลกลุ่มเปราะบางในชุมชนตำบลนำร่องนำสู่การแก้ไขปัญหา อย่างมีส่วนร่วม และได้นำข้อมูลมาร่วมกันวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหา เชิงบูรณาการระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคม และสำนักงาน พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เป็นหน่วยงานหลักที่นำ แผนพัฒนาภาคประชาชนเสนอต่อแผนพัฒนาจังหวัด ทำให้แผนพัฒนา ภาคประชาชนได้รับการบรรจุเป็นแผนพัฒนาจังหวัด 5 ปี (พ.ศ.2566 – 2570) จำนวน 2 โครงการ คือ 1) โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน แบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ 2) โครงการครอบครัวดีมีภูมิคุ้มกันบนฐาน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ความน่าสนใจในกรณีภาคใต้ของการก่อรูปสมัชชากคนสตูล รัก จังสตูล เป็นอีกส่วนที่น่าท้าทายในการพัฒนากลไกการขับเคลื่อนการ พัฒนาระดับพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นเข้ากับการพัฒนาระดับจังหวัด สมัชชา คนสตูลเกิดขึ้นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2555 และดำเนินการต่อเนื่องมา จนถึงปัจจุบัน สมัชชากคนสตูลเป็นเวทีของคนสตูล และของกลุ่ม กิจกรรมต่างๆ ที่มีการร่วมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนภารกิจทาง สังคมอย่างต่อเนื่อง และจะมีร่วมมือกันทุกปี อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เพื่อหลอมรวมความคิดเห็น และข้อเสนอที่เป็นรูปธรรมของแต่ละ

เครือข่ายจากระดับพื้นที่ และจัดทำข้อเสนอรวมเป็นหนึ่งเดียวเพื่อเป็นข้อเสนอให้กับผู้ว่าราชการจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) หัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและต่อสาธารณชน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาจังหวัดสตูลในมิติต่างๆ ในรอบเวลา 1 ปี ในกระบวนการจัดทำข้อเสนอของแต่ละเครือข่ายสมัชชาแต่ละปี ถือเป็นขั้นตอนสำคัญที่สุดที่แต่ละเครือข่ายจะต้องสร้างกระบวนการของตนเอง ซึ่งมีอยู่หลายลักษณะด้วยกัน อย่างเช่น การจัดสมัชชาเฉพาะประเด็น เช่น สมัชชาสุขภาพ สมัชชาสวัสดิการ สมัชชาท่องเที่ยวชุมชน หรือบ้างก็จัดเวทีสภาประเด็น เช่น สภามงคลชุมชนที่จัดเรื่องขบวนองค์กรชุมชนและเรื่องที่ดิน ที่อยู่อาศัย ส่วนบางประเด็นก็ใช้เวทีประชุมของเครือข่ายตนเอง เพื่อกลั่นกรองและรองรับข้อเสนอของตนเอง อย่างเช่น ประเด็นทะเล และชายฝั่ง ประเด็นเกษตร ประเด็นภัยพิบัติ ประเด็นผู้พิการ ผู้หญิงและเยาวชน เป็นต้น การจัดเวทีสมัชชาคคนสตูลปีละครั้ง ก็เพื่อต้องการจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายที่เป็นสาธารณะของคนสตูล เพื่อให้ผู้ว่าราชการจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องได้รู้ว่าในรอบหนึ่งปีจากนี้ไป คนสตูลอยากเห็นการพัฒนาในมิติต่างๆไปในทิศทางใด ส่วนหนึ่งก็เสนอเพื่อให้หน่วยงานต่างๆรับรู้ และนำไปสู่การบรรจุเป็นแผนของแต่ละองค์กร หรือผลักดันให้เป็นแผนในยุทธศาสตร์ระดับจังหวัด และส่วนหนึ่งก็เพื่อเสนอกับสาธารณะ และเสนอกับภาคประชาชนที่ขับเคลื่อนในประเด็นเหล่านั้นได้นำไปเป็นแนวทางการปฏิบัติด้วยเช่นกัน สมัชชาคคนสตูลได้รับการยอมรับจากภาครัฐในฐานะภาคีร่วมในพัฒนาจังหวัด โดยสำนักงานจังหวัดสตูลได้แต่งตั้งให้ตัวแทนของสมัชชาคคนสตูลจำนวน 2 คน เข้าไปเป็นคณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ หรือ กบจ. จังหวัดสตูลในสัดส่วนของตัวแทนจากภาคประชาสังคม เพื่อเปิด

พื้นที่ให้ตัวแทนจากภาคประชาสังคมและภาคประชาชนที่ทำงานเคลื่อนไหวทางสังคมได้เข้าไปอยู่ในกลไกการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด และมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด สำหรับสภาองค์กรชุมชนตำบลขอนแก่นก็ได้ใช้สมาชิกคนสตูลเป็นพื้นที่กลางในการนำเสนอปัญหาและความต้องการของคนในชุมชนด้านต่างๆ ไปสู่แผนพัฒนาจังหวัดสตูลและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

จังหวัดเชียงใหม่ การก่อรูปสภากลมหายใจเชียงใหม่ ได้เริ่มทำงานร่วมกันอย่างหลวม ๆ เมื่อเดือนกันยายน 2562 โดยเป็นแพลตฟอร์มที่เกิดขึ้นมาเพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาไฟป่าและฝุ่นควัน โดยเป็นการรวมตัวกันของหลายภาคส่วน ในระยะเริ่มต้นนั้นเป็นการปรึกษาหารือกันของทีมงานที่ขับเคลื่อนเรื่องการกระจายอำนาจ ในประเด็นจังหวัดจัดการตนเองของเชียงใหม่ องค์กรประกอบหลักของคนที่เข้ามาร่วมกับสภากลมหายใจในระยะแรก ได้แก่ ภาคชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนทำงานด้านการสื่อสาร ภาคธุรกิจเอกชน นักวิชาการ และกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ที่รวมตัวกันขับเคลื่อนเรื่องสิ่งแวดล้อมในเมืองเชียงใหม่ ในระยะที่สอง สภากลมหายใจได้มีการจัดปรับโครงสร้างการทำงานจากการเป็นแพลตฟอร์มสู่ความเป็นองค์กรปฏิบัติการ จากแต่เดิมกลุ่มคนหรือเครือข่ายที่มารวมตัวกันส่วนใหญ่เป็นคนที่มิสังกัดองค์กรดั้งเดิมของตนเอง แต่เมื่อดำเนินการมาได้ระยะหนึ่งภารกิจต่าง ๆ ที่มากขึ้นนำมาสู่การออกแบบกลไกที่จำเป็นต้องมีคนทำงานเต็มเวลาเพื่อช่วยประสานงานทั้งภายใน-ภายนอก รวมถึงเพื่อให้การขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาปฏิบัติกรบูรธรรมรองรับ โดยแบ่งเป็นฝ่ายงานสำคัญๆ และใช้โครงการเป็นเครื่องมือหลักในการขับเคลื่อนสร้างปฏิบัติการ

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการคือ ผลักดันให้เกิดการจัดตั้ง “คณะทำงานระดับจังหวัด” เพื่อเป็นกลไกการทำงานร่วมระหว่างภาคประชาชนกับหน่วยงานของรัฐ และภาคีอื่น ๆ ทั้งภาควิชาการ ธุรกิจ เอกชน ฯลฯ ได้แก่ “คณะกรรมการป้องกันแก้ไขปัญหาฝุ่นควันจังหวัด เชียงใหม่แบบบูรณาการและมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน” ซึ่งแต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ (นายเจริญฤทธิ์ สงวนสัตย์) เมื่อวันที่ 30 เมษายน 2563 และผลักดันให้ใช้กลไกนี้ในการทำงานร่วมกันต่อเนื่อง ในปี 2565 ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญอันหนึ่งในการเชื่อมการทำงานร่วมระหว่างภาคประชาชนกับหน่วยงานหน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น และภาคีอื่น ๆ โดยที่ประธานฯ ทุกคณะเป็นภาคประชาชน ประชาสังคมหรือ วิชาการ ทำให้มีความคล่องตัวในการทำงานไม่มีข้อจำกัดเรื่องภารกิจ บทบาทตามข้อกฎหมายเหมือนหน่วยงานราชการ เป็นการ “สถาปนา สถานะการทำงานของภาคประชาชน” ทำให้หน่วยงานสามารถใช้ ทรัพยากรที่มีของตนเองสนับสนุน หรือตั้งงบประมาณเพื่อปฏิบัติ ภารกิจร่วมได้ รวมทั้งใช้สถานะของคณะทำงานที่ดินและป่าไม้ ภายใต้ คณะกรรมการแก้ไขปัญหา ฝุ่นควันให้เกิดนโยบายสาธารณะระดับ จังหวัดโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ เรื่องการบริหารจัดการ เชื้อเพลิง การสนับสนุนกองทุนชุมชน เป็นต้น

ดังนั้นเอง จากทั้ง 5 พื้นที่ การก่อรูปกลไกการขับเคลื่อนเพื่อ แก้ไขปัญหา ได้มีการก่อรูปในลักษณะที่เป็นเครือข่ายชาวบ้านและ องค์กรชุมชนในลักษณะที่ไม่เป็นทางการในการทำงานเชื่อมโยงการแก้ไข ปัญหาในระดับท้องถิ่นและในระดับต่าง ๆ บางพื้นที่มีการยกระดับการ ทำงานของกลไกไปสู่การเชื่อมโยงกับกลไกในเชิง Function ของ หน่วยงานรัฐในระดับจังหวัดที่ชัดเจนขึ้น รวมถึงมีการเคลื่อนไหวเชิง ระนาบในการพัฒนากลไกความร่วมมือในลักษณะการบริหารจัดการบน

ฐานความร่วมมือ (Collaborative Governance) ที่มีผู้เล่นหรือองค์กรหลากหลายกลุ่มทั้งที่เป็นองค์กรรัฐ องค์กรชุมชน และองค์กรภาคประชาสังคม มาทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่มีความยากและซับซ้อนในชุมชน เช่น ปัญหาการจัดการมลพิษทางอากาศ มลพิษอุตสาหกรรม การจัดการทรัพยากรทะเลที่เป็นทรัพย์สินส่วนร่วม หรือการแก้ไขปัญหาความยากจน และที่สำคัญกลไกการขับเคลื่อนเหล่านี้ได้นิยามหรืออธิบายความหมายของชุมชนในมิติที่มีความหลากหลายและกว้างขวางมากยิ่งขึ้นมิได้ติดอยู่ในขอบเขตของพื้นที่ชุมชนเชิงกายภาพเพียงอย่างเดียว กลไกการขับเคลื่อนในมิติที่หลากหลายเช่นนี้จึงมิใช่แค่รูปแบบสภาองค์กรชุมชนเพียงอย่างเดียวที่เป็นศูนย์กลางในการรวมตัวกลุ่มของชุมชน แต่สภาองค์กรชุมชนเป็นหน่วยหนึ่งในองค์ภาพของกลไกขับเคลื่อนต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน

3. การจัดการความรู้ กระบวนการมีส่วนร่วมในความรู้และการยกระดับองค์ความรู้สู่การปฏิบัติ

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งทั้ง 5 พื้นที่ มีการใช้ข้อมูลความรู้เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง หรือ อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการความรู้และการนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนหรือแก้ไขปัญหาให้ชุมชนได้อย่างเท่าทันความเปลี่ยนแปลง และที่น่าสนใจคือ การจัดการความรู้ของชุมชนนั้นให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนมากกว่าการผูกขาดความรู้ไว้ที่ผู้เชี่ยวชาญรายใดรายหนึ่ง การจัดการความรู้ของชุมชนมีลักษณะเป็นพื้นที่ที่เปิดให้ชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมหรือความรู้สมัยใหม่

สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ความรู้เพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาให้ชุมชน

ในกรณีของการดำเนินงานของขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาทมีการดำเนินการจัดการความรู้และระบบข้อมูลในระดับพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน โดยสภาองค์กรชุมชนตำบลและกองทุนสวัสดิการชุมชนเป็นองค์กรในการดำเนินงานในการสำรวจข้อมูลและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ทำเป็นแผนพัฒนาตำบลของแต่ละตำบลและยื่นข้อเสนอเชิงนโยบายต่อหน่วยงานภาคี ขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาทนำแผนพัฒนาตำบลของทุกตำบลมาจัดเวทีวิเคราะห์สังเคราะห์เป็นแผน ภายใต้วิสัยทัศน์ในการขับเคลื่อนงานของภาคประชาชน คือ : ชัยนาทเมืองน่าอยู่ สู้สังคมเข้มแข็ง แหล่งเกษตรก้าวหน้า ปวงประชา มั่งคั่ง วัฒนธรรมยั่งยืน จะพบว่าขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาท เป็นองค์กรหลักในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง ที่สืบเนื่องจากการมี “**นักจัดการข้อมูลชุมชน**” ที่ขับเคลื่อนอยู่ในระดับพื้นที่ เกาะติดข้อมูลระดับครัวเรือน และเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการใช้ข้อมูลครัวเรือนเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ในพื้นที่โดยเฉพาะกระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจน

กระบวนการดำเนินงานของ “**นักจัดการข้อมูลชุมชน**” นับว่าเป็นนวัตกรรมเชิงกระบวนการที่เกิดจากความต้องการของพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อสม.และ อพม. รวมถึงผู้ที่สนใจในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งได้รับการพัฒนาศักยภาพเพื่อทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการตรวจสอบและทบทวนสถานะข้อมูลของพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม ทำให้ได้ข้อมูลครัวเรือนในเชิงลึกที่สามารถอธิบายลักษณะวิถีชีวิต รูปแบบการดำเนินชีวิต รวมถึงศักยภาพของแต่ละครัวเรือนในพื้นที่ สามารถนำมาจัดกลุ่มเพื่อ

วิเคราะห์ชุมชน ออกแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตร่วมกับภาคีเครือข่าย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผ่านกระบวนการตัดสินใจร่วมต่อการพัฒนา คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน บนฐานข้อมูลที่แม่นยำและถูกต้องตาม บริบทของพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม และจากพื้นฐานของการจัดการข้อมูล ในระดับพื้นที่ได้เป็นส่วนสำคัญของการนำข้อมูลมาใช้ในกระบวนการ ทำแผนพัฒนาชุมชนหรือแผนจัดการทรัพยากร แผนภาคประชาชน หรือการเชื่อมโยงเข้าสู่แผนพัฒนาจังหวัด

รูปธรรมความสำเร็จจากกรณีศึกษาของจังหวัดชัยนาทจากการ ดำเนินงานของ “นักจัดการข้อมูลชุมชน” ในระดับพื้นที่ ที่ดำเนินงาน ร่วมกันในรูปแบบของขบวนการองค์กรชุมชน นำข้อมูลฐานมาวิเคราะห์ต่อ การบูรณาการแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนของขบวนการองค์กรชุมชน จังหวัดชัยนาท สู่แผนหน่วยงานและแผนพัฒนาจังหวัด ซึ่งเป็น แผนพัฒนาภาคประชาชนที่ได้รับบรรจุเป็นแผนพัฒนาจังหวัด 5 ปี (พ.ศ.2566 – 2570) จำนวน 2 โครงการ คือ 1)โครงการแก้ไขปัญหา ความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ 2)โครงการครอบครัวดีมี ภูมิคุ้มกันบนฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาดังกล่าวทำให้ เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาที่ต้องเกิดจากความต้องการ ของพื้นที่ บนฐานของระบบข้อมูลที่ถูกต้องและมีส่วนร่วมในการเป็น เจ้าของข้อมูลเอง

ขณะที่ตำบลดงใหญ่ อำเภอลำลูกกา จังหวัดมหาสารคามที่ มี การใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมความเชื่อใน การดูแลป่าของชุมชนที่มีมาตั้งแต่สมัยอดีตในการอนุรักษ์ ป่า และ จัดการป่าอย่างยั่งยืน โดยที่องค์ความรู้ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมความ เชื่อในการดูแลจัดการป่าเหล่านั้น มีความหมายต่อความอุดมสมบูรณ์ ของระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์เป็นฐานการผลิตอาหารตามธรรมชาติที่

สำคัญของชุมชน ทำให้ป่ายังคงสภาพเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่ทุกคนสามารถหาอาหาร และใช้ประโยชน์จากป่าได้ต่อเนื่องยาวนานไปตลอดถึงคนรุ่นหลัง โดยปัจจุบันองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับป่าได้ถ่ายทอด ปลูกฝังให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าชุมชน

การใช้องค์ความรู้ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมความเชื่อในการดูแลป่าชุมชนของตำบลดงใหญ่ มีอยู่สองลักษณะ **ลักษณะแรก** คือ ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ดั้งเดิมของชุมชน ในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน เช่น การเก็บหาพืชผัก ต้องเก็บในลักษณะที่ทำให้พืชพันธุ์แต่ละชนิดจะฟื้นตัวและขยายต่อไปได้เอง เช่น การเก็บเห็ด จะไม่เก็บดอกที่บ้านแล้วเพื่อให้เกิดการขยายพันธุ์ได้ต่อไป ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร เป็นต้น **ลักษณะที่สอง** คือความรู้ ภูมิปัญญา และความเชื่อเกี่ยวกับป่า ซึ่งเป็นข้อมูลความรู้ที่ถูกนำมา**จัดการเพื่อการใช้ประโยชน์** (จัดการความรู้) เช่น องค์ความรู้เกี่ยวกับพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ในป่า องค์ความรู้เรื่องระบบนิเวศของป่า องค์ความรู้ในเรื่องคติความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวกับป่า (ซึ่งมีความหมายและนัยแฝงต่างๆ ที่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า) การจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้เพาะพันธุ์เห็ด เป็นต้น เหล่านี้ นับเป็นการจัดการข้อมูลความรู้ ที่มีอยู่ในชุมชนให้เป็นองค์ความรู้สำคัญ นำมาใช้จัดการฐานทรัพยากรอาหารในระบบนิเวศธรรมชาติของป่า อีกทั้ง ยังเป็นกระบวนการเริ่มต้นสร้างการเรียนรู้แก่คนในชุมชน นำไปสู่กระบวนการวางแผนอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ร่วมติดตาม และรับรู้ข้อมูลความเปลี่ยนแปลงของป่าที่คนในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน เป็นการกระตุ้นสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าด้วยการรับรู้ข้อมูลสำคัญเหล่านี้

นอกจากองค์ความรู้ ที่เป็นความรู้ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ความเชื่อเกี่ยวกับป่าที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการจัดการฐานทรัพยากรอาหารแล้ว ความเกี่ยวพันกันในประเด็นการพึ่งพาตนเอง ด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชนตำบลดงใหญ่ ยังได้เชื่อมโยงกับกิจกรรมของ**สถาบันการจัดการความรู้เกษตรกรรมยั่งยืนภาคอีสาน** ซึ่งมีการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและจัดการความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนและความมั่นคงทางอาหาร ดำเนินงานในพื้นที่ระดับจังหวัด 5 จังหวัด มาตั้งแต่ปี 2548 - 2564 รวมถึงจังหวัดมหาสารคาม ปัจจุบันมีงานวิจัยกว่า 100 โครงการวิจัย นับเป็นฐานข้อมูลความรู้ที่สำคัญซึ่งเกิดจากการถอดบทเรียนประสบการณ์และความรู้สู่การจัดการข้อมูล นำไปสู่การจัดการปัญหาของชุมชนด้วยการพัฒนากลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและอาหารเพื่อสุขภาพจังหวัดมหาสารคาม ทั้งนี้ ชุมชนตำบลดงใหญ่ อำเภอวาปีปทุม เป็นหนึ่งในพื้นที่ดำเนินงานของสถาบันการจัดการความรู้เกษตรกรรมยั่งยืนภาคอีสาน

กรณีจังหวัดปราจีนบุรี ชุมชนเขาไม้แก้วมีการจัดการความรู้เพื่อฟื้นฟูความเข้มแข็งของชุมชนให้มีพลังในการต่อรองการพัฒนาอุตสาหกรรมที่รุกคืบเข้ามาในตำบล ชุมชนมีการกระบวนการเรียนรู้และศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากโรงไฟฟ้าชีวมวล โดยการรวมตัวกันไปศึกษาดูงานพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าชีวมวล นำข้อมูลที่พบเห็นมานำเสนอและวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกันในเวทีการประชุมปรึกษาหารือของชุมชน รวมทั้งในเวทีกระบวนการจัดทำธรรมนูญสุขภาพตำบล ทำให้ได้ข้อตกลงร่วมกันในการไม่ให้โรงไฟฟ้าชีวมวลมาดำเนินการในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังมีการจัดการความรู้เพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมการกินอาหารท้องถิ่นและผักพื้นบ้าน

ขึ้นมา และมีการส่งเสริมให้ใช้พื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่สาธารณประโยชน์ในการผลิตอาหาร เช่น ผักป่าและผักพื้นบ้าน มีกระบวนการส่งเสริมให้เยาวชนได้รู้จักเมนูอาหารท้องถิ่น ในอีกด้านชุมชนได้มีการเรียนรู้การทำเกษตรสมัยใหม่ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม คือ การทำเกษตรอินทรีย์มาตรฐานสากล โดยมีกลุ่มเกษตรอินทรีย์เขาไม้แก้วเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านการเกษตรแบบใหม่ให้ชุมชน เนื่องจากการทำเกษตรอินทรีย์เป็นความรู้ใหม่ที่ไม่เคยมีการก่อนในชุมชน โดยเริ่มเรียนรู้จากกลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขต จ. ฉะเชิงเทรา ที่มีประสบการณ์ด้านนี้มายาวนาน จากนั้นได้พัฒนาภาคีด้านการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรและชุมชน มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์ตำบลเขาไม้แก้วขึ้นมาในปี 2559 และมีกิจกรรมโรงเรียนเกษตรกรเพื่อถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรในชุมชนและเกษตรกรในเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ปราจีนบุรี มีการจัดการความรู้ในการปลูกพืชในระบบเกษตรอินทรีย์ มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ในระบบเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาตลาดเขียวในชุมชนและการสอนเกษตรอินทรีย์ให้แก่นักเรียนในโรงเรียนบ้านเขาไม้แก้ว เป็นต้น

กรณีชุมชนตำบลขอนแก่น จังหวัดสตูล สภาองค์กรชุมชนตำบลขอนแก่นได้ทำการวิจัยโครงการ “การจัดการพื้นที่ทางทะเลผ่านบทบาทสภาองค์กรชุมชน ตำบลขอนแก่นอำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล” โดยการสนับสนุนของมูลนิธิสยามกัมมาจลและมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อท้องถิ่น กระบวนการวิจัยครั้งนี้ได้เปิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และการจัดการความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ทั้งในด้านการรู้จักคุณค่าและมูลค่าของทรัพยากร การใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน การพัฒนาระบบและกลไกในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมทั้งการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชนคนรุ่นใหม่ใน

ชุมชนตำบลขอนแก่น การวิจัยครั้งนี้มีผู้นำชุมชนและชาวบ้านร่วมเป็นนักวิจัย มีนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้เลี้ยงให้คำแนะนำ มีการเก็บข้อมูลชาวประมงทั้งตำบล โดยการจัดเวทีเป็นรายหมู่บ้านแล้วนำข้อมูลมาสรุปเป็นภาพรวมของตำบล รวมทั้งมีการจัดค่ายเยาวชนเพื่อเรียนรู้การใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืน ผลจากการศึกษาทำให้ชุมชนทราบว่า แหล่งการทำประมงในพื้นที่ตำบลขอนแก่นมีทั้งหมด 16 แหล่ง สัตว์น้ำที่จับได้จากทั้ง 16 แหล่งนี้ สร้างรายได้ให้แก่คนในตำบลถึงปีละ 25,362,862 บาท ทำให้คนตำบลขอนแก่นตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรทะเลและชายฝั่งที่มีต่อเศรษฐกิจรายได้และความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ชาวขอนแก่นเกิดความตื่นตัวที่จะดำรงรักษาทรัพยากรเหล่านี้ไว้เพื่อการทำประมงที่ยั่งยืนและป้องกันไม่ให้มีเครื่องประมงประเภททำลายล้างทรัพยากร เช่น อวนลาก อวนรุน ไฟป่นปลากระทัก และยาเบื่อปลา รวมทั้งการคัดค้านไม่ให้โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรทะเลและการประกอบอาชีพประมงเข้ามาในพื้นที่ เช่น การพัฒนาพื้นที่ให้เป็นท่าเรือน้ำลึกขนาดใหญ่ เป็นต้น

โครงการวิจัยครั้งนี้ทำให้สภาองค์กรชุมชนตำบลขอนแก่นได้แสดงบทบาทการเป็นกลไกกลางในการประสานความร่วมมือขององค์กรชุมชน ท้องถิ่น ท้องที่ รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการวิจัยและการนำความรู้จากการวิจัยไปใช้เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง สภาฯ เป็นทั้ง นักวิจัย นักจัดการความรู้ ผู้ประสานความร่วมมือและการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยมีการจัดประชุมระดมข้อมูลทั้งตำบล และมีการจัดค่ายเยาวชนเพื่อสร้างการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพ การมีข้อมูลชัดเจนทำให้น่าเชื่อถือ และสามารถประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมและสนับสนุน

เช่น ประมงอำเภอทุ่งหว้า เข้าร่วมเวทีและช่วยออกแบบการสร้าง
กฎระเบียบการใช้ทรัพยากรทางทะเลสำหรับตำบลขนคลาน องค์การ
บริหารส่วนตำบลขนคลานสนับสนุนร่วมกิจกรรมค่ายเยาวชน และ
เข้าร่วมเวทีออกแบบข้อบัญญัติท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการทรัพยากรทาง
ทะเลตำบลขนคลาน สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 37 เข้าร่วม
กิจกรรมค่ายเยาวชน และเข้าร่วมเวทีออกแบบการสร้างกฎระเบียบ
การใช้ทรัพยากรทางทะเลตำบลขนคลาน ร่วมกิจกรรมปล่อยพันธุ์
สัตว์น้ำและปลูกป่า เป็นต้น

ในกรณีศึกษาหลายใจเชียงใหม่ ข้อถกเถียงของความรู้แนว
ทางการแก้ไขปัญหาไฟป่าและฝุ่นควัน มีกลุ่มที่เห็นด้วยกับการบริหาร
จัดการไฟ (Fire management) และกลุ่มที่สนับสนุนแนวทางการห้าม
เผา (Zero Burning) ดังนั้นประเด็นนี้จะยังคงเป็นข้อถกเถียงและ
มาตรการที่ออกมาแต่ละปียังไม่มีค้ำประกันขึ้นอยู่กับผู้มีบทบาทใน
การกำหนดนโยบายจะเลือกใช้ความรู้ชุดไหนขึ้นมารองรับ
ความก้าวหน้าในทางนโยบายระดับจังหวัดในปี 2563 เรื่องการจัด
ระเบียบ “ไฟจำเป็น” ยังคงเป็นความสำเร็จในขั้นต้นปฐมบทที่ยังต้อง
พัฒนารูปแบบการบริหารจัดการร่วมกันเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ
กระจายกระบวนการวางแผน การบริหารจัดการ การตัดสินใจ การ
ติดตามตรวจสอบผลการจัดการลงระดับพื้นที่ตำบลให้เกิดการทำงาน
ร่วม ระหว่างคณะกรรมการระดับหมู่บ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
และหน่วยงานป่าไม้ในพื้นที่ จนนำไปสู่การถอดบทเรียนพื้นที่จัดการ
เชื้อเพลิงที่เป็น Best Practice และที่สำคัญคือการเปิดพื้นที่ความรู้ ภูมิ
ปัญญาในการจัดการเชื้อเพลิง (Cultural Burning) ที่มีความรู้และการ
จัดการที่หลากหลาย เพื่อให้ความรู้เหล่านี้ได้รับการพัฒนาและถูกใช้
เป็นทางเลือกหนึ่งที่สำคัญในการจัดปัญหาไฟป่าและฝุ่นควัน

ชุดความรู้ดังกล่าวได้นำไปสู่การผลักดันให้เกิดนโยบาย สาธารณะระดับจังหวัด โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการบริหารจัดการไฟ (Fire Management) แทนการห้ามเผา (Zero Burning) เพื่อเป็น แนวทางที่จะนำไปสู่การจัดการที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ทั้งเรื่อง นิเวศน์ป่าไม้ วิถีชีวิตความจำเป็นของการเกษตรบางรูปแบบที่ยัง ต้องการใช้ไฟรวมถึงเรื่องเศรษฐกิจของชุมชนที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ป่า โดยการให้ข้อมูล รวมถึงการเห็นข้อมูลร่วมกันของคณะทำงานที่ดินและ ป่าไม้ เช่น สถิติพื้นที่เผาไหม้ (เกิดในบริเวณป่าแบบไหน) พื้นที่เสี่ยงต่าง ๆ ข้อจำกัดของกำลังเจ้าหน้าที่ในการดูแลและป้องกัน ประกอบกับการมี ต้นทุนปฏิบัติการพื้นที่รูปธรรมการบริหารจัดการเชื้อเพลิงด้วยการชิง เผา ที่ผ่านการทดลอง การปฏิบัติการร่วมกันระหว่างชาวบ้านและ นักวิชาการ เช่น ต.แม่ทา อ.แม่ออน ต.แม่วิน อ.แม่วาง ต.สบเตี๊ยะ อ.จอมทอง รวมถึงการมีงานวิชาการรองรับ และมีนักวิชาการที่สามารถ เป็นกระบอกเสียง (Speaker) ในเรื่องการใช้ไฟเพื่อบริหารจัดการ เชื้อเพลิง โดยที่แนวทางการบริหารจัดการเชื้อเพลิงด้วยการชิงเผาก็เป็น แนวทางหนึ่งที่หน่วยงานป่าไม้ ทั้งกรมป่าไม้ และกรมอุทยานฯ ใช้ใน การจัดการพื้นที่ป่าเพื่อลดปัญหาการเกิดไฟขนาดใหญ่ และการเกิดไฟ ในพื้นที่เสี่ยง รวมถึงป่าบางประเภทเองก็ต้องการไฟในปริมาณที่ พอเหมาะเพื่อให้ตอบโจทย์วัตถุประสงค์ในการจัดการพื้นที่

4. มิกติกา มีข้อตกลงร่วม ในการจัดการ

ข้อค้นพบสำคัญประการหนึ่งขององค์ประกอบและรูปแบบ ของการดำเนินงานของพื้นที่ชุมชนเข้มแข็ง คือ การมีกติกาหรือมี ข้อตกลงร่วมและดำเนินการ เพื่อนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งและ ออกแบบการทำงานที่มีประสิทธิภาพร่วมกัน ในรูปแบบธรรมนูญ

สุขภาพตำบลหรือสัญญาประชาคม เป็นการประยุกต์แนวคิดแบบ Customary Law หรือกฎหมายจารีต ซึ่งอาจมีการใช้อำนาจขององค์กรปกครองท้องถิ่นในการเข้าไปสนับสนุนการแก้ไขปัญหาของชุมชน มีแบบแผนในการทำงาน การพัฒนาการจัดทำแผนในระดับท้องถิ่นเชื่อมโยงกับห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain & Supply Chain) หรือหลักสูตรท้องถิ่นที่อยู่บนฐานปฏิบัติการเรื่องสิทธิชุมชน

อย่างกรณีศึกษาการจัดทำธรรมนูญสุขภาพตำบลเขาไม้แก้ว ที่เริ่มดำเนินการและประกาศใช้ในปี 2557 โดยการประสานความร่วมมือกับสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) เพื่อสร้างความยุติ กินดี สุขภาพดี ให้กับผู้คนในชุมชน โดยประสานความร่วมมือทั้งบ้าน วัด โรงเรียน หน่วยงานและชุมชน ภายใต้แนวคิด “รู้เขา รู้เรา ตัดสินใจเอง จัดการตนเอง อย่างมีความสุข” ชาวเขาไม้แก้วได้จัดทำธรรมนูญสุขภาพตำบลเขาไม้แก้วขึ้นมาเพื่อเป็นข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันและในการพัฒนาชุมชน 7 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านสุขภาพ (2) ด้านสิ่งแวดล้อม (3) ด้านการศึกษา เด็กและเยาวชน (4) ด้านสังคม (5) ด้านเศรษฐกิจ (6) ด้านศาสนาและวัฒนธรรม (7) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งอย่างเป็นรูปธรรมในหลายด้าน การทำธรรมนูญสุขภาพตำบลเขาไม้แก้วนั้น นับเป็นครั้งแรกของตำบลที่ ผู้นำ ชาวบ้าน ท้องถิ่น ท้องที่ โรงเรียน วัด รพ.สต. และองค์กรชุมชนต่างๆ ทั้ง 11 หมู่บ้านได้มีเวทีพูดคุยปรึกษาหารือกันถึงข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่มีอยู่เดิม และพูดคุยกันถึงทิศทางและแนวทางการพัฒนาชุมชนตำบลที่คนเขาไม้แก้วต้องการร่วมกัน โดยมีเป้าหมายร่วมกันเพื่อให้ตำบลเขาไม้แก้วน่าอยู่ ทั้งนี้การจัดทำธรรมนูญสุขภาพประจำตำบลเขาไม้แก้วได้รับการสนับสนุนจาก เครือข่ายธรรมนูญประชาชนตำบลเขาไม้แก้ว อบต.เขา

ไม้แก้ว อบจ.ปราจีนบุรี สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) เขต 6 สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดปราจีนบุรี หรือ กรณีการจัดตั้งชมรมรักษเขาไม้แก้ว และประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในตำบล เช่น การรวมตัวกันคัดค้านการก่อสร้างโรงเผาขยะ แผลงวงจรอิเล็กทรอนิกส์ โรงงานไฟฟ้าชีวมวลเพื่อปกป้องพื้นที่ผลิตอาหารและเกษตรอินทรีย์จากมลพิษอุตสาหกรรม รวมทั้งการฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ฟื้นฟูภูเขาที่มีความเสื่อมโทรมให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ให้มีทั้งป่าไม้และสัตว์ป่า การร่วมกันทำแนวกันไฟ ป่าโดยการทำถนนรอบภูเขาไม้แก้วและทำฝายรอบเขาไม้แก้วเพื่อ ป้องกันคนไปบุกรุก เป็นต้น การจัดตั้งชมรมรักษเขาไม้แก้วช่วยให้ทำให้เกิดการฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้และที่สาธารณะประโยชน์ 3 ลักษณะ ได้แก่ (1) ป่าชุมชน มีทั้งหมด 17 แห่ง ได้แก่ ป่าชุมชนหมู่ที่ 2 จำนวน 15 ไร่ ป่าสมุนไพรในสำนักสงฆ์ หมู่ 3 ป่าชุมชนเขาไม้แก้วหมู่ที่ 3 ป่าชุมชนเขาคลองหันแดง หมู่ที่ 8 ป่าช้าสันตัน หมู่ที่ 4 ป่าช้าคลองสามบาทหมู่ที่ 4 และป่าชุมชนบ้านคลองสามบาทหมู่ที่ 5 (2) ป่าครอบครัว เป็นป่าไม้ที่ชาวบ้านปลูกขึ้นมาเองในพื้นที่ส่วนบุคคล มีจำนวน 10 แห่ง และ (3) พื้นที่สาธารณะที่ไม่มีใครจับจองและปล่อยให้ป่าธรรมชาติฟื้นตัว เป็นต้น การดำเนินงานด้านนี้ของชมรมฯ ดำเนินการร่วมกับ อบต.เขาไม้แก้ว กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อมประจำตำบล และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดปราจีนบุรี

สำหรับกรณีชุมชนตำบลดงใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม การจัดการป่าชุมชนให้ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นแหล่งอาหารอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีการกำหนดกฎ กติกาหรือข้อตกลงร่วมในการใช้

ประโยชน์จากป่าเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและสิ่งแวดล้อม ภายในพื้นที่ป่า โดยที่กฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดงใหญ่จะมี 2 ลักษณะ **ลักษณะแรก** ได้แก่ การที่*คณะกรรมการป่าชุมชนดงใหญ่* กำหนดกฎระเบียบของป่าในลักษณะบังคับใช้สำหรับคนในชุมชน เช่น มีข้อห้ามตัดต้นไม้ ห้ามล่าสัตว์ ห้ามนำปศุสัตว์มาเลี้ยงนอกเขตที่กำหนด ห้ามเผาป่า เป็นต้น รวมถึงกฎระเบียบที่ครอบคลุมถึงการเข้ามาใช้ประโยชน์ในเขตป่าชุมชนของคนนอกชุมชน ซึ่งกรณีป่าชุมชนดงใหญ่เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ จึงมีคนภายนอกชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์เป็นจำนวนมาก **ลักษณะที่สอง** เป็นการใช้คติความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวกับป่า เช่น ประเพณีบวชป่า ประเพณีทำบุญศาลเจ้าปู่ป่าดงใหญ่ ฯลฯ แนวทางเหล่านี้สามารถลดผลกระทบต่อระบบนิเวศในป่าได้ นอกจากนี้กฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนตำบลดงใหญ่ที่ได้กำหนดขึ้น ยังมีการกำหนดแนวเขตป่าที่ชัดเจนเพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายป่าของชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบๆ แนวเขตของป่า สำหรับผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการออกกฎระเบียบ กติกาในการบริหารจัดการป่าชุมชนก็คือ *คณะกรรมการป่าชุมชนดงใหญ่* อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตำบลเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการปกป้องและฟื้นฟูฐานทรัพยากรอาหารของชุมชนไว้ได้

จังหวัดเชียงใหม่ ความชัดเจนของการยกระดับกติกาในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน ในระดับชุมชนของพื้นที่ตำบลเปียงหลวง ได้ผลักดันไปสู่การใช้อำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามารับรองกติกาในการจัดการป่าไม้และที่ดินของชุมชน โดยเงื่อนไขที่สำคัญมาจากปัญหาอันเนื่องมาจากนโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติของคนในท้องถิ่น ทั้งแผนการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินลิกไนต์ การส่งเสริมการปลูกพืช

เชิงเดี่ยว นอกจากนี้เมื่อปี 2557 รัฐบาล คสช. ได้จัดทำแผนแม่บทการแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ และออกคำสั่ง คสช.ฉบับที่ 64 และ 66 เรื่องการปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ดินของรัฐเป็นจำนวนมากในทุกภูมิภาคทั่วประเทศ รวมทั้งพื้นที่ตำบลเปียงหลวงด้วย เพราะว่าสภาพพื้นที่ของตำบลเปียงหลวง 120,000 กว่าไร่ ส่วนใหญ่นั้นเป็นพื้นที่ป่า มีโฉนดเพียงแค่ 2% เท่านั้น ข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าที่ดินทางการเกษตรมีสถานะเป็นพื้นที่ป่า ทั้ง ๆ ที่เป็นพื้นที่ทำกินที่สืบทอดมาจากปู่ย่าตายาย ทำให้ชุมชนประสบปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้บ่อยครั้งในเรื่องสิทธิในการทำกินในพื้นที่ทางการเกษตรเพราะไม่มีกฎหมายรองรับ ดังนั้นเพื่อช่วยให้ชุมชนในพื้นที่ตำบลเปียงหลวงมีความมั่นคงและเข้าถึงสิทธิที่พึงจะได้รับ ทางอบต. เปียงหลวงจึงได้ออกข้อบัญญัติตำบลว่าด้วยเรื่องการจัดทรัพยากรธรรมชาติตำบลเปียงหลวง ในการดูแล รักษา และการตั้งกฎระเบียบในการใช้ร่วมกัน มีการตั้งคณะทำงานป่าไม้ที่ดินตำบลเปียงหลวง ดำเนินการสำรวจแนวเขตที่ดินรายแปลง การทำกฎระเบียบธรรมนูญชุมชนรองรับ การจัดทำทะเบียนประวัติการใช้ที่ดิน เป็นเอกสารรับรองการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้กับชาวตำบลเปียงหลวง ทุกคนที่มีหลักฐานการใช้ประโยชน์มาก่อนปี พ.ศ.2554 ด้วย เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีความมั่นคงในการทำมาหากินของตนเองมากขึ้น สร้างความมั่นใจให้กับผู้ถือครองที่ดิน และช่วยลดความกังวลใจในการจับกุมของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ อีกทั้งเกษตรกรบางคนยังนำไปใช้ในการรับรองมาตรฐานเกษตรทั้ง GAP และเกษตรอินทรีย์อีกด้วย

กรณีจังหวัดสตูล สมัชชาคนสตูลและชุมชนขอนแก่นลานมีข้อตกลงร่วมกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง โดยให้

ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรทะเลอย่างยั่งยืน สำหรับชาวบ้าน ชุมชนชนอนคลานได้มีรวมตัวกันเป็นกลุ่มประมงพื้นบ้านตำบลชนอนคลาน มาตั้งแต่ ช่วงทศวรรษ 2540 มีการตั้งกฎกติการ่วมกันเพื่อป้องกันและ ควบคุมไม่ให้มีการใช้เครื่องมือทำประมงแบบทำลายล้างในพื้นที่ตำบล ชอนคลาน ต่อมามีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับสภาองค์กรชุมชนตำบล ชอนคลาน สมัชชาคนสตูล องค์การบริหารส่วนตำบลชนอนคลาน ประมงอำเภอทุ่งหว้า และสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 37 ทำให้มีการพัฒนาข้อตกลง กฎกติการะบบและระเบียบด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่งในตำบลให้มีความชัดเจนมากขึ้น มีกลไก อาสาสมัครราษฎรร่วมรัฐเข้ามาช่วยดูแลทรัพยากร อาทิ ทะเลมีราษฎร อาสาพิทักษ์ทะเลและชายฝั่ง (รสทช.) หมู่บ้านละ 10 คน จำนวน 4 หมู่บ้าน ทำหน้าที่เฝ้าระวังทะเลและชายฝั่ง ตรวจลาดตระเวน มี กิจกรรมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ, มีกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อม หมู่บ้าน (ทสม) หมู่บ้านละ 9 คนสังกัดของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จังหวัด (ทสจ.) , มีอาสาสมัครพิทักษ์ป่าชายเลนหมู่ที่ 1 จำนวน 9 คน ทำหน้าที่ลาดตระเวน ตรวจตราและปลูกป่าเนื่องในวันสำคัญ องค์การ บริหารส่วนตำบลชนอนคลานออกข้อบัญญัติท้องถิ่นในการดูแลและ รักษาทรัพยากรทางทะเลในพื้นที่ ตำบลชนอนคลาน เป็นต้น

กรณีของจังหวัดชัชวาทมีการสร้างข้อตกลงหรือทิศทางในการ พัฒนาจังหวัดร่วมกันของภาคประชาชนและขบวนการองค์กรชุมชน โดยใช้ กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาตำบลและแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชน ของขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัชวาทเป็นเครื่องมือในการกำหนด วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และประเด็นการพัฒนาร่วมกันของเครือข่ายภาค ประชาชนและองค์กรชุมชน แผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนฯ นี้ มี วิสัยทัศน์ คือ : ชัชวาทเมืองน่าอยู่ สู้สังคมเข้มแข็ง แหล่งเกษตร

ก้าวหน้า ปวงประชามั่งคั่ง วัฒนธรรมยั่งยืน ภายใต้วิสัยทัศน์นี้ได้ กำหนดบทบาทให้ ขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาท เป็นองค์กรหลัก ในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง – พึ่งตนเองได้ ทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม การแก้ไขปัญหาความยากจน สวัสดิการสังคม สิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยวิธีย่อยเพียง อย่างถ้วนหน้า” โดยมีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ คือ (1) การสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัย แก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน (2) การสนับสนุน ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนตำบลในการแก้ไขปัญหาให้กับผู้ที่ เดือดร้อนและตกอยู่ในสภาวะความยากลำบาก (3) การสร้างความ มั่นคงของฐานเศรษฐกิจและทุนชุมชน ทรัพยากร / สิ่งแวดล้อม (4) การเชื่อมโยงการทำงานกับหน่วยงานภาคีทุกภาคส่วน และ (5) การ พัฒนาค้น และกลไกสู่การพัฒนาความเข้มแข็ง เป็นต้น ขบวนการองค์กร ชุมชนจังหวัดชัยนาทร่วมกับสภาองค์กรชุมชนตำบลพยายามผลักดันให้ เกิดการบูรณาการแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนของขบวนการองค์กร ชุมชนจังหวัดชัยนาท สู่แผนพัฒนาจังหวัดชัยนาท แผนของหน่วยงาน ต่างๆ ในจังหวัด รวมทั้งแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นระดับจังหวัด ระยะ 5 ปี ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นการพยายามผลักดัน ข้อตกลงหรือทิศทางารพัฒนาร่วมของประชาชนไปสู่แผนงานและ ระบบงบประมาณของภาครัฐเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาความ เดือดร้อนให้กับประชาชนได้อย่างตรงตามความต้องการของประชาชน

5. บทบาทภาคประชาสังคมกับการเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาชุมชน

การศึกษาครั้งนี้ พบว่า ภาคประชาสังคม ได้แก่ องค์กรพัฒนา เอกชน (NGOs) องค์กรสาธารณประโยชน์ และเครือข่ายภาคประชา สังคม มีบทบาทสำคัญในการเป็นภาคีหุ้นส่วนการพัฒนาและสนับสนุน

ให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยภาคประชาสังคมมีบทบาทสำคัญในการช่วยขยายขอบเขตการพัฒนาของชุมชนให้เชื่อมโยงกับประเด็นการพัฒนาใหม่ ๆ ไม่ยึดติดอยู่กับเฉพาะประเด็นปัญหาภายในพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่เชื่อมโยงไปยังประเด็นสาธารณะของสังคม เช่น การทำเกษตรอินทรีย์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงทางอาหาร PM2.5 ความยากจนและความเหลื่อมล้ำ และการฟื้นฟูนิเวศทะเล เป็นต้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ความคิด ความเชื่อร่วมกัน รวมทั้งการระดมทรัพยากร (คน งบประมาณ) เพื่อสนับสนุนขับเคลื่อนของชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมของชุมชน และเพื่อประโยชน์ของสังคมหรือสาธารณะ

พื้นที่ตำบลดงใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม หากย้อนดูประวัติศาสตร์การพัฒนาป่าชุมชน พบว่า บทบาทของภาคประชาสังคมเริ่มปรากฏในช่วงที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชไร่เกิดการขยายขยายพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณรอบป่าดงใหญ่ ตามมาด้วยปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานต้มเกลือปล่อยทิ้งน้ำเสีย ก่อให้เกิดการแพร่กระจายของสภาพดินเค็มซึ่งกระทบไปยังบริเวณที่เป็นต้นน้ำของลำน้ำเสียว สายน้ำสำคัญของชาวบ้านที่ทำอาชีพเกษตร จนกระทั่งสามารถยุติการทำโรงงานต้มเกลือได้โดยการเคลื่อนไหวของขบวนการอนุรักษ์ลำน้ำเสียว ในเวลาต่อมาเมื่อเกิดการรวมตัวของกลุ่มผู้นำชุมชน ที่อาศัยอยู่บริเวณรอบป่าโคกใหญ่เพื่อแก้ไขปัญหาป่าโคกใหญ่มีสภาพเสื่อมโทรมลง จึงเกิดการเชื่อมต่อการทำงานร่วมกันระหว่าง องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO/ภาคประชาสังคม) มีบทบาทเป็นพี่เลี้ยง พร้อมให้การสนับสนุนงบประมาณในการบริหารจัดการป่าชุมชนโดยกลุ่ม/องค์กรของชาวบ้าน รวมถึงสถาบันการศึกษาในพื้นที่ องค์กรภาคีเครือข่าย กองทุนเพื่อพัฒนาสังคมต่างๆ) ทำให้ป่าชุมชนโคกใหญ่ เป็นที่รู้จักและเป็นแบบอย่างใน

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้กับชุมชนต่างๆ ในจังหวัดมหาสารคาม มีการขยายผลการดูแลจัดการทรัพยากรป่าไม้ไปยังอำเภออื่นๆ

ปัจจุบัน หากกล่าวถึงประเด็น “ความมั่นคงทางอาหาร” เป็นประเด็นที่อยู่ในความสนใจขององค์กรพัฒนาเอกชนและภาคประชาสังคมด้านเกษตรกรรม โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคอีสาน มีการทำงานร่วมกับชุมชนในลักษณะสร้างองค์ความรู้ในการพัฒนามากขึ้น (Knowledge-Based) เป็นการใช้ความรู้และข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยมาทำงานเคลื่อนไหวหรือเชิงปฏิบัติการ เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่มากขึ้น สำหรับจังหวัดมหาสารคาม เป็นฐานงานของ “สถาบันจัดการความรู้เกษตรกรรมยั่งยืนภาคอีสาน” และ “เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน” นับเป็นภาคประชาสังคมด้านเกษตรกรรม ซึ่งได้มีการดำเนินงานในพื้นที่ระดับจังหวัด จำนวน 6 จังหวัด ในภาคตะวันออกเฉียงมายาวนาน (ตั้งแต่ปี 2532-2564) มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมทางเลือกที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ และสร้างการพึ่งตนเองของเกษตรกรรายย่อย ผลการดำเนินงานที่สำคัญ คือข้อมูลที่เป็นผลการวิจัย ซึ่งที่ผ่านมาภาคประชาสังคมในจังหวัดมหาสารคาม ได้ใช้ข้อมูลความรู้จากงานวิจัยเป็นเครื่องมือใหม่ ในการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ ให้มีการสนับสนุนกิจกรรม/โครงการ /นโยบายด้านการเกษตร และความมั่นคงทางอาหารมาสู่การพัฒนาในระดับพื้นที่ รวมถึงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่า ควบคุมกฎระเบียบ/ข้อห้ามของป่าชุมชนเพื่อสร้างบรรทัดฐานร่วมกัน ในอันที่จะทำให้เกิดความเสียหายต่อป่าหรือการอนุรักษ์ป่า เช่น การลักลอบตัดไม้ เผลाप่า รวมถึงหาแนวทางพัฒนาป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น

สำหรับพื้นที่ตำบลงิ้วใหญ่ บทบาทของภาคประชาสังคมด้านเกษตรกรรม มีความสำคัญในลักษณะเป็นผู้เชื่อมโยงกลุ่มเป้าหมาย (กลุ่ม/องค์กรทางอาชีพของชาวบ้าน หรือกลุ่มองค์กรชุมชนอื่น ๆ เช่น

กลุ่มสวัสดิการชุมชน ในตำบล) เพื่อทำกิจกรรม/โครงการต่างๆ ในลักษณะประสานความร่วมมือกัน (ในประเด็นงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน เช่น การอนุรักษ์พันธุกรรม ตลาดทางเลือก นวัตกรรมชาวบ้าน สร้างเกษตรกรรมใหม่ เป็นต้น) ระหว่างกลุ่มกลุ่ม/องค์กรชุมชนด้วยกันเองหรือระหว่างเครือข่ายทางสังคมอื่นๆ ในพื้นที่ตำบล โดยมีสภาองค์กรชุมชนตำบลลงใหญ่เป็นพื้นที่กลางในการประสานงานร่วมกัน ทั้งคณะกรรมการป่าชุมชนดงใหญ่ กลุ่ม อสม. ฯลฯ กลุ่มผู้นำท้องถิ่นท้องถิ่น (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.ดงใหญ่ อบจ.มหาสารคาม) และกลุ่มผู้นำส่วนราชการในพื้นที่ตำบล (เช่น โรงเรียนประจำตำบล รพ.สต. ฯลฯ) โดยมีเรื่องความมั่นคงทางอาหารเป็นประเด็นงานร่วม ขณะที่ กลุ่มผู้นำส่วนใหญ่ของชุมชนตำบลดงใหญ่มองเห็นแนวโน้มการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนลดลง การที่ภาคประชาสังคมมีบทบาทหลักในการประสานการทำงานร่วมกันหลายภาคส่วนจึงเป็นโอกาสของการพัฒนาพื้นที่ และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชาวบ้าน รวมถึงโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตัวผู้นำเองโดยมีภาคประชาสังคมเป็นพี่เลี้ยง

กรณีตำบลเขาไม้แก้ว จังหวัดปราจีนบุรี ได้รับการสนับสนุนการทำงานขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนในประเด็นการปกป้องพื้นที่ความมั่นคงทางอาหารและเกษตรอินทรีย์จากเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ฉะเชิงเทรา และกลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขต อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชนและการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์แบบครบวงจร(การผลิตและการตลาด)ในภาคตะวันออก เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกฉะเชิงเทรา และกลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขตมีประสบการณ์ด้านการเคลื่อนไหวคัดค้านโรงไฟฟ้าถ่านหินในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรามาก่อน และได้แนะนำให้ชุมชนเขาไม้แก้วชูประเด็นความมั่นคงทางและเกษตรอินทรีย์

ขึ้นมาต่อสู้กับปัญหาการรุกเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมและสร้างการพัฒนาทางเลือกใหม่ให้กับเศรษฐกิจชุมชน โดยกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขตเข้ามาเป็นที่เล็งสนับสนุนความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์ การรวมกลุ่มเกษตรกร การจัดการตลาด รวมทั้งการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ชุมชนเขาไม้แก้วจึงได้ก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ตำบลเขาไม้แก้วขึ้นมาในปี 2555 เพื่อปกป้องพื้นที่ความมั่นคงทางอาหารและสร้างแหล่งอาหารปลอดภัยให้กับชุมชนและสังคม แม้ว่ากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ตำบลเขาไม้แก้วจะมีจำนวนสมาชิกไม่มากนัก มีสมาชิกเพียง 38 ราย แต่การทำเกษตรอินทรีย์ได้กลายเป็นพื้นที่ของความร่วมมือ (Collaborative Space) กับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคมที่มีความคิดและความเชื่อไปในทิศทางเดียวกันคือ **“การพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม”** และยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจสีเขียวหรือเศรษฐกิจหมุนเวียนที่รัฐบาลและสังคมกำลังให้ความสำคัญ กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เขาไม้แก้วได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลและสภาองค์กรชุมชนตำบลเขาไม้แก้ว ได้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายการผลิตและการตลาดกับเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับสากล เช่น เครือข่ายเกษตรอินทรีย์จังหวัดปราจีนบุรี เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เครือข่ายผู้ผลิตสมุนไพรอินทรีย์ให้มูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์และโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ เครือข่ายผู้ผลิตให้ตลาดเล่มอ่อนฟาร์ม เป็นต้น

นอกจากนี้เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกฉะเชิงเทราและกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต และสมัชชาสุขภาพจังหวัดปราจีนบุรียังได้สนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เขาไม้แก้วและกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์อื่น ๆ ในจังหวัดปราจีนบุรี รวมตัวกันจัดตั้งเครือข่ายเกษตรอินทรีย์จังหวัด

ปราจีนบุรีขึ้นในปี 2558 มีเป้าหมายในการสนับสนุนและส่งเสริมให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเกษตรทั่วไปที่ใช้สารเคมีทางการเกษตรเป็นเกษตรอินทรีย์ที่มีความยั่งยืน มีแนวทางการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ที่ให้ความสำคัญกับการเพาะปลูกพืชหลากหลายชนิด การอนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่น การส่งเสริมการบริโภคพืชผักพื้นบ้าน อาหารท้องถิ่น การพัฒนาระบบโรงเรียนเกษตรกรเกษตรอินทรีย์เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้แก่เกษตรกร การวางแผนการผลิต การรวบรวมผลผลิตและการจัดการตลาดแบบครบวงจร มีการรับซื้อผลผลิตจากสมาชิกกลุ่มด้วยการประกันราคาซื้อผลผลิต และในปี 2562 เครือข่ายเกษตรอินทรีย์จังหวัดปราจีนบุรีได้มีการจัดตั้งสหกรณ์เกษตรอินทรีย์จังหวัดปราจีนบุรีจำกัดขึ้นมาเพื่อให้การบริหารจัดการเครือข่ายมีระบบระเบียบที่ชัดเจนมากขึ้น การที่ชุมชนตำบลเขาไม้แก้วได้ทำงานร่วมกับภาคประชาสังคมด้านเกษตรอินทรีย์ช่วยให้ชุมชนสามารถระดมความรู้ทรัพยากร และการสื่อสารอัตลักษณ์ใหม่ของชุมชนสู่สังคมได้มากขึ้น ช่วยเปลี่ยนภาพลักษณ์ของชุมชนจากชุมชนที่มีความขัดแย้งให้กลายเป็นชุมชนเกษตรอินทรีย์เป็นพื้นที่แห่งความร่วมมือเพื่อสร้างเศรษฐกิจสีเขียวทั้งยังสามารถเชื่อมโยงประเด็นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอื่น ๆ อาทิ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ และแหล่งน้ำ การฟื้นฟูวัฒนธรรมอาหารและความมั่นคงทางอาหารของชุมชน เป็นต้น

สำหรับพื้นที่จังหวัดสตูล ภาคประชาสังคมจังหวัดสตูลมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็นธรรมมาอย่างต่อเนื่อง การก่อตัวของภาคประชาสังคมในจังหวัดสตูลเกิดขึ้นจากสถานการณ์ความเห็นต่างจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ (ท่าเรือปากบารา) ระหว่างภาครัฐและประชาชนในพื้นที่ จนทำให้เกิดเครือข่าย

ภาคประชาสังคม รวมทั้งเครือข่ายองค์กรชุมชนต่างๆ ที่มีการขับเคลื่อนทางสังคมในประเด็นต่าง ๆ หลากหลายประเด็น เช่น เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายเกษตรทางเลือก เครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค เครือข่ายผู้ติดเชื้อ และผู้พิการ เครือข่ายการศึกษาทางเลือก เครือข่ายติดตามแผนการพัฒนาภาคใต้ เครือข่ายสภาองค์กรชุมชน เครือข่ายสุขภาพ และรวมถึงเครือข่ายเยาวชนและสตรี เป็นต้น เครือข่ายเหล่านี้ได้มารวมกันเป็น เครือข่ายภาคประชาสังคม/ภาคประชาชนจังหวัดสตูล โดยใช้เวทีสมัชชากคนสตูล เป็นพื้นที่รวมตัวกันของเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อผลักดันข้อเสนอของแต่ละเครือข่ายสู่สาธารณะและสู่แผนงานของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง สมัชชากคนสตูลถือได้ว่าเป็นการก่อรูปที่มีพันธสัญญาทางจิตใจของคนในพื้นที่ โดยมีการกำหนดหลักการสำคัญเป็นเป้าหมายร่วมกัน 3 ประเด็น คือ (1) ต้องการเห็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและมั่นคงบนฐานทรัพยากรที่มีอยู่จริงของจังหวัดสตูล (2) ต้องร่วมกันจัดเวทีสมัชชากคนสตูลเพื่อเป็นการสร้างพื้นที่กลางของภาคประชาสังคมจังหวัดสตูลอย่างน้อยปีละ 1 เพื่อจัดทำข้อเสนอเพื่อการพัฒนาในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด (3) การร่วมกันสนับสนุน ส่งเสริมและช่วยเหลือระหว่างกัน ไม่เพียงแต่ภาคประชาชนด้วยกันเท่านั้น และจะร่วมกับทุกภาคส่วนทั้งรัฐ เอกชน และองค์กรชุมชน เพื่อสร้างสรรค์รูปธรรมของสังคมที่ติงามของจังหวัดสตูลเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน

สภาองค์กรชุมชนตำบลขนคลานได้เข้าร่วมเป็นภาคีหุ้นส่วนการพัฒนา กับสมัชชากคนสตูล เพื่อร่วมกันผลักดันประเด็นการพัฒนาของสภาองค์กรชุมชนและขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดสตูลให้เป็นประเด็นสาธารณะและผลักดันเข้าสู่แผนพัฒนาในระดับท้องถิ่นและจังหวัด สมัชชากคนสตูลได้ร่วมกับเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนจังหวัดสตูลจัดเวทีสภาเฉพาะประเด็น เช่น ประเด็นความมั่นคงในที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัย สวัสดิการชุมชน ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง และ

ประเด็นภัยพิบัติ เป็นต้น ข้อเสนอจากเวทีสภาเฉพาะประเด็นจะนำเข้าสู่เวทีสมัชชาคนสตูล จัดทำเป็นข้อเสนอนโยบายสาธารณะของคนสตูล และส่งต่อให้ผู้ว่าราชการจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และนำไปสู่การบรรจุเป็นแผนของแต่ละองค์กรหรือหน่วยงาน หรือผลักดันเข้าสู่แผนพัฒนาจังหวัด เป็นต้น สมัชชาคนสตูลจึงมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและส่งเสริมให้สภาองค์กรชุมชนตำบลขอนแก่น รวมทั้งขบวนองค์กรชุมชนจังหวัดสตูลได้จัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อเสนอต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และส่วนราชการจังหวัดสตูล

กรณีจังหวัดชัยนาท คณะประสานงานขบวนองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาท (คปอ.จ.ชัยนาท) มีบทบาทสำคัญในการดำเนินช่วยเหลือสนับสนุนและหนุนเสริมให้ประชาชนและองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาทลุกขึ้นมา ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้กับชุมชนและสังคม ทั้งยังทำหน้าที่ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ให้เข้ามาเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาในการขับเคลื่อนงานเพื่อการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยใช้พื้นที่ตำบล/จังหวัด เป็นตัวตั้ง คปอ. จังหวัดชัยนาท ได้สนับสนุนให้สภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเวทีกลางในระดับพื้นที่ เชื่อมโยงกลุ่มองค์กรชุมชน ต่าง ๆ ในชุมชน รวมทั้งหน่วยงานภาคีอื่น ๆ ในพื้นที่ให้มาร่วมกันจัดทำข้อมูลตำบล วิเคราะห์ศักยภาพตำบล และการจัดทำแผนพัฒนาตำบลของภาคประชาชนและองค์กรชุมชน และนำแผนพัฒนาตำบลเหล่านี้ มาวิเคราะห์และสังเคราะห์จัดทำเป็นแผนพัฒนาและแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนของขบวนองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาท และ คปอ.จังหวัดชัยนาท และขบวนองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาทจะร่วมกันผลักดันแผนพัฒนาของภาคประชาชนและ

องค์กรชุมชนนี้ไปบูรณาการกับแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัด เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าถึงทรัพยากรและงบประมาณในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างตรงจุด

คปอ.จังหวัดชัยนาท ได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้สภาองค์กรชุมชนตำบลโพงามและตำบลบางซุด แก้ไขปัญหาความยากจนของชาวบ้านในตำบล โดยประสานความร่วมมือกับสถาบันวิทยาลัยชุมชนจังหวัดชัยนาท ทำโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ ในพื้นที่จังหวัดชัยนาท โดยได้รับการสนับสนุนจากทุนวิจัยจากหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) การวิจัยครั้งนี้ช่วยให้ชุมชนสามารถระดมกลุ่มคนจนและสาเหตุของความยากจนได้ชัดเจนขึ้น และทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชน องค์กรชุมชน ภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษาและภาคประชาสังคม ในการระดมความรู้ ความคิด นวัตกรรมและทรัพยากรต่างๆ เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหให้กับคนยากจนในตำบล นอกจากนี้ คปอ.จังหวัดชัยนาทยังได้ช่วยให้ขบวนองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาทสามารถประสานแผนเชื่อมโยงบูรณาการแผนพัฒนาของภาคประชาชนจังหวัดชัยนาทเข้ากับแผนพัฒนาของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดชัยนาทและแผนพัฒนาจังหวัดชัยนาท 5 ปี (พ.ศ.2566-2570) ทำให้ได้รับงบประมาณสำหรับการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย โดยความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคม

ส่วนบทบาทประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ พิจารณาได้จากปฏิบัติการขับเคลื่อนของสภากลมหายใจเชียงใหม่ เป็นภาพที่สะท้อนบทบาทที่เข้มแข็งในการทำงานของภาคประชาสังคมอย่าง

ชัดเจน โดยจะพบว่าสภากลมหายใจเชียงใหม่มาจากองค์ประกอบหลักของกลุ่มคนที่เข้ามาร่วมกันในระยะเริ่มต้นไม่ว่าจะเป็นคณะทำงานจังหวัดจัดการตนเองที่ขับเคลื่อนเรื่องการกระจายอำนาจ กลุ่มคนรักหลักประกันสุขภาพ สมัชชาสุขภาพจังหวัดเชียงใหม่ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน(ภาคเหนือ) มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ มูลนิธิภูมิปัญญาชาติพันธุ์ เครือข่ายชนเผ่าพื้นเมืองฯ เครือข่ายเชียงใหม่เขียวสวยหอม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนทำงานด้านการสื่อสาร ภาคธุรกิจเอกชน (กกร., หอการค้าจังหวัดเชียงใหม่) นักวิชาการ และกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ที่รวมตัวกันขับเคลื่อนเรื่องสิ่งแวดล้อมในเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ กลุ่มที่ขับเคลื่อนเรื่องบ้านพักข้าราชการตุลาการเชิงดอยสุเทพ สภามืองสีเขียวที่ขับเคลื่อนคัดค้านการใช้พื้นที่สาธารณะบนถนนเจริญประเทศเพื่อก่อสร้างบ้านธนารักษ์ประชาชนรัฐ

ขณะที่โครงสร้างของแพลตฟอร์ม ประกอบด้วย ประธานสภาฯ รองประธานฯ และฝ่ายงานต่าง ๆ ที่จัดกลุ่มหรืออาสาสมัครตามศักยภาพ จุดแข็งของบุคคลหรือองค์กร ได้แก่ ฝ่ายสื่อสารรณรงค์ ฝ่ายนโยบาย ฝ่ายรูปธรรมพื้นที่ซึ่งได้ผนึกกำลังองค์กรที่ทำงานกับฐานชุมชนให้เข้ามาเป็นผู้มีบทบาทหลักในการขับเคลื่อน ทั้งในพื้นที่ภาคเมืองและพื้นที่รอบนอก ได้แก่ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ) สภાองค์กรชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ และองค์กรทำงานด้านชาติพันธุ์ชนเผ่าพื้นเมือง ส่วนพื้นที่ปฏิบัติการภาคเมือง ได้แก่ เครือข่ายเชียงใหม่เขียวสวยหอม กลุ่มสภามืองสีเขียว และกลุ่มจิตอาสา โดยสภากลมหายใจในระยะเริ่มต้นนี้มีคนทำงานเต็มเวลาเพียง 1 คน ทำหน้าที่ประสานงานทั้งภายในทีมและภาคีภายนอก รวมถึงสนับสนุนการทำงานของประธานสภาฯ และรองประธานสภาฯ ส่งผลให้จุดแข็งของการเป็นแพลตฟอร์มที่เกิดจากหลายองค์กรมาร่วมกันทำงานนี้ทำให้

ได้รับการยอมรับจากฝ่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคสังคมสาธารณะเกิดเป็นพลังที่น่าสนใจและถูกจับตามองจากทุกส่วน เนื่องจากสะท้อนถึงความร่วมมือเพื่อให้บรรลุปัญหาหลักในระดับพื้นที่จังหวัดร่วมกัน ขณะเดียวกัน ในด้านการจัดการองค์กรก็ไม่มีระบบซับซ้อน มีภาระการจัดการน้อย แต่ละองค์กร/หน่วยงานมีการบริหารจัดการภายในของตนเอง และเคลื่อนเข้ามาร่วมกันในเชิงของ “เป้าหมาย” เป็นหลัก

ขณะเดียวกันในพื้นที่ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนนั้น ไม่ได้เกิดจากคนภายในชุมชนอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาคประชาสังคม โดยเฉพาะมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน(ภาคเหนือ) หน่วยวิชาการ ภาคีท้องถิ่นท้องถิ่น รวมถึงหน่วยงานภาครัฐ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(ภาคเหนือ) มาหนุนเสริมและสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายเหล่านี้เช่นกัน เพราะชุมชนมองว่าการขับเคลื่อนการพัฒนานั้น จะต้องทำงานร่วมกับคนอื่นจึงจะทำให้เกิดพลังการต่อรอง และพลังในการขับเคลื่อนเพื่อการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น เรื่องการจัดการที่ดินป่าไม้ การแก้ปัญหาหมอกควันไฟป่า เป็นต้น

6. การสร้าง “พื้นที่กลาง” หรือ “พื้นที่เจรจาและปรึกษาหารือ”

การศึกษาครั้งนี้ พบว่า ชุมชน องค์กรชุมชนและภาคประชาสังคมได้ร่วมกันสร้าง “พื้นที่กลาง” ขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านการจัดการทรัพยากร และความเหลื่อมล้ำในการพัฒนา (Pain Point ของชุมชน) ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่ซับซ้อนไม่สามารถแก้ไขได้โดยชุมชนหรือหน่วยงานใด หน่วยงานหนึ่ง รวมทั้งเพื่อเสนอทางเลือกหรือนวัตกรรมด้านการพัฒนาแบบใหม่ที่เปิดให้มีส่วนร่วมได้ ส่วนเสียต่าง ๆ ได้มีบทบาทในการพัฒนา พื้นที่กลางในพื้นนี้เป็นพื้นที่

ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเพื่อให้ผู้เล่น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรือ Key Actor ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาหรือประเด็นการพัฒนา ของชุมชน ได้ปรึกษาหารือ เจรจาและถกแถลงกัน โดยเอาผลประโยชน์ ของสาธารณะหรือชุมชนเป็นตัวตั้ง ซึ่งพื้นที่กกลางในที่นี้ให้ความสำคัญ กับการใช้ข้อมูลและความรู้ที่เปิดกว้างไม่ผูกขาดโดยผู้เชี่ยวชาญรายใด รายหนึ่ง การมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม การลดความเป็นคู่ตรงข้ามและ การลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มาจากตำแหน่งหน้าที่การงาน เป็นต้น พื้นที่กกลางในที่นี้จึงเป็นไปทั้งเวทีการประชุมอย่างเป็นทางการและไม่ เป็นทางการ เช่น เวทีสภาองค์กรชุมชน เวทีสมัชชา เป็นประเด็นร่วมใน การพัฒนาที่คนที่มีความคิดความเชื่อเดียวกันมาดำเนินการร่วมกัน เช่น ประเด็นความมั่นคงทางอาหาร การผลิตและการตลาดเกษตรอินทรีย์ และปัญหา PM2.5 เป็นต้น พื้นที่กกลางอาจเกิดขึ้นได้ทั้งในระดับตำบล จังหวัด และเครือข่ายเชิงประเด็นข้ามพื้นที่ตำบล จังหวัดและภูมิภาค การเกิดขึ้นของพื้นที่กกลางนำไปสู่การจัดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่าง ชุมชน ประชาสังคม รัฐ และระบบตลาด ลดความเป็นคู่ตรงข้าม ระหว่างรัฐ VS ประชาชน/ชุมชน เกิดการบริหารจัดการฐานความ ร่วมมือ (Collaborative Governance) ระหว่างรัฐ ชุมชน ประชา สังคม และเอกชน เพื่อแก้ไขปัญหาที่ยุ่งยากและซับซ้อน เช่น การ จัดการฝุ่นควันและไฟป่า การจัดการทรัพยากรป่าไม้และทะเล การ แก้ไขปัญหาความยากจน รวมทั้งการเสนอการพัฒนาและนวัตกรรม ทางเลือกใหม่ให้กับชุมชนและสังคม เช่น เกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

กรณีจังหวัดเชียงใหม่ สภาลมหายใจเชียงใหม่ถือว่าเป็น แพลตฟอร์ม หรือ พื้นที่กกลาง ที่เกิดขึ้นมาเพื่อขับเคลื่อนการแก้ไข ปัญหาไฟป่าและฝุ่นควัน PM2.5 ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยเป็นการ รวมตัวกันของหลายภาคส่วนเมื่อเดือนกันยายน 2562 ในระยะเริ่มต้น นั้นเป็นการปรึกษาหารือกันของทีมงานที่ขับเคลื่อนเรื่องการกระจาย

อำนาจ จังหวัดจัดการตนเองของเชียงใหม่ ในเบื้องต้นการขับเคลื่อน เรื่องการกระจายอำนาจในการจัดการตนเอง ได้ใช้รูปแบบ “**สภาพลเมือง**” เป็นการ “**เปิดพื้นที่**” ให้ภาคพลเมืองใช้เป็นแพลตฟอร์มในการนำเสนอประเด็นปัญหา การปรึกษาหารือร่วมกับภาคส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ภาคธุรกิจเอกชน เพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่คนเชียงใหม่ต้องการให้เกิดการแก้ไข หลังจากนั้นได้ยกระดับไปสู่การพัฒนาให้เกิดสภากลมหายใจเชียงใหม่ ที่มีรูปแบบเป็น “**พื้นที่ที่กลาง**” ที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มคนที่ทำงานเกี่ยวข้องกันในหลายลักษณะ ทั้งบุคคล องค์กร หน่วยงาน ขบวนการเครือข่าย กลุ่มสนใจ และอื่น ๆ โดยจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างกันในลักษณะที่เป็น “**แพลตฟอร์ม**” แบบหลวม ๆ โดยปรากฏให้เห็นสมาชิกในสองแบบคือ 1. แบบองค์กร และ 2. แบบบุคคล ที่อยากเห็นการเปลี่ยนแปลงในเรื่องดังกล่าวนี้ โดยที่แต่ละคนมีตำแหน่งหน้าที่หรือมีองค์กรสังกัดของตนเอง การเข้ามาร่วมกันเป็นไปเพื่อขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาที่เผชิญร่วมกัน โดยมีวาทกรรม “**ลมหายใจเดียวกัน**” เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังที่เข้าไป “**ตะแคงหัวใจ**” เชื่อมโยงผู้คนให้เข้ามาร่วมสร้างการเปลี่ยนแปลงไปด้วยกัน

การจะสร้างพื้นที่ที่กลางในการพูดคุย เจรจาหาทางออก จะต้องมีการสร้างความหมายร่วมของผู้คน โดยการออกแบบพื้นที่ ทางสภากลมหายใจได้สร้างความหมายที่เป็นภาษาร่วมเพื่อให้เกิดการเชื่อมประสานหน่วยงานต่าง ๆ มาพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน คือ “**ปัญหาฝุ่นควันเป็นเรื่องของทุกคน**” โดยมุ่งเน้นสร้างการมีส่วนร่วม ลดและเลิกการกล่าวโทษกันไปมาระหว่างพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบทรอบนอก ซึ่งเป็นบรรยากาศที่ดำรงอยู่มาตลอดสิบกว่าปี โดยพยายามสื่อสารในทุกโอกาส ทุกช่องทางสร้างความเข้าใจถึงแหล่งที่มาของฝุ่นละออง

ขนาดเล็กที่มีต้นตอมาจากหลายสาเหตุ และผลกระทบในภาพรวมที่เกิดขึ้น โดยสร้างวาทะกรรมสำคัญคือคำว่า “เพราะเราทุกคนมีลมหายใจเดียวกัน” เป็นตัวเชื่อมโยงผู้คนให้เข้ามาทำงานร่วมกัน อีกทั้งเปลี่ยนคำสำคัญ จากคำว่า “ไฟฟ้าและหมอกควัน” เป็นคำว่า “ไฟฟ้าและฝุ่นควันมลพิษทางอากาศ” เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของสิ่งที่เกิดขึ้น และให้คนในสังคมเกิดความตระหนักว่าฝุ่นขนาดเล็กนั้นมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย เป็นอันตรายต่อสุขภาพเป็นอย่างมาก ทุกส่วนจะต้องร่วมสร้างการเปลี่ยนแปลงไปด้วยกัน

สำหรับประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนของชุมชนตำบลดงใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม ที่มีนัยของการพึ่งพาตนเองด้านอาหารจากฐานทรัพยากรอาหารที่สำคัญของชุมชนได้อาศัยแนวทางการอธิบาย หรือการปฏิบัติร่วมของกลุ่ม/องค์กรชุมชน และเครือข่ายชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟูป่า และปกป้องฐานทรัพยากรอาหาร โดยหมายถึงความสามารถในการจัดการและใช้ทรัพยากรป่าชุมชนให้เหมาะสมกับสภาพที่เป็นอยู่ ซึ่งในที่นี้ความเข้าใจของชุมชนตำบลดงใหญ่ในเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน” จึงหมายถึง **ความมั่นคงของฐานทรัพยากรอาหาร** ที่สำคัญของชุมชน คือ ป่าชุมชน โคกใหญ่-ดงใหญ่ ที่คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์หรือเข้าถึง (Accessibility) แหล่งอาหารได้ตลอดเวลา และในบริบทของชุมชนตำบลดงใหญ่ “ความมั่นคงของฐานทรัพยากรอาหาร” จะเกิดขึ้นได้ด้วยการมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่ม/องค์กร และเครือข่ายองค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำท้องที่ท้องถิ่น ในลักษณะเป็น **ประชาคมตำบลและชุมชนท้องถิ่น** มีความร่วมมือกัน อีกทั้งต้องอาศัยการขับเคลื่อนงานของภาคประชาสังคมและภาคีเครือข่ายงานพัฒนา ที่มองประชาคมตำบลและชุมชนท้องถิ่นเป็นกลุ่มเป้าหมายขับเคลื่อนปฏิบัติการทางสังคม เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลง ด้วยการหนุนเสริมประชาคมตำบลพัฒนาศักยภาพและใช้ข้อดีความรู้ในการทำงาน

ดังนั้น “**พื้นที่กลาง**” ในมิติเชิงสังคมและวัฒนธรรม “**ฐานทรัพยากรอาหาร**” ในบริบทเรื่องความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชนของชุมชนตำบลดงใหญ่ จึงหมายถึง **พื้นที่ความร่วมมือกับผู้คนที่กว้างขวาง หลากหลายในชุมชนท้องถิ่น เพื่อลงมือทำงานการพัฒนาในประเด็นหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรม** ซึ่งมีนัยของการพึ่งพาตนเองด้านอาหาร เช่น ประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับป่า วัฒนธรรมอาหาร ด้านการพัฒนาอาชีพเกษตร ฯลฯ กระทั่งนำไปสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการทำงานร่วมกันของกลุ่ม/องค์กรชุมชน และเครือข่ายต่าง ๆ บนฐานกิจกรรมเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งได้กลายเป็น**กลไกการขับเคลื่อนเชิงประเด็นงานแบบแนวราบ** โดยลักษณะความสัมพันธ์แบบนี้ มีอยู่ใน “**โครงสร้างคณะกรรมการป่าชุมชน และกลไกในการดูแลป่า**” เช่น การรวมตัวกันเพื่อรักษาป่าซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชุมชน การรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรชุมชนต่าง ๆ เพื่อพัฒนาอาชีพ และอนุรักษ์และปกป้องผืนป่า การทำกิจกรรมทางการผลิต (การเกษตร) ที่หลากหลาย ซึ่งได้อาศัยความร่วมมือและการสนับสนุนจากภาคประชาสังคม รวมถึงภาคีเครือข่ายทำงานระหว่างประชาคมตำบลและชุมชนท้องถิ่น มีระบบการทำงาน**แบบกลไกแนวราบ** อาศัยความไว้วางใจซึ่งกันในการทำงานขับเคลื่อนทางสังคม เช่น ใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนที่อยู่รอบป่าร่วมกันกำหนดแนวเขตป่า (พื้นที่กันชน) รวมถึงการกำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

อีกรูปธรรมของการสร้าง “**พื้นที่กลาง**” หรือ “**พื้นที่เจรจาปรึกษาหารือ**” อย่างสภาองค์กรชุมชนตำบลเขาไม้แก้ว ที่ประสานความร่วมมือกับขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดปราจีนบุรี และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลเขาไม้แก้ว ขึ้นมาในปี 2555 เพื่อทำหน้าที่เป็น**พื้นที่กลาง**และ

หน่วยประสานความร่วมมือองค์กรชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ในตำบลและ
องค์กรภาคีอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอก รวมทั้งการทำงานเป็นเสมือน สื่อกกลาง
(Intermediaries) ระหว่างภาครัฐกับชุมชน เป็นช่องทางในการ
กระจายข่าวสารจากราชการสู่ชุมชน และเป็นผู้รวบรวมความต้องการ
ในพื้นที่สื่อสารไปยังหน่วยงานภาครัฐ สภาองค์กรชุมชนตำบล
เขาไม้แก้ว จึงมีบทบาทสำคัญในการประสานความร่วมมือกับองค์กร
ภาคีต่าง ๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนให้มาทำงานร่วมกัน ณ พื้นที่
ตำบลเขาไม้แก้ว โดยยึดเอาปัญหาและความต้องการของชุมชนเป็น
ตัวตั้ง แต่ก็ไม่ละเลยว่าการดำเนินการต้องสอดคล้องกับบทบาท
ภารกิจของแต่ละหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน สภาองค์กรชุมชนตำบล
เขาไม้แก้ว มีบทบาทในการประสานความร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ใน
ประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ การจัดทำธรรมนูญตำบล การส่งเสริม
เกษตรอินทรีย์ การถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมการกิน การสร้าง
ความมั่นคงด้านอาหาร การจัดการป่าชุมชน การจัดการน้ำ การแก้ไข
ปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน
การพัฒนาเด็กเยาวชนและคนรุ่นใหม่ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตและ
สร้างชุมชนพึ่งตนเอง เป็นต้น

กรณีจังหวัดชัยนาท ขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาทได้มีการ
ผลักดันให้สภาองค์กรชุมชนตำบลมีบทบาทเป็นแกนนำในการสร้าง
พื้นที่กลางขึ้นมาในระดับตำบล โดยยึดพื้นที่ตำบลเป็นตัวตั้งในการ
ทำงาน เพื่อให้เกิดการบูรณาการความร่วมมือและการระดมทรัพยากร
จากภาคีเครือข่ายหน่วยงาน/องค์กรทั้งในภายในและภายนอกตำบล
มาช่วยกันสนับสนุนการแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้าน รวมถึงการพัฒนา
ตำบลให้เข้มแข็ง กรณีกระบวนการสร้างพื้นที่กลางของสภาองค์กร
ชุมชนตำบลบางโพและตำบลบางซุดเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

สภาองค์กรชุมชนตำบลทั้ง 2 แห่ง มีการจัดทำข้อมูลตำบล การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพตำบล การนำเอาปัญหาหลัก คือ ปัญหาความยากจน ที่เป็นปัญหาร่วมของคนในตำบลขึ้นมาเป็นตัวตั้ง มีการส่งเสริมให้คนในชุมชนเป็นนักจัดการข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ความยากจน และคนจนในตำบลให้ชัดเจน มีการเปิดให้คนจนได้แสดงศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยไม่เน้นการสงเคราะห์ มีการประสานความร่วมมือเชื่อมโยงการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนร่วมกับกลุ่มองค์กรชุมชน ภาครัฐ ภาคประชาสังคมและท้องถิ่น ท้องที่ และเกิดการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างเป็นระบบ ด้วยการจัดทำแผนพัฒนาตำบล โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ความร่วมมือในการวิเคราะห์และหาแนวทางแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีการพัฒนาระบบบริหารจัดการ มีการยกระดับ ขยายเครือข่าย เชื่อมร้อย ต่อโยงเป็นห่วงโซ่แห่งการพัฒนา เช่น กลุ่มโรงเรียนแก้งหานี้ มีการเชื่อมการทำงานกับกลุ่มอาชีพ มีการพัฒนาสู่การขาย online มีการเชื่อมต่อในกลุ่มองค์กรที่มีลักษณะเดียวกันในการขยายสู่ธุรกิจชุมชน เกิดเครือข่ายระดับตำบล จังหวัดที่เชื่อมโยงข้อเสนอเพื่อการพัฒนาและการกำหนดแผนยุทธศาสตร์ภาคชุมชนขึ้นสู่ระดับจังหวัด เกิดการเชื่อมโยงและมีการหนุนเสริมงานซึ่งกันและกัน เกิดการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาคีในพื้นที่ ตั้งแต่ระดับตำบลจนถึงระดับจังหวัด กรณีของจังหวัดชัยนาทแสดงให้เห็นการใช้สภาองค์กรชุมชนตำบลและขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดชัยนาทเป็นพื้นที่กลางในการประสานความร่วมมือและการบริหารจัดการบนฐานระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับหน่วยงานระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนที่ลงลึกไปถึงระดับครัวเรือนและชุมชน

กรณีจังหวัดสตูล บทเรียนความขัดแย้งทางสังคมจากการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของภาคประชาชน จังหวัดสตูลที่ผ่านมา ทำให้เกิดความขัดแย้งและความไม่ไว้วางใจกัน ระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างภาคประชาชนและภาครัฐทั้งที่ทั้งสองภาคส่วนต่างก็บทบาทสำคัญในการพัฒนาจังหวัด สมัชชาคนสตูลเห็นว่าหากไม่มีพื้นที่สำหรับการพูดคุย และปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับการพัฒนาจังหวัดได้อย่างสะดวกใจและมีส่วนร่วม ปัญหาความขัดแย้งจากการพัฒนาก็จะเกิดขึ้นอีก สมัชชาคนสตูลจึงได้เสนอแนวคิดในการสร้าง “พื้นที่สาธารณะ” หรือ “พื้นที่กลาง” ให้เป็นเวทีกลางสำหรับภาคีเครือข่ายภาคประชาชน ภาคประชาสังคม และขบวนการองค์กรชุมชนได้จัดทำและนำเสนอประเด็นปัญหาและข้อเสนอเชิงนโยบายทั้งในเชิงประเด็นและเชิงพื้นที่ต่อสาธารณะและเสนอต่อหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้หน่วยงานภาครัฐได้ทราบ/รับรู้ปัญหาและข้อเสนอของภาคประชาชน และเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงบูรณาการข้อเสนอของภาคประชาชนเข้าสู่แผนพัฒนาระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัดและแผนพัฒนาของหน่วยงานต่าง ๆ

ในกรณีสภาองค์กรชุมชนตำบลขนคลาน ได้ประสานความร่วมมือกับสมัชชาคนสตูลเพื่อสร้างพื้นที่กลางหรือพื้นที่ความร่วมมือระหว่างองค์กรชุมชน ท้องถิ่น(อบต. ขอนคลาน) ท้องที่(กำนันผู้ใหญ่บ้าน) โรงเรียน รพ.สต. ผู้นำทางศาสนา ผู้ประกอบการและหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันพัฒนาตำบลขนคลานให้มีความเข้มแข็ง โดยมีการกำหนดประเด็นร่วมในการขับเคลื่อน 4 ด้าน คือ (1) ชุมชนเข้มแข็ง โดยการพัฒนาระบบการบริหารจัดการที่ดี มีแกนนำทุกระดับมาช่วยกันทำงาน ทั้งแกนนำระดับหมู่บ้าน ระดับกลุ่มและแกนนำสมาชิกสภาองค์กรชุมชน (2) สวัสดิการถ้วนหน้า โดยใช้กองทุนสวัสดิการมาเป็นเครื่องมือ (3) การสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัย และ (4) การสร้างความมั่นคงแหล่งอาหารทางทะเล ที่รวมถึง

การฟื้นฟูทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น สภาองค์กรชุมชนตำบลขอนแก่น มีบทบาทในการเชื่อมโยง ปัญหาและข้อเสนอของคนในชุมชนเข้าสู่แผนพัฒนาขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น และยกระดับข้อเสนอจากพื้นที่เข้าสู่เวทีสมัชชาคนสตูล เพื่อบูรณาการเป็นข้อเสนอร่วมของคนสตูลไปสู่แผนพัฒนาจังหวัดและ แผนพัฒนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป การสร้างพื้นที่กลางของ สมัชชาคนสตูลและสภาองค์กรชุมชนตำบลขอนแก่นเป็นการสร้างเวที หรือพื้นที่ของการปรึกษาหารือและการเจรจาต่อรองกับการพัฒนา ที่ พยายามเพิ่มบทบาทและข้อเสนอของภาคประชาชนเข้าไปในเวทีหรือ พื้นที่ของแผนพัฒนา ขององค์กร/หน่วยงานรัฐทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด เพื่อประโยชน์ของชุมชน สังคมและสาธารณะ

จุดเน้นสำคัญคือ การส่งต่อของผู้นำจากรุ่นสู่รุ่น คนที่จะมา
เป็นผู้นำชุมชนต้องเป็นกรรมการป่า เป็นจารีตที่ทำกันมา
ดงใหญ่ใช้สภาฯ เป็นพื้นที่กลางในการแลกเปลี่ยนพูดคุย
เชื่อม ช่ง ใช้จริง ทำงานในภาคีแบบ
ประวัติศาสตร์ชุมชน ใช้ฐานทรัพยากรในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
จากรุ่นสู่รุ่น ปลูกฝังสำคัญ คือ ภาคประชาสังคมทั่วไปร่วม
ขับเคลื่อน ทำให้งานทุกอย่างมีการจัดการ
ตอบโจทย์ชัดเจน กระบวนการในการวิจัยครั้งนี้ ถ้ามีภาคี
อดแบบโจทย์ที่พื้นที่มีส่วนร่วมด้วยจะตอบโจทย์ได้

ทานตะวัน สิงห์แก้ว

เวทีนาเสนอผลการวิจัยฯ (15 ก.พ. 65)

มีการวิเคราะห์ 2 พื้นที่ คือท่าบองโขงตามกับท่าบองบางบุตร
การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการนำข้อมูลมาแก้ไขปัญหา
เปรียบเทียบให้เห็นการทำงานข้อมูล การสำรวจข้อมูลตนเอง
คนบางบุตรมีหนี้สินเยอะ ให้สภาองค์กรชุมชนกับสวัสดิการใน
การแก้ไขปัญหา ส่วนที่โขงาม มีทวงถามชุมชนลงมาทำข้อมูล
คนจน ถือเป็นพื้นที่ที่มีคนจนมากที่สุดในจังหวัดจันทรา
ใช้สภาองค์กรชุมชนมาทำงานร่วม แต่พอมีงานวิจัยได้ใช้ข้อมูล
ในการแก้ไขปัญหา ขบวนการองค์กรชุมชนจันทรา ได้รวบรวม
สุดท้ายได้จัดทำแผนไปสู่แผนจังหวัดได้

ดร.จรรยา กลัดล้อม

เวทีนำเสนอผลการวิจัยฯ (15 ก.พ. 65)

ส่วนที่ 3

ข้อเสนอแนะ

● ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การสร้างชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งในระยะยาว ต้องมีการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มากขึ้น ให้มีการปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ ประกาศ ข้อบังคับต่างๆ ที่เอื้อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในประเด็นต่างได้คล่องตัวขึ้น เช่น การจัดสวัสดิการชุมชน การจัดการที่อยู่อาศัยที่ดินทำกิน และการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสิ่งแวดล้อม การจัดการความมั่นคงทางอาหารชุมชน และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น

2. การสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนมีสิทธิและมีส่วนร่วมในการจัดการประเด็นสาธารณะของชุมชนทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุขภาพ

3. นโยบายของจังหวัด/แผนพัฒนาจังหวัดควรพื้นที่หรือช่องทางให้องค์กรชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรงบประมาณเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนได้โดยตรง

4. การสนับสนุนให้เกิด Platform การบริหารจัดการบนฐานความร่วมมือ (Collaborative Governance) ระดับตำบล โดยการพัฒนาให้เกิดกลไกความร่วมมือระหว่างสภาองค์กรชุมชน ท้องถิ่นท้องถิ่น ที่หน่วยงานภาครัฐที่ตั้งอยู่ในตำบล และศูนย์ช่วยเหลือทางสังคม

ระดับตำบล Platform นี้ต้องประกอบด้วย ข้อตกลงหรือกติกาในการอยู่ร่วมกันของชุมชน ฐานข้อมูลและองค์ความรู้ของชุมชน กลไกการดำเนินงาน กลไกสนับสนุน(พี่เลี้ยง) เวทีสำหรับการปรึกษาหารือ และงบประมาณสนับสนุน เป็นต้น

5. การสนับสนุนพื้นที่กลาง หรือพื้นที่ของการปรึกษาหารือ ที่ทุกคนเป็นเจ้าของ เพื่อเป็นทางออกหนึ่งของชุมชนและสังคมไทยจากปัญหาความขัดแย้ง และเป็นช่องทางในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมทางสังคมทั้งในระดับท้องถิ่น (ตำบล) ในระดับจังหวัด ในระดับภาค หรือในระดับชาติ

6. การส่งเสริมการวิจัยชุมชนท้องถิ่นเพื่อเข้าไปปัญหาและความต้องการของชุมชน รวมทั้งเพื่อสร้างนวัตกรรมการพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชน

7. การสนับสนุนการพัฒนาชุมชนเชิงพื้นที่ (Area-Based and Community Engagement) โดยเอาปัญหาและความต้องการของชุมชนเป็นตัวตั้ง และเชื่อมโยงบูรณาการภารกิจของหน่วยงานและภาคีเครือข่ายต่างๆ ให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน

8. การส่งเสริมการพัฒนาและประยุกต์ใช้กลไกเชิงสถาบันแบบใหม่ๆ สำหรับชุมชนให้ทันกับสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

9. การส่งเสริมบทบาทภาคประชาสังคมให้เป็นภาคีหุ้นส่วนการพัฒนาสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

- ข้อเสนอเพื่อการขับเคลื่อนพื้นที่กลางระดับตำบลให้เป็น
กลไกกลางเพื่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

- 1) ข้อเสนอต่อขบวนการองค์กรชุมชน

1. การสำรวจสถานภาพของสภาองค์กรชุมชนระดับตำบล
และเทศบาลทั้งหมด
2. การสร้างความรู้ ความเข้าใจถึงประโยชน์และ
ความสำคัญของการสร้างพื้นที่กลางในระดับตำบล ที่
ต้องทำงานเชื่อมโยงกับท้องถิ่น ปกครอง ส่วนราชการ
และภาคพัฒนาอื่น ๆ
3. สภาองค์กรชุมชนระดับตำบล ต้องเป็นพื้นที่สำคัญ
ในการเชื่อมร้อยเพื่อให้เกิดพื้นที่กลางในระดับตำบล
เพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาในทุกมิติแบบมีส่วนร่วม
จากทุกภาคส่วน
4. การจัดทีมหรือคณะทำงานเพื่อสนับสนุนให้สภาองค์กร
ชุมชนมีความเข้มแข็ง

- 2) ข้อเสนอต่อส่วนราชการระดับอำเภอ และจังหวัด

1. การส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดพื้นที่กลาง หรือกลไกการ
พัฒนาแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล เพื่อให้ชุมชนได้มี
แผนงาน หรือโครงการพัฒนาที่สอดคล้องและเป็นไป
ตามความต้องการของพื้นที่
2. การสร้างการเชื่อมโยงแผนการพัฒนาระหว่างพื้นที่
ตำบล อำเภอ และจังหวัด อย่างมีเป้าหมายร่วมกัน
3. การจัดตั้งกลไก หรือคณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิต
ระดับจังหวัด ที่ประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และ
ส่วนราชการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีตัวแทนของ
เครือข่ายสภาองค์กรชุมชน ท้องถิ่น ผู้นำศาสนา ภาค
ประชาสังคม และภาคีพัฒนาต่างๆ ที่มีบทบาทสำคัญ
เพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนแนวทางการพัฒนา
คุณภาพชีวิตของประชาชนในภาพรวมของจังหวัด

บรรณานุกรม

กรมป่าไม้. (2558). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการจัดทำข้อมูลสภาพพื้นที่ป่าไม้ ปีพ.ศ. 2556-2557. กรุงเทพฯ: สำนักจัดการที่ดินป่าไม้.

กรมป่าไม้. ป่าชุมชน สวนป่าชุมชน. สำนักส่งเสริมการปลูกป่า, กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, 2541. คณะกรรมการป่าชุมชน ดงใหญ่, ม.ป.ป. ข้อมูลป่าชุมชนดงใหญ่. เอกสารเผยแพร่.

กรรณิการ์ ชมดี. (2524). การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ: ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กฤตเมธ บุญนุ่น. นวัตกรรมทางสังคมทางสังคม: ความรู้สู่สังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ 0 ฉบับพิเศษ (กรกฎาคม-ตุลาคม 2560): 245-262.

กฤษฎา บุญชัย และบัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์. แนวความคิดและฐานทรัพยากรอาหาร. กรุงเทพฯ พิมพ์ดีการพิมพ์, 2550.

กฤษฎา บุญชัย สุภา ไยเมือง และพรพนา ก้วยเจริญ. โครงการสังเคราะห์ความรู้งานวิจัยท้องถิ่น สถานภาพและทิศทางการความมั่นคงทางอาหารของชุมชน: จากภูผาถึงทะเล. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2558.

- กฤษฎา บุญชัย. (2543). ชุดแนวคิด ทฤษฎีการศึกษาชุมชนและ
ขบวนการทางสังคม .โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ หน้า42
- กานดา วรรณเกียรติ. (2529). การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการ
พัฒนาชลประทาน. รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องการ
ทบทวนและการวางแผนการมีส่วนร่วมของเกษตรกร, (อัด
สำเนา)
- โกวิทย์ พวงงาม. (2552). การปกครองท้องถิ่นไทย หลักการและมิติ
ใหม่ในอนาคต.กรุงเทพฯ:วิญญูชน.
- โกวิทย์ พวงงาม. 2549. ความหมายและความสำคัญของชุมชนท้องถิ่น.
ประมวลสาระชุดวิชาแนวคิดทางการเมืองและสังคม สาขาวิชา
รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน่วยที่ 8-15.
นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.(2558) รายงานฉบับ
สมบูรณ์โครงการจัดทำยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคม
และความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2560-2564 เสนอต่อ
สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของ
มนุษย์
- คณะกรรมการการแก้ไขปัญหาคาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำ
วุฒิสภา. (2564). รายงานการพิเคราะห์ศึกษา เรื่อง การจัดการ
ตำบลเข้มแข็งเพื่อสร้างสุขภาวะองค์กรรวมตามแนวยุทธศาสตร์
ชาติและแผนการปฏิรูปประเทศ ของ คณะกรรมการการ

แก้ปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำ. สำนักงาน
เลขาธิการวุฒิสภา

คำสั่งคณะกรรมการพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดปราจีนบุรี
ที่ 1/2562 เรื่องแต่งตั้งคณะทำงานพัฒนาเกษตรอินทรีย์
จังหวัดปราจีนบุรี.(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อ 7 สิงหาคม 2564
จ ก ก <https://www.opsmoac.go.th/prachinburi-regulation-files-421891791830>

จรรยา ศรีสุกใส. (2540). แนวทางการสร้างความเป็นอิสระในการ
บริหารงานบุคคลขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น, วิทยานิพนธ์
นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2526). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา.
กรุงเทพฯ: ศักดิ์สภาการพิมพ์

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2525. การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท
(อัตสำเนา). กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2541). ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง. สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชนินทร์ วะสีนนท์. 2549. การจัดการสวัสดิการของเครือข่ายของอิน
แปลง: กลไก กระบวนการจัดการตนเอง. วิทยานิพนธ์ดุษฎี
บัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา และ วาสนา อิมเอม. นวัตกรรมสังคม: การให้ความหมายและลักษณะกิจกรรมในประเทศไทย วารสารสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (2546), สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข: 1-26

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2544). รัฐศาสตร์แนววิพากษ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ไพจิตร ไตรวงศ์ย่อย. (2538). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ศึกษากรณีบ้านป่าสัน ตำบลปงน้อย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย. กรุงเทพฯ: ปริณิฎานิพนธ์สังคมศาสตร์ มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล

ดิเรก ฤกษ์หรัาย. (2527). การพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์

ดุสิต เวชกิจ. (2535). “การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชน” เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน หน่วยที่ 5 สาขาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ติน ประชัญพฤทธิ. (2532). ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วมพฤติกรรม ในองค์การหน่วยที่ 2. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ถนัด แสงทอง และคณะ. การศึกษาชุดความรู้ด้านความมั่นคงทางอาหารจากระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน. รายงาน

การวิจัยการศึกษาชุดความรู้ด้านความมั่นคงทางอาหารจาก
กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน, 2555.

ทวีภัทร บุญตริกสวัสดิ์. นวัตกรรมสังคม : ลักษณะ กระบวนการและ
รูปแบบในด้านต่างๆ. Executive Jurnal. มหาวิทยาลัย
กรุงเทพ: 25-30.

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพฯ:
ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. บรรณาธิการ (2527). นโยบาย และกลวิธีการมี
ส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาในปัจจุบัน, การมี
ส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา กรุงเทพฯ: ศักดิ์การ
พิมพ์.

ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ. ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชน
โคกใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดมหาสารคาม. วารสารวิจัย
มข. (บศ.) 12(2): เม.ย.-มิ.ย., หน้า 82-104., 2555.

ทานตะวัน สิงห์แก้ว. การเผยแพร่แนวคิดความมั่นคงทางอาหารของ
ชุมชนท้องถิ่นอีสาน. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), 2560.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2550). การปกครองท้องถิ่นกับการบริหารจัดการ
ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

**นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ
พ.ศ.2560 – 2579** กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม สืบค้นจาก

<https://www.onep.go.th/book/%E0%B8%99%E0%B9%82%E0%B8%A2%E0%B8%9A%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B9%81%E0%B8%A5%E0%B8%B0%E0%B9%81%E0%B8%9C%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%AA%E0%B9%88%E0%B8%87%E0%B9%80%E0%B8%AA%E0%B8%A3%E0%B8%B4/> วันที่ 8 มีนาคม 2564

นงเยาว์ หลีพันธุ์. (2537). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดจันทบุรี. วิทยานิพนธ์ สังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาลัษณ์หิตล

นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ.2550. ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2543). การปกครองส่วนท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540.กรุงเทพฯ: วิญญูชน

นางสาวสุนทรี กอนไธสง . 2558. (ออนไลน์) รูปแบบการผลิตและการจัดการผลผลิตที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เขาไม้แก้ว ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี. บัณฑิตอาสาสมัคร

วิทยาลั ย พั ฒ น ศ าส ต ร์ ป ่ว ย อี ้ง ภ า กร ณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2564 จาก
https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:181880

นายสุนทร คมคาย เกษตรกรอินทรีย์.(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อ 5
สิงหาคม 2564 จาก
<https://info.doa.go.th/goodgap/attachment.php?aid=27>

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภากการพิมพ์

ประเวศ วะสี. (2537). บันทึกการสัมมนาเรื่องการมีส่วนร่วมแก้ไข
ปัญหาสิ่งแวดล้อมของประชาชนในท้องถิ่น. เชียงใหม่:
ภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประเวศ วะสี. นวัตกรรมสังคม: ทางเลือกเพื่อประเทศไทยรอด. ใน
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2546.กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดี

ประภาส ปันตบแต่ง. (2552). กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎี
ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.เชียงใหม่: มูลนิธิไฮน์ริต เบลล์
สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.

ปรัชญ วิสารัชช์. (2527). การประถมศึกษาในชนบทไทย. กรุงเทพฯ:
สถาบันไทยศึกษาคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปารีชาติ วลัยเสถียร. (2541). เอกสารประกอบการศึกษาริวิชา สค.651
ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: คณะสังคม
สงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปิยนารถ อิ่มดี. ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชนบท: ศึกษากรณีบ้าน
ป่าคา หมู่ที่ 2 ตำบลสวก อำเภอมืองน่าน จังหวัดน่าน.
วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ. (2545). วิถีชีวิต วิถีสู้: ขบวนการ
ประชาชนร่วมสมัย, เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรีสวีท ซิลค์เวอร์ม
บุคส์.

แผนพัฒนาจังหวัด พ.ศ. 2566-2570 จังหวัดปราจีนบุรี (ออนไลน์)

สืบค้นเมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2565 จาก

<http://www.prachinburi.go.th/yut-prachin/plan66-70.pdf>

แผนพัฒนาจังหวัดปราจีนบุรี พ.ศ. 2561-2565 ฉบับทบทวน

ประจำปีงบประมาณ 2565 สืบค้นจาก

<http://www.prachinburi.go.th/PriD-plan.htm> วันที่ 12
มีนาคม 2564

แผนพัฒนาจังหวัดปราจีนบุรี พ.ศ. 2561-2565 ฉบับทบทวน

ประจำปีงบประมาณ 2565 (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อ 3

ก ร ก ฎ ำ ค ม 2 5 6 4 จ ำ ก

<http://www.prachinburi.go.th/PriD-plan.htm>

พรพิศ แสนชัย. **ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าโคกใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ ศศ.**

ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 2546.

พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562.

พิรพัฒน์ พันศิริ. (2559). เอกสารประกอบการสอน รายวิชา การพัฒนาองค์กรชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม พ.ศ.2559

ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี 2561-2580 ฉบับย่อสืบค้นจาก

<https://www.nesdc.go.th/download/document>

/SAC/NS_SumPlanOct2018.pdf วันที่ 8 มีนาคม 2564

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยอนุเคราะห์ไทย

วรรณภา เหลี่ยมสิงห์ขจร และคณะ. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการจัดการป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดมหาสารคาม. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. สำนักบริหารโครงการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยแห่งชาติ. 2555,**

วันดี สันติวุฒิเมธี. (2545). **กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษา หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.**

วีระวุฒิ วิจนะพุกกะ และ อาทิตยา อรุณศรีโสภณ. ชุมชนแห่ง
นวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์. วารสารนักบริหาร 30,3
(2553): 25-30.

วุฒิสาร ตันไชย. (2552). ยุทธศาสตร์การปกครองท้องถิ่น. กรุงเทพฯ:
เอ็กซ์เปอร์เน็ท

ศุภชัย ศุภผล. 2558. ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น. เชียงใหม่: คณะรัฐศาสตร์
และรัฐประศาสนศาสตร์

ศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์. (2545). การปกครองท้องถิ่น กับการมีส่วนร่วมของ
ประชาชน. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สถานีวิทยุและโทรทัศน์สุขภาพแห่งชาติ. 2563. (ออนไลน์) **ธรรมบุญ
เขาไม้แก้ว ช่วยให้นักอินนอนอุ่น ท่ามกลางวิกฤตโควิด-19.**
สืบค้นเมื่อ 18 กรกฎาคม 2564 จาก
[https://www.healthstation.in.th/action/viewarticle/1
709/](https://www.healthstation.in.th/action/viewarticle/1709/)

สถาบันจัดการความรู้เกษตรกรรมยั่งยืนภาคอีสาน. รายงาน
**สถานการณ์เกษตรและอาหารและความมั่นคงอาหารภา
อีสาน, 2564.**

สถาบันทิศทางไท. (ออนไลน์). **เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ปราจีนบุรี.**
สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2564 จาก
<https://www.chumchondee.com/contents/1525>

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2562).
เอกสารรายงานผลการติดตามระบบงานพื้นที่ พัฒนาตัวชี้วัด
เชิงคุณภาพ และนวัตกรรมงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ประจำปี
2562

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2564). เอกสารแบบ
ประเมินตำบลต้นแบบชุมชนเข้มแข็ง ประจำปีงบประมาณ
2564

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). *โปรแกรมระบบสารสนเทศ
ภูมิศาสตร์ (CODI GIS) 2563*. [Online], 10 มีนาคม 2564.
แหล่งที่มา <http://gis.codi.or.th/>

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). *โปรแกรมระบบสารสนเทศ
ภูมิศาสตร์ (CODI GIS) 2563*. [Online], 10 มีนาคม 2564.
แหล่งที่มา <http://gis.codi.or.th/>

สนั่น ประเสริฐ และคณะ. **ป่าชุมชน: การศึกษาหลักการและแนวทาง
ปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. รายงานวิจัยมหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ,2560.

สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 สืบค้นจาก
https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6422
วันที่ 3 มีนาคม 2564

สมคิด เลิศไพฑูรย์. (2541). การปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่นตาม
รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน, ลงพิมพ์ในรวมสารรัฐธรรมนุญฉบับ
ประชาชน, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน

สมสงวน ปัสสาโก และคณะ. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นการอนุรักษ์ความ
หลากหลายทางชีวภาพของเหินในป่าชุมชนดงใหญ่เพื่อการ
ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน**, วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมและ
ชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2
เดือนกุมภาพันธ์ 2557-กรกฎาคม 2527.

สายันต์ ไพรชาญจิตร. 2548. กระบวนการโบราณคดีชุมชน: การวิจัย
เชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้าง
ความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร
วัฒนธรรมในจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

สาวิตรี สุขศรี. **สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ** พื้นที่ป่า
ชุมชนโคกใหญ่ อ.วาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม. สืบค้นจาก
[https://www.ldi.or.th/category/natural-resource-
management/](https://www.ldi.or.th/category/natural-resource-management/)

สำนักข่าวThaiPR.net. 2562.(ออนไลน์). กระทรวงเกษตรฯ จับมือทุก
ภาคส่วนเดินหน้าขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์จังหวัดปราจีนบุรี
เพิ่มพื้นที่เกษตรอินทรีย์ 15,000 ไร่ ภายในปี 2564. สืบค้น
เมื่อ 15 กรกฎาคม 2564 จาก
<https://www.ryt9.com/s/prg/2983462>

สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดปราจีนบุรี.2563.(ออนไลน์) **ข้อมูล
พื้นฐานจังหวัดปราจีนบุรี ที่ใช้สนับสนุนการตรวจราชการ
และ กรม.สัญญา ประจำเดือนกุมภาพันธ์ 2563** สืบค้นเมื่อ
1 0 ก ร ก ฎ ำ ค ม 2 5 6 4 จ ำ ก
[https://www.opsmoac.go.th/prachinburi-dwl-files-
421991791878](https://www.opsmoac.go.th/prachinburi-dwl-files-421991791878)

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP). **ป่าชุมชนของ
คน ราก หน้ ำ (Community Forests in Thailand).**
สืบค้นจาก
[http://www.undp.or.th/thai/download/communityfo
restinThailand.zip](http://www.undp.or.th/thai/download/communityforestinThailand.zip)

สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ (2561).เอกสารประกอบการประชุม
กลั่นกรองโครงการ.กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการ
พัฒนาจังหวัด . คณะที่ 1 (วันศุกร์ที่ 14 กันยายน 2561) .
เชียงใหม่ สืบค้นจาก เว็บไซต์จังหวัดเชียงใหม่

สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ และหน่วยวิจัยภัยพิบัติทางธรรมชาติ 2561
ภาควิชาวิศวกรรมโยธา คณะวิศวกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระบบฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์
จังหวัดเชียงใหม่ (GIS Enterprise) ใน gis.chiangmai.go.th
สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่. (2565). **เอกสารประกอบการทบทวน
แผนพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2561-2565) ฉบับ
ทบทวนรอบปี พ.ศ. 2565**

สำนักงานจังหวัดชัยนาท. แผนพัฒนาจังหวัดชัยนาท พ.ศ. 2561-2565 ฉบับทบทวน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565. [Online], 10 มีนาคม 2564 . แหล่งที่มา <http://www.chainat.go.th/cnt60/>

สำนักงานจังหวัดชัยนาท. ข้อมูลทั่วไปจังหวัดชัยนาท ปี. 2563. [Online], 10 มีนาคม 2564. แหล่งที่มา <http://www.chainat.go.th/cnt60/>

สำนักงานจังหวัดมหาสารคาม. แผนพัฒนาจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2561-2565) ฉบับทบทวนใหม่ พ.ศ. 2565. [Online], 10 มีนาคม 2564 . แหล่งที่มา <http://mahasarakham.go.th/mkweb/index.php>

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. รายงานสถานการณ์ทางสังคมของจังหวัดมหาสารคาม ปี 2563 .

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดชัยนาท. รายงานสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดชัยนาท ประจำปี 2563. [Online], 10 มีนาคม 2564. แหล่งที่มา <http://www.chainat.m-society.go.th/index2.htm>

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดปราจีนบุรี. 2564. รายงานสถานการณ์ทางสังคม จังหวัดปราจีนบุรี ประจำปี 2564 . สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2564 จาก <http://prachinburi.m-society.go.th/%E0%B8%A8%E0%B8%B9%E0%B8%99>

%E0%B8%A2%E0%B9%8C%E0%B8%82%E0%B9%89
%E0%B8%AD%E0%B8%A1%E0%B8%B9%E0%B8%A5
%E0%B8%97%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%AA
%E0%B8%B1%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B8%A1
-%E0%B8%88%E0%B8%B1%E0%B8%87/

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดมหาสารคาม.
รายงานสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดมหาสารคาม ประจำปี
2563. [Online], 10 มีนาคม 2564. แหล่งที่มา
<http://mahasarakham.m-society.go.th/>

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). เครื่องมือวัด
ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น (ตัวชี้วัดชุมชนท้องถิ่น
เข้มแข็ง). 2559

สุเมธ ปานจำลอง และคณะ. โครงการจัดตั้งศูนย์วิจัยนวัตกรรมท้องถิ่น
“สถาบันจัดการเกษตรกรรมยั่งยืนภาคอีสานตอนกลาง.
รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(สกว). 2561

สุเมธ ปานจำลอง และคณะ. บทเรียนความรู้การทำเกษตรกรรมยั่งยืน
ให้เป็นต้นแบบของการขยายผลทางนโยบาย กรณีศึกษา
พื้นที่ภาคอีสาน. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว), 2553.

สุเมธ ปานจำลอง และคณะ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ
การศึกษาชุดความรู้ความมั่นคงทางอาหารจาก

กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นอีสาน. สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว), 2543.

สุภาวงศ์ จันทวานิช. (2542). **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ.** พิมพ์ครั้งที่ 8.

กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุวจิ กู๊ด และกฤษฎ์ พงศ์พิรุฬห์. **นวัตกรรมสังคม: ทางเลือกเพื่ออนาคต
ประเทศไทยรอด.** สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2547.

เสกสรร ประเสริฐกุล. (2553). **การเมืองภาคประชาชนในระบบอบ
ประชาธิปไตยไทย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.

อเนกฤทธิ์ อมรชัยพิพัฒน์. (2554) .**การศึกษาเมืองโบราณเวียงแหง
อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ .**วิทยานิพนธ์ สาขาวิชา
โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อคิน รพีพัฒน์. (2527). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทใน
สภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชน
ในการพัฒนา.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล

อคิน รพีพัฒน์. (2527). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา.**
กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารพิมพ์

องค์การบริหารส่วนตำบลดงใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม.
<http://www.dongyai.go.th/page.php?menuid=7>

อรทัย ก๊กผล และสุมาลย์ ชาวนา. 2551. **ถอดรหัส รางวัล
พระปกเกล้า'** 50. กรุงเทพฯ: จรัสสินทวงศ์การพิมพ์.

อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง. (2524). การพัฒนาบุคคล กลุ่มและชุมชน.
กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อำนาจ ปะติเส และคณะ, รายงานการวิจัยโครงการวิจัยและพัฒนา
กระบวนการประชาสังคมจังหวัดมหาสารคาม. สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยมูลนิธิพัฒนาจังหวัด
มหาสารคาม, 2541.

อุดม ทูมโฆสิต.2552. การปกครองท้องถิ่นสมัยใหม่: บทเรียนจาก
ประเทศพัฒนาแล้ว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะรัฐประ
ศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

อุ้นตา นพคุณ . (2528). “การมีส่วนร่วมของประชาชนใน
กระบวนการพัฒนา” การศึกษากับการมีส่วนร่วมของ
ประชาชน. กรุงเทพฯ: สารมวลชน

ฮักแพง เบ็งแฉง คนสารคาม, *ข้อมูลเกี่ยวกับฮักแพงฯ* [Online], 10
มีนาคม 2564. แหล่งที่มา<http://www.hugphaeng.net>

_____. 2547. แนวคิดเกี่ยวกับท้องถิ่นและชุมชน. ประมวลสารชุดวิชา
แนวความคิดทางการเมืองและสังคม
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. นนทบุรี: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

_____. 2550. ชุมชนและท้องถิ่นสมัยใหม่ภายใต้ยุคโลกาภิวัตน์.
ประมวลสารชุดวิชาแนวคิดทางการเมืองและสังคม สาขาวิชา
รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช หน่วยที่ 1-7.
นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2550.

____. 2552. การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ:
บพิธการพิมพ์.

การสัมภาษณ์ นายชัชวาลย์ ทองดีเลิศ 15 ธันวาคม 2564

การสัมภาษณ์ นายสมบุญ ภูดี วันที่ 17 มิถุนายน 2564

การสัมภาษณ์ นายถนอม หลวงหล้า ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ม.1 และเป็น
ผู้นำชาวจีน เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2564

[www.seub.or.th/document/สถานการณ์ป่าไม้ไทย/รายงาน
สถานการณ์ป่าไม้ วันที่ 2 มีนาคม 2565](http://www.seub.or.th/document/สถานการณ์ป่าไม้ไทย/รายงานสถานการณ์ป่าไม้ วันที่ 2 มีนาคม 2565)

[http://www.piangluang.go.th/index.php?op=staticcontent&
id=21223](http://www.piangluang.go.th/index.php?op=staticcontent&id=21223)

<https://th.wikipedia.org/wiki/ไทใหญ่>

<http://www.sawadee.co.th/thailand/hilltribes/daraang.html>

<https://www.chiangmainews.co.th/page/archives/880352/>

C. B. Macpherson 1987. “The meaning of property”, in
Property: Mainstream and Critical Position. Toronto:
University of Toronto Press.

Jean River, Droit administratif, Paris, Dalloz. Hay, D.G. (1951).
Social Agriculture Individuals in Fours Rual. New
York: American Book. Company.

Moulaert, F., Martinelli, F., Swyngedouw, E., and Gonzaliez,
S. 2005. Towards Alternative Model (s) of Local
Innovation. Urban Studies, 42(11): 1969-1990.

- Murray, R., Mulgam,G., and Caulier-Grice, J. 2008. Generating Social Innovation: Setting an Agenda, Shaping Methods and Growing the Field. Retrieved
- Rogers, E.M. 2003. Diffusion of Innovations. 3rd ed, New York: The Free Press.
- Shinichi Shigetomi and Kumiko Makino. (2009). Protest and Social Movement in the Developing World, Institute of Developing Economic, JETRO.
- William, W. Reeder. (1974). "Some Aspect of the Informal Social Participation of Farm Families in New York State Cornell University" . Unpublished Ph.D. Dissertation.
- Cheema S., & Rondielli D.,2007. *Decentralizing Governance: Emerging Concepts and Practices*. Washington. DC: Brooking Institute Press, 2007.
- Schneider A.,2003. *Decentralization: Conceptualization and Measurement*. Studies in Comparative International Development.
- Shery R. Arnstein, " A Ladder of Citizen Participation" *Journal of the American Planning Association* 35. July, 1969.

คณะผู้ศึกษา

นางสาวสุธิตา บัวสุขเกษม	หัวหน้าโครงการ
นายธีรพล สุวรรณรุ่งเรือง	ผู้ร่วมวิจัย
นายโอฬาร อ่องพะ	ผู้ร่วมวิจัย
นายนาวิน โสภาภูมิ	ผู้ร่วมวิจัย
นางสาวนพรัตน์ พาทีทิน	ผู้ร่วมวิจัย
นายภิรกาญจน์ ไคนุ่นนา	ผู้ร่วมวิจัย
นายสุนทร คมคาย	ผู้ร่วมวิจัย
นายทานตะวัน สิงห์แก้ว	ผู้ร่วมวิจัย
นางสาวจรรยา กลัดล้อม	ผู้ร่วมวิจัย
นางสาวปริศนา พรหมมา	ผู้ร่วมวิจัย
นายสมยศ โต๊ะหลัง	ผู้ร่วมวิจัย
นางสาวสมจิตร จันทร์เพ็ญ	ผู้ร่วมวิจัย
นายนิติพงษ์ ศรีระพันธ์	ผู้ร่วมวิจัย
นางสาวสุภัคจิรา อินสว่าง	ผู้ร่วมวิจัย

แหล่งทุนวิจัย : กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

(กองทุน ววน.)

“ความมั่นคงทางอาหาร”
ตำบลดงใหญ่ จ.มหาสารคาม

“เกษตรอินทรีย์”

ตำบลเขาไม้แก้ว จ.ปราจีนบุรี

“การแก้ไขปัญหาคความยากจน”
ตำบลบางบุตร และตำบลโพงาม จ.ชัยนาท

“รักจังสตูล สภากงศ์กรชุมชนขับเคลื่อนประมงชายฝั่ง”
ตำบลขนอนกลาง จ.สตูล

"เราคงคิดว่าชุมชนเข้มแข็งหรือไม่ เป้าหมายหลัก ชุมชนเข้มแข็งคือ
เพิ่มอำนาจประชาชน ลดอำนาจรัฐ
เป็นงานที่มีคุณค่า มีความสำคัญ งานเชิงสร้างพลัง และความรู้
ซึ่งเราจะต้องติดต่อเชื่อมใจให้เห็นภาพแห่งอนาคต
หากมองจากมิติเหล่านี้ จะเห็นว่างานวิจัยคือความทะเยอทะยาน
และแน่นอนการจบงานวิจัย อาจไม่ได้ตอบใจทรงได้ 100%
อาจเกิดเรือข่งที่หักกลางทาง
งานวิจัยคือกระบวนการหาความรู้ที่ไม่สิ้นสุด
แต่ทำในชีวิตของเราบ้าง"

ดร.กฤษฎา บุญชัย

เลขาธิการ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

เวทีนำเสนอและให้ข้อคิดเห็นต่องานวิจัยฯ จากผู้ทรงคุณวุฒิ

(15 ม.ค. 65)

จากการทำงานร่วมกันมา ถือเป็นภาระอดทนที่โรงงาน
กระบวนการท่าอากาศยานที่จังหวัดที่ขึ้นมาเพื่อปกป้องชุมชน และ
ค่อยๆ ปรับ สิ่งที่มาเปลี่ยนแปลง ธรรมชาติ ธรรมชาติชุมชน ในระหว่างนั้น
ก็ต่อสู้เรื่องการไฟฟ้า การพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน ค่อยๆ
หาคอมชูนชุมชนให้เข้มแข็งมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนโยบายจาก
ภาครัฐที่รวดเร็ว รุนแรง การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
ส่งผลกระทบต่อชุมชน การใช้สมโงะเดริอย่างทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น
วันนี้ทำเรื่องพัฒนาอาชีพอื่นๆ ออกไปบ้าง แยกไปดูแลพื้นที่
ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน ทำภาพฝัน
ร่วมของชุมชนให้ชัดและร่วมมือกับภาคอื่นๆ

สุนทร คมคาย

เวทีนำเสนอผลการวิจัยฯ (15 ก.พ. 65)

หลายปีที่ผ่านมามีผลกระทบจากเงินบาทแข็ง แค้นพัฒนาทำเรือปลาขาว
การขาดศอกทรายไปถมพื้นที่ ทะเลตื้นจนดาว ตีชนม้อขาว ตีฉิวฉิวต
ต้องปกป้องความมั่นคงของทะเลและชายฝั่ง ได้ร่วมมือกับท้องถิ่น
ก่อสร้างฐานทรายได้เสริมให้ชุมชน การแปรรูป การท่องเที่ยว
ด้านนิคมการทางใต้สถานการณ์โควิด จับมือร่วมกันทุกภาคส่วน
ของชุมชนสำคัญมาก เดินไปข้างหน้าได้เพื่อความสันติสุข
การทำงานที่ผ่านมาร่วมกับทุกภาคส่วนในพื้นที่
และนอกพื้นที่ หนุนเสริมการเด็กลงงานของพี่น้องในชุมชน
ยกระดับพื้นที่ไปสู่สภาพภูมิ้องของคนชนดکان

อับดุลรอซัค เหมหวัง

เวทีนำเสนอผลการวิจัยฯ (15 ก.พ. 65)

ชุมชนมีจินตภาพร่วมกันในการจัดการปัญหาต่าง ๆ
และรับมือกับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ
สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพที่เกิดขึ้นจากแรง
ขับเคลื่อนของรัฐ เศรษฐกิจทุนนิยมและระบบตลาด
ชุมชนมีต้นทุนชุมชนมีบทเรียนและความสัมพันธ์ร่วมกัน
ในการลุกขึ้นมาต่อสู้แก้ไขปัญหาความขัดแย้ง
ปัญหาปากท้อง รวมถึงปัญหาที่เกี่ยวโยงกับ
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

ข้อค้นพบสำคัญประการหนึ่งขององค์ประกอบและรูปแบบของการ
ดำเนินงานของพื้นที่ชุมชนเข้มแข็ง คือ การมีภาคีหรือมีข้อตกลง
ร่วมและดำเนินการ เพื่อนำไปสู่การจัดการความขัดแย้งและ ออกแบบ
การทำงานที่มีประสิทธิภาพร่วมกัน ในรูปแบบกรรมนุญสภาพแวดล้อม
หรือสัญญาประชาคม เป็นการประยุกต์แนวคิดแบบ Customary Law
หรือกฎหมายเชิงจารีต ซึ่งอาจมีการใช้อำนาจขององค์กรปกครอง
ท้องถิ่นในการเข้าไปสนับสนุนการแก้ไขปัญหของชุมชน มีแบบแผน
ในการทำงาน การพัฒนาการจัดทำแผนในระดับท้องถิ่นใช้เชื่อมโยงกับ
ห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain & Supply Chain) หรือเครือข่าย
ท้องถิ่นที่เชื่อมโยงฐานปฏิบัติการเรื่องสิทธิชุมชน

งานวิจัยนี้ ได้ขยายความในประเด็น “การจัดการตนเองของชุมชน” หรือ “การพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน” นำมาสู่การทำความเข้าใจพื้นที่ กลไก ในระดับจังหวัด ตำบล หรือชุมชนท้องถิ่น ซึ่งที่ผ่านมาไม่ได้รับการทำความเข้าใจหรือมีงานศึกษามากนัก ดังเช่น ประเด็นเกี่ยวกับพื้นที่ กลไก การตัดสินใจ เกี่ยวกับการจัดสรรงบประมาณ และทรัพยากรในระดับภูมิภาคจังหวัด

“กระบวนการจัดทำแผนจังหวัดบูรณาการ”

ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการต่อรอง เพื่อให้ได้มาซึ่งงบประมาณและทรัพยากร ที่ส่งผลต่อชีวิตสาธารณะของชุมชน 5 กรณีศึกษาได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของชุมชนต่างๆ ในการเข้าไปใช้พื้นที่ และพยายามขยายทำให้เกิดการขยายพื้นที่ กลไกการมีส่วนร่วม การต่อรอง และ

“ตอบสนองการจัดการชีวิตสาธารณะของชุมชน ที่ต้องเผชิญกับวิกฤติมากขึ้น”

รศ.ดร.ประกาศ ปิ่นตบแต่ง

พอช. - CODI

จัดทำโดย

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

912 ซอยนวมินทร์ 45-47 ถนนนวมินทร์ แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

โทรศัพท์ 0 2378 8300-9 โทรสาร 0 2378 8411

Home page : www.codi.or.th E-mail : codi@codi.or.th